

בשרשרת הדורות

החינוך המשותף

החינוך המשותף צמח על קרקע חיי קומונה בארץ, הוא עלה עם התפתחותו של המפעל הקיבוצי. אעמוד כאן על המניעים היסודיים והערכים העיקריים, שהביאו ליצירת החינוך המשותף. הגורמים היו חברתיים-סוציאליים, כלכליים. אבל בראש וראשונה הינוכיים-תנועתיים. וודאי שלא היתה זו יצירה מקרית, תלויה ברצונו והכרתו של איש זה או אחר, כי אם יצירה שנבעה מעצם המבנה של חיי הקומונה וצרכיה: שוויון החבירה בעבודה ובחברה, שוויון בהענקת התגאים הטובים ביותר לכל הילדים, וערכים הינוכיים שהיו לאבני-יסוד לחינוך המשותף.

איך נכתב בספרי הראשונים: „האם הראשונה שמסרה את בנה הבכור לטיפול חבירתה כדי שתוכל להמשיך לעבוד ברפת, תרמה לעיצוב הקבוצה יותר מכל הגאומים היפים על החינוך המשותף“. ומאז ועד היום יש קשר והשפעת גומלין בין גורלו והתפתחותו של המפעל הקיבוצי לבין קיומו והתפתחותו של החינוך המשותף, אירגונו, רמתו ויכולתו לחנך דור של ממשיכים. בספר יגור יש מקום אם כן לספר ולהזכיר את ראשית צעדי החינוך המשותף בביתנו.

*

בשנת בואי ליגור, ב-1925 — לא היו בה עדיין ילדים. קבוצת החברים היתה קטנה מאוד ובתוכה משפחות בודדות. אבל החלומות היו גדולים וביניהם החלום על בניין בית-ילדים ראשון בקבוצה. ואמנם כעבור שנה נבנה צריף קטן בשביל בית-התינוקות, ולא עבר זמן רב ונשמעו בו קולות הבכי והצחוק של התינוקות הראשונים.

הצעדים הראשונים היו צנועים, אך בהתרגשות רבה, ורק מי שחי בתקופה ההיא יודע, כמה אהבה, מסירות והתמדה דרושים היו כדי לעמוד במשימה. הורים צעירים עם תינוקות קטנים, בתנאים קשים מאוד, עם שתי מטפלות (חזה בידיץ ואני), אשר נקבעו כראשונות על ידי אסיפה כללית. לא היה לנו שום נסיון בטיפול בתינוקות וכל ידיעה בשטח זה. חוה נשלחה מיד להכשרה לעיין-חרוד ובמקומה באה משם לעזרה ליגור מטפלת בעלת נסיון, איתה יחד התחלתי לעבוד. כעבור זמן קצר הצטרפה אלינו פירה.

הרבה אור וחמימות שרר בצריף הקטן של בית-התינוקות הראשון, אך גם רבתה החרדה של אימהות צעירות, ולבטים ופחד של המטפלות הראשונות מול התפקיד הרציני והאחראי, שלפניו עמדו. ובאמת, צרות רבות פקדו את בית הילדים עם ראשית צעדיו: מחלות קשות, וגם מות תינוקות. התנאים היו קשים ביותר: חוסר מזון מתאים, חוסר מיים נקיים, חום גדול בצריף — ומחלת הקדחת. נוסף לכול — רופאים חדשים בארץ, אשר נשלחו הנה לזמנים קצרים, והם חסרי-נסיון וחסרי-הבנה לכל הקשור בחינוך המשותף. כדוגמא אזכיר רופא

אחד, אשר דרש כי האבות יראו את ילדיהם רק דרך דלת זכוכית, ולא יבואו אתם בשום מגע. כמובן שלא יכולנו לקבל את הדרישה הזאת, והוא עזב אותנו, ותקופה מסוימת נשארנו בלי רופא. אחר כך באו רופאים אחרים, ידידי ההתיישבות הקיבוצית, אשר הבינו לרוחנו ועמלו איתנו יחד לבצר את בית-הילדים המשותף.

המטפלות הראשונות עשו בבית-התינוקות את כל העבודות: טיפלו בילדים, בישלו, כיבסו, ושמרו בלילה. וזה בזמן שהיו כבר 10—12 ילדים. היתה זו עבודה מאומצת מאד, אך היתה הרגשה שאסור לנו למסור את הילדים, על אחריות משהו אחר. כך חשבו והבינו גם האימהות. רק עם השנים בא הנסיון. רכשנו יותר בטחון, ההורים התרגלו לבית-הילדים, והחיים נכנסו למסלול שקט וטבעי יותר.

*

אין ספק כי המבחן היסודי והרציני ביותר ליישוב, הוא הופעת המשפחות הראשונות והילדים הראשונים. רק אז נבחן באמת היחס לחינוך המשותף — היחס לחיי קומונה, ומתעוררות מחדש גישות שונות והרגשות יסודיות ביותר. יש כמובן ללמוד גם מנסיונם של אחרים, שקדמו לנו. אך כל אם ואב צעירים מוכרחים לעמוד במבחן זה אישית, להיאבק עם הרבה מעצורים ולהתגבר עליהם. כאן לא הספיקו נסיון של אחרים, לימוד משגיאות של קודמים והטפת-מוסר, כי זה ענין עמוק, נפשי-אישי, של כל פרט, הסתגלותו והסכמתו הוא לחיים חדשים, אחרים. יגור כיישוב, וההורים הראשונים כפרטים עמדו במבחן, למרות שהיו גם כמה קרבנות.

בראשית החינוך המשותף לא היה שום ספר של "אורחות-חיים" והדברים התגבשו תוך מהלך החיים עצמם. מקור הכוח היתה האמונה בחיי קיבוץ, רצון לחיות בו ולבנות את הבית המשותף. היה להט היצירה והתפעמות-הלב למעשה-בראשית. היו ששת ימי מעשה הקשים והאפורים, והיו גם ימי חג גדולים.

ככל בני-האדם, נוטה גם אני, לא פעם, לשכוח את הצללים, ולזכור בעיקר את האורות. אך גם בשעות הסיכום הרציני והאמיתי אנו יודעים כי מעולם לא היה הקיבוץ — קומונה של נזירים, ושום דבר אנושי לא היה זר לנו. היו אנשים שונים, הורים שונים, גישות שונות ומאבקים רבים. וכדברי ימי הקיבוץ, גם דברי ימי הוויכוח על דרך ההגשמה של החינוך המשותף. אולם היתה בתקופת הבראשית עלייה בלתי פוסקת של החברה והפרט, התגברות על המכשולים והיתה הרגשה של אושר וחדוות יצירה. היתה זו צמיחה מן העומק, צמיחת האיש והאישה, וצמיחת הילד תוך היצירה המשקית, החברתית והחינוכית. היה סיפוק עמוק בעבודה, הרגשת בטחון בדרך והרחבת אופקים. זה חינוך גם את המבוגר וגם את הילד.

לא פעם שואלים אותנו הורים צעירים, האם רק קשיים וצרות היו מנת חלקנו בתקופה ההיא, האם אמת הדבר, כי הצעירים הקריבו אז את נעוריהם ואת אושר חיי המשפחה כהורים, אשר מעט מאוד זמן נשאר להם לבלות עם ילדיהם. לי נדמה כי הדור הזה של ראשונים חי את הנעורים היפים והשלימים ביותר גם בחיי המשפחה, כאם וכאב. אמנם גם סבל לא חסר להם, כי לעתים קרובות, לאחר יום עבודה מפרך או ימי שמירה והגנה קשים, רק שעות ספורות ואפילו רגעים מעטים יצא להם לחיות בחוג המשפחה עם ילדיהם. אך היו אלה שעות של אושר כה שלם, כה אמיתי, רווי אהבה ומסירות לכל שהם עשו ופעלו, שהעלו גם כוחות-נפש לעמוד מול כל הקשיים. והחינוך המשותף סלל בתוך כל אלה את דרכו תוך מבחנים ומאבקים בלתי-פוסקים, תוך הרגשת סיפוק ועלייה ותוך מתיחות ומכאובים שביצירה.

מעניין וחשוב כיום לציין, כי בדיונים ושיחות רבות על שאלות חינוך ילדינו — שיתף את עצמו במשך השנים הראשונות יצחק טבנקין, אשר היה בא במיוחד לישיבות וועדת החינוך ביגור וישב איתנו שעות רבות על כל הבעיות הקטנות והגדולות. זה מוכיח, כמובן, איזה ערך חשוב היה אז לשאלות חינוך בקיבוץ. חברי וועדת החינוך היו בשנים ההן גם בת-שבע ז"ל ויב"ל י. ברייהודה, והיה לזה כמובן משקל רב.

בשטח בריאות ילדינו והתפתחותם תרמו רבות עובדי-המרפאה: החובשות שלנו ומרים עוגן כרופאת ילדים, אשר ליוו במסירות רבה את התפתחות בתי-הילדים שלנו במשך שנים רבות ועד היום, ולא כל יישוב זכה לזאת.

*

מהימים הראשונים ידענו, כי תנאי להצלחת החינוך המשותף הוא:

- (א) שיתוף פעולה הדוק בין ההורים, המחנכים והציבור;
- (ב) שום שיטה חינוכית, והסברה מילולית, לא תשפיע על הבנים בלי דוגמא חיה של החברה המבוגרת;
- (ג) דרושה מחשבה עירה ודעת-ציבור מדריכה בבית ובתנועה, בשאלות חינוך של דור ההמשך.

מאז הימים הראשונים — עברו שנים רבות, כמעט יובל, קם לנו דור צעיר, בנים בריאים בגוף ובנפש, אנשי עבודה והגנה, אנשים ישרי-לב ובעלי כושר עמידה. ידענו — כל זה לא בא מאליו. הרבה עמל הושקע בדור הזה, הרבה אהבה ומסירות של ההורים והמחנכים. אולם יחד עם זאת התברר שלא תמיד הספיקה מידת חיסונו הפנימי-הנפשי ושלימות אמונתו של הנוער — בדרכו — דרך הקיבוץ. לא פעם הורגש בנוער רפיון מדאיג מאוד והוא חוסר קשר יסודי לתנועה, הטעם והרגשת הערך של השתייכות לתנועה-ארצית. אמנם גם ביתם הם הוא חלק מהקיבוץ, וטבעי היה שמתוך חייהם במסגרת הקומונה יום-יום תיווצר ההזדהות עם התנועה כולה. אך המציאות לא תמיד הוכיחה זאת. נכון, שאין לעשות הכללות והערכה חד-צדדית, כי ישנם בנים שונים, כמו שישנם חברים שונים, ובכל זאת יש משהו בגישתם שמבליט יחס שונה, מדגיש ערכים אחרים, ומרמז לעתים גם על גילויים מדאיגים. אמנם עלינו להבין את שוני התנאים; המצבים והנסיבות, בהם גדלנו אנו וגידלנו את בנינו. שוני התנאים, הן לחיוב והן לשלילה, מוליד בלי ספק את שוני הגישה והתגובות. כמו כן אין לשכוח גם את עוצמת השפעתם של הגורמים שמחוץ לתחום מערכת החינוך המשותף והקיבוץ בכלל, אך יחד עם זאת אין בשום אופן למעט בערכן של שנות החינוך והשיבות לעיצוב דמותו של הדור הצעיר, ודמותה של התנועה כולה. על כן — עלינו לחשוף את מקורות האכזבה, לגלות את נקודות התורפה בחינוכנו על מנת לבצרו ולקדמו לקראת הבאות.

*

נעמוד על כמה נקודות יסוד, גם אם לא נקיף את כולן, קודם כל של ימות הבית — בית הילדים, אחת מאבני-היסוד של החינוך המשותף הוא ביתו המחנך של הילד. וכדי שיהיה ביתו מחנך וחשוב בעולמו של הילד, חייב הוא להיות בית אידי ויצוב, בו יוכל הילד להגיע להבשלתו הטבעית, ולעיצוב דמותו ואישיותו. של ימות בית-הילדים ביום ובלילה, בימי חול, שבת וחג — זהו ערך חינוכי-קבוצי חשוב ויסודי. ברגע, שפוגמים

בשלימות הבית הזה, ולו רק באחד הערכים שבו — מזדעזעים גם שאר היסודות. הוצאת הילדים בלילה לחדרי-ההורים, גורמת לפיצול רשויות וחוסר הרגשת השלימות. הפיצול הזה הוא איננו רק בשטח, הוא מביא גם לחוסר שלימות בהרגשת הילד, שאיננו יודע איפה הוא מרכז חייו, ביתו האמיתי, וזה פוגע בהרגשת-הבית שלו ובשלימות קשריו הראשוניים ביותר.

נכון, כי שלימות ויציבות בית הילדים נוצרת לא רק על ידי שמירת המסגרת השלימה, כי אם על ידי תוכן החיים בבית זה. אורח החיים, סדר היום של הילד, סגנון של יחסים בין הילדים לבין עצמם, וההווי — חברתי-תרבותי מגוון ועשיר-חוויות, הקשרים והיחסים בין הילדים והמחנכים — כל אלה קובעים את הקשר הרגשי-חוויתי של הילד לביתו, שהוא בסיס אישי ראשון, והוא הקשר העמוק והיסודי ביותר. פעם היה זה אחד היסודות המקודשים, וכעת, אם נפנה אל המציאות נראה שיש לה פנים רבות ושונות אפילו באותו המשק, גם אצלנו אפשר לראות בתי-ילדים יפים וחמים וחי הילדים בתוכם יציבים ובטוחים. הילדים אוהבים את ביתם ואהובים בתוכם, וקשורים לצוות המחנכים הקבוע והמתאים. אך ישנם גם בתים אחרים, והם לא מעטים, שחסרה בהם היציבות ונפגמת השלימות, ואין בהם שקט ואין נחת.

מה הם הגורמים העיקריים למצב זה?! לי נדמה שלא פעם נשברת שלימות הבית, על ידי חוסר מטפלות קבועות ומתאימות, כי חטאנו הרבה בשטח הכשרת המטפלות ועלייתן האישית כמחנכות, וכל עוד שהמטפלת לא תראה ולא תרגיש את עצמה כמחנכת, כאם הבית, בו היא עובדת ויוצרת יחד עם הילדים, היא גם לא תמצא בתוכה כוחות-נפש כדי הצורך לעמוד שנים רבות בתפקידה הרציני והאחראי. עלינו לתת את דעתנו על המצב שהולך ומחריף ולדאוג להכשרה מתאימה ויסודית לכל מטפלת, אמנם נכון הדבר, כי לא הכול עושה ההכשרה, אך נכון גם כי רוב החברות שיש להן חוש אימהי ואהבה לילד ויכולות ללמוד, מסוגלות על ידי הכשרה מתאימה להגיע לרמה חינוכית ואישית, אשר תעזור להן להמשיך ולהתקדם בעבודתן.

אם כן קביעותה והכשרתה של המטפלת — היא תנאי ראשון ליצירת הבית המחנך והיציב. מתלווה לזה בזמן האחרון עוד שאלה והיא — שילוב הדורות — בחינוך ילדינו. שאלה זו הולכת ומחריפה משנה לשנה. מה דמות תהיה לשילוב בין המטפלות הוותיקות, שצברו נסיון חיים והרגלי עבודה חשובים עם הבנות הצעירות והעולות כיום כשיכבה שלימה לעבודה בתי-הילדים. שני הדורות חייבים להיות נזונים זה מזה ומשלימים זה את זה. והדבר לא יעלה טוב, מבלי שנשקיע מחשבה רבה והרבה רצון טוב בכדי להשכיח בין שני הדורות של מחנכות הבנה ועזרה הדדית.

ומכאן לשאלה נוספת הקשורה במטפלת, ולא רק בה, והיא — עבודת צוות המחנכים. לנו כאנשי קיבוץ ומחנכים לחיי קיבוץ, יש ערך חשוב מאוד בפיתוח הרגשת האחירות וליכוד חברתי בצוות העובדים כולו. אחריות משותפת בעבודה וחלוקת תפקידים, תוך ראיית שוויון ערך העבודה ושוויון ערך האדם, בכל עבודה חינוכית — אלה הם האמצעים של יצירת צוות אמיתי חשוב, היוצר אווירה טובה בבית וחי מתוך חבירות כנה ומעודדת. בגן מדובר על הצוות הכולל את הגננת והמטפלות ובבית-הספר — על העבודה המשותפת בין המורים והמטפלות. כל אלה הם אבני-יסוד בחינוך ילדינו, וכלל לא קלים בתהליכי הביצוע, אבל בלעדיהם גוברים הקשיים, המתחוחת בעבודה, ולעתים גם הכשלון. נות — המסתיימים בנטישת המערכה.

*

השטח השני — מהחשובים ביותר הוא — חיי חברה של ילדינו, וערכם לחיי העתיד. וגם כאן יש מה לסכם, לברר וגם לשנות ולתקן. פעם חשבנו כי עצם העובדה של חיי חברה תקנה לילדינו את הכושר החברתי. כיום, לאחר שנות נסיון רבות, ברור כי אין הדבר כך. תביעות החיים ליכולת חברתית, מחייבת יותר ויותר חינוך חברתי מכוון. חברה הילדים יוצרת לעתים אשלייה, כי ילדינו חיים חיי יצירה מגוונים ועשירים. האמת היא, כי לא פעם מלווים החיים החברתיים של ילדינו ב"פעלתנות" וריקנות רעשנית, ללא יצירה ועושר-חיים אמיתי. תביעותינו מהילדים הן גדולות מאוד: לימודים, עבודה, חברה, ולא פעם הילד מתוח יתר על המידה. יש אמנם לילדינו בטחון עצמי, אך אין להם שקט פנימי, ובלי ריכוז גפשי ושקט פנימי, איך נשמור על "האגני" של כל יחיד, תוך מתן שעות ההתייחדות של כל פרט? שהרי אין אדם יוצר אלא ברגעי ההתייחדות עם עצמו. סדר היום של הילד שלנו בבית-הספר ותוכן חייו החברתיים, חייבים להגיע מחדש לדיון יסודי מאוד, וגם לשינויים ממשיים. היחסים בין אדם לאדם, בין צעיר למבוגר, בין בן לבת, בין איש הארץ והעולה החדש — אין לסמוך כי כל אלה הדברים יסתדרו מעצמם — כי אם צריך לחנך. כאן יש שדה-פעולה רחב למחנך הכיתה, למדריך החטיבה, להורים ולציבור כולו. כי ערכי-תרבות אלה אינם נקנים על ידי הטפת מוסר, כי אם על ידי דוגמא חיה — היא המחנכת, מהגיל הרך וגמשכת בגיל הנעורים וגם בגילים מבוגרים יותר. בחינוך לנימוסים, אין ללמד רק את צורות הנימוס החיצוני המוסכם — גם זה חשוב, אך לא מספיק — צריך לחנך לאדיבות שבלב, ליחס של כבוד ודרך-ארץ לזולת, נגד צרות-עין וזילזול באדם, כל אדם.

תרבות-החיים המתהווה בארץ ובקיבוץ, מושפעת מגלים של עלייות שונות. כעת עולה גל חדש, בני-הארץ ובתוכם בני-הקיבוץ והם מביאים עימם דפוסי-חיים ותרבות יחסים משלהם. אם לא נדאג לחינוך מעמיק ומכוון בשטח זה, יש סכנה כי תרד הרמה התרבותית והאנושית בחיינו הקיבוציים.

נוכחנו בשגיאות רבות בחינוכנו לאור עובדות החיים של שילוב הדורות, של תרבות ההקשבה ההדדית והתחשבות ההדדית. קיווינו להגיע בקיבוץ "לרמות נעלות יותר ביחסי אדם". אמנם נוכחנו במשך השנים, כי אין לצפות שבדור זה ייעלמו לגמרי סיכסוכים, התנגשויות, ויצרים של קנאה, ועלבונות אישיים. אך יש לפחות לדאוג שבצורת חיים שלנו, הקיבוצית, הם ירדו עד למינימום, על ידי מאמץ משותף ומודע, חינוך מכוון, והפעלת דעת-הקהל החיובית והמחנכת.

כל בית ספר רציני, הדואג לרמה לימודית גבוהה, אינו יכול לוותר גם על חלק זה של חינוך והדרכה. הוא חייב לדאוג לשניהם גם יחד, כי לא מספיק ללמד את ערכי החינוך המשותף וערכי התנועה, כי אם לחיותם למעשה. לא סוד הוא כמה קשה תרגום הדברים למעשים בחיי יום-יום, אך אין מזה מנוס. בעיקר בגיל הנעורים. אל נטשטש את אשר יש לבקר, חשוב מאוד ללמד את בנינו כיצד יש לבקר, ובד בבד עם הביקורת ללמדם לכבד ולאהוב את דור האבות — דור הראשונים. כי אין אמת חיים בזאת, "כי רק את השלם והמושלם יש לכבד ולהעריך". יש לראות בכל אדם קודם כל את החיוב שבו, ולא רק את חולשותיו. כך באדם המבוגר, וכך גם בצעיר. לעתים נראה לנו, כי חלק מהנוער רואה בחיינו רק את הכשלונות בלבד, ונדמה לו, כי תקופת האידיאלים שוב אינה קיימת וכך

באה הריקנות הנפשית. חשוב מאוד על כן בגיל זה הליווי וההדרכה של מחנכים והורים, שצריכים לחשוף את החיובי והחשוב שבחינו, תוך מאבק רצוף עם גילויים שליליים, אשר אותם מכירים הבנים במציאות של יום-יום בעבודה, בחיי תרבות ובחיי חברה של המשק.

אותם הלבטים, בהם מתנסה הנוער שלנו, מוטב שיתמודד איתם במסגרת החינוכית של הכיתה והחטיבה ובעזרת המחנכים, ואז יש תקווה שהוא יחתור ויגיע לריקמת-היסוד ולחיוב הגדול של הקומנה ויחוש את ערך האדם היוצר, המאמין — אדם בעל ערכים תנועתיים. כמובן שעל המחנך והמדריך עצמו, להיות שלם עם החיים האלה, בשביל שידע לחנך ולכוון את חניכיו. זאת ועוד, כיום אין לפתור בעיות חינוכיות בגיל הנועריים, פתרון מקומי בלבד. רבה וחשובה ההשפעה של המפגש המשותף של הנוער מיישובים שונים, החלפת נסיון ולימוד הדדי. חשוב גם הקשר והידידות בין השיכבה כולה. כאן יש תפקיד חשוב לחטיבת-הבנים. ברור לכולנו כי מסגרת החינוך-המשותף, איננה רק מסגרת אירגונית, אלא בעיקר בעלת תוכן חינוכי וציוויים תנועתיים. זאת היא מסגרת לחיים המתהווים, הצומחים והמתפתחים. מתוך כך חשובה מאוד הבחינה הציבורית והבדיקה המתמדת. חשובה השמירה על קו החינוכי-הקיבוצי-היסודי. אך יש תמיד להבדיל בין היסודות העקרוניים, המהותיים באמת, עליהם יש לשמור בהקפדה, לבין הדברים הניתנים לשינוי ולהתפתחות. אינני חושבת שיש לקדש כל מה שנאמר או נעשה פעם ולהמשיך בו ללא שינוי. אנו עדים גם כיום לשינויים והישגים חשובים בכל שיטחי-חינו, וגם בשטח החינוך-המשותף, ואנו רואים בזה התקדמות. אך ישנן גם פרצות ונסוגה בקטעים שונים של חינו, על כן כה חשובה ההידברות הציבורית-תנועתית והשיכנוע ההדדי. זה היה נכון בעבר ויותר מכן בהווה ולקראת העתיד, כי הבעיות כיום הן לא רק חינוכיות בעיקר, אלא חברתיות וזה משתקף בראי החינוכי.

*

ואשר להורים. היה זמן, שנשמעו בתוכנו דעות, כי הילד בחינוך המשותף איננו תלוי כל-כך בדמות המשפחה וחייה המשותפים, ותמורות ומשברים העוברים על הוריו, אינם פוגעים כל-כך בנפשו. אולם במרוצת השנים התברר, כי דווקא הילד שלנו רגיש לזה במיוחד. היחידה המשפחתית והשותפות המלאה בינה ובין הילד, שלימות אהבתם של האם והאב ושלימות אמונתם, זאת היא בשבילו המציאות החברתית הראשונית. המושג — „אנחנו“ הראשון, שהוא מושג המשפחה, זהו אחד מאבני-היסוד של חיי עתידו, ושלימות חייו ואהבתו של הילד שלנו.

לא מעטים הם ההורים המפירים את השותפות הממשית בחינוך ילדיהם, באורח פאסיבי ולעתים גם אקטיבי, ופוגעים בזה קודם כל בנפש ילדיהם. ישנה לעתים ביקורת לא בונה וישנם בנים הסובלים מיחס זה של ההורים לקיבוץ ולחינוך-המשותף. אין ספק כי לעתים די קרובות יש מקום לביקורת צודקת ואף קשה מצד ההורים. השאלה היא, איך ובאיזו צורה היא נמתחת, ובאיזו מידה ההורים מוכנים לתת יד לשינוי המצב. דבר אחד ברור, כי אין תקווה לחנך ילדים שלימים בנפשם ומאושרים, אם הוריהם אינם שלימים בדרך חייהם ואינם מוכנים לפעול במשותף עם כל גורמי-החינוך. חינוך הורים — זהו אחד משיטחי-ההפקר שלנו — והוא תובע שינוי יסודי ומידי. כי הקיבוץ זאת צורת חיים שהאדם צריך לחיות בה בשלימות, בכל לבו, רק אז הוא יראה בה את ביתו ואת עתידו.

*

חייבים אנו גם לבחון ולהחליף דעות ומחשבות, הקשורים במשימה העיקרית של החינוך

המשותף, שעמדה ועומדת בראש דאגותיו והיא — להנך דור ממשיכים לקיבוץ, ולהבטיח שילוב דורות ההולם את היסודות והמגמות של חיינו. כי בעייה זו היא ציפור הנפש של התנועה. אין ספק, כי יש להינכנו הישגים חשובים בשטח זה, אך גם הכשלונו לא מעטים. מה שמטריד את מנוחתנו ביותר, כהורים, מהנכים והחברה כולה, זאת היא, כמוכך, עובדת עזיבת הבנים. אין אנו יכולים וצריכים להתנחם בזה, כי המדובר הוא במספר לא גדול, באופן יחסי, כי כל בן ובת שגדלו והתחנכו בתוכנו, והם נעקרים מבינתם, חברתם ומקור מחצבתם, מכים בנו מכה — שכולם חשים בה. אסור לנו להיות אדישים כלפי העזיבה, כי היא מזועזעת את יסודות חיינו. אין גם לקבל את הטענה, כי זהו תהליך טבעי ורע הכרחי בתחום החיים המתהווים של הקומונה, כמו שאין לקבל את הדעה, כי רק החלשים והתלושים בין בנינו, עוזבים אותנו, אם כי אמת הדבר, שרובם המכריע של העוזבים, לא יכלו או לא רצו לעמוד בפני האפשרויות הגדולות הקיימות או המדומות, של צורות חיים אחרות, לא חלוציות, בפני פיתויי העיר, והקריירה האישית. אין להתעלם מכך ואין להשלים עם העובדה מבלי לנסות לחשוף את מקורות העזיבה הזו, ולחפש דרכים להגיע לעומק ליבם והכרתם של הבנים, כי בנפשנו הדבר.

ודאי שהמעשה החינוכי אינו רק בתחום מוסדות החינוך שלנו ועל ספסלי בית-הספר ובגיל מסוים, וייתכן, שאם גם נעשה שם כל מה שביכולתנו, נעמוד גם אז בפני עזוועים, אולם נדע לפחות שעשינו כל שיכולנו, ומה ניתן באמת לעשות מול השפעת התקופה — תקופתנו?! תקופה לאחר מלחמת העולם, חורבן יהדות אירופה, ופחד מפני מלחמה חדשה. תקופה של שבירת הערכים המקודשים ביותר. תקופה של החלשת ההשפעה וירידת הנכונות של חלוציות בארץ, ומולה „אידיאל“ של „להסתדר“ בחיים. תקופת מאורעות מרתקים של המדינה הנבנית, על כל תמורותיה ומאבקה, המשפיעה על הנוער שלנו מבחוץ, ומול המציאות רבת-הכוח, אך גם רבת-הניגודים וסתירות מבפנים?!

למה מחייבת מציאות זו?

ראשית לכול חינוך לערכים חלוציים, לאומיים וסוציאליים, שהונחו ביסוד הקיבוץ. ערכים שכוחם לא פג עד היום והם הנותנים טעם לחיינו ובלעדיהם אין חיי קומונה ואין קיבוץ. דבר זה נכון לגבי דור המייסדים ולא פחות לגבי דור הממשיכים, אולם עלינו להודות שלא תמיד השכלנו לתרגם את האידיאלים, המאוויים וכיסופי הגאולה של דור הראשונים, שבכוחם ובהשראתם בנו את הקיבוץ ובעזרתם הם התגברו על כל הצרות והמכשולים שעמדו בדרכם בהקמת הקומונה ובנייתה — לשפת הדור הצעיר, שהיא בתוקף נסיבות היסטוריות, נוסף למציאות הביולוגית השונה — של דור הולך ודור בא — שפה ותפיסה אחרת וגישה שונה לבעיות חיים. החדרת האידיאלים של הקומונה העברית למוחותיהם וליבותיהם של בני הדור הצעיר והתאמתם לזמנים ותנאי החיים החדשים — מבלי לוותר על עקרונות הייסוד של הקיבוץ — זוהי משימה ראשונה במעלה של החינוך המשותף.

שנית, היא מחייבת להיות נאמנים וקנאים ליסוד היסודות בחינוכנו והוא: חינוך האדם, מהגיל הרך ביותר ולאורך כל חייו. חינוך האדם — בעל חושים בריאים וערים, ועולם פנימי עשיר, חינוך האדם, השלם עם עצמו כאיש קיבוץ ואוהב את הזולת. אדם חזק בהשקפת עולמו, בעל הרגשת ייעוד וכוח הגשמה.

משקל מיוחד יש גם לחינוך, בחדר, ע"י ההורים, ובמידה וההורים שומרים על חומות הקיבוץ הם מבצרים גם את החינוך של בניהם. אין ספק, שזה גם מחייב את הבנים עצמם להתייצב „מבפנים“, מלוכדים יותר, דואגים יותר איש לרעהו, מתחנכים יותר לחוש את

הזולת, להיות סבלניים יותר ללבטים ומצוקות־נפש של האדם, ובמיוחד של האדם הצעיר. ריעות גדולה, אמיתית, "ריעות הלוחמים" לרעיון משותף, על "הדרך לחיים", גותנת כוח גם למפקק, למתלבט, ומגבירה את האמונה שבלב. זה למעשה דרוש לכל אחד ואחד בתוכנו. כי גם למאמינים ולשלימים ביותר ישנם סימני־שאלה ולבטי־דרך. יהסס החברי העמוק, הקרוב, מחזק את ההכרה הקיבוצית ואת היכולת האישית להתמודד עם הקשיים מבפנים ומבחוץ, רב יתר מאשר הביקורת הזעפנית, הדוחה, הפוסלת את האדם, ובזה לא פעם דוחפת את האיש הצעיר לנתק את הקשר האחרון. גם אנו, שהיינו ילידי תקופה אחרת, דור שהיה "שבוי קסם, של הליכה בדרכים לא סלולות לקראת כיבושים חדשים וגדולים", ילידי תקופה שלא היה כדוגמתה לכוח ולקושי, לגבורה ולסבל, לסער ולאמונה — גם אנו ידענו את הסוד, כי תחושת־יעוד של דור, הקשב הפנימי לכוחו ודחף פעילותו נרקמים בצוותא, במשותף, בשיח־רעים לדרך ופעולה משותפת, נרקמים יום־יום במשך שנים ואינם נושרים לפתע כפרי בשל.

כיום, לצערי, אין אנו חשים בליכוד האידיאי הראוי של הצעירים, תוך אחריות הדדית וחברות טובה, שהיא המלכדת לקראת החיים המשותפים, ויכולה היא להכריע לא פעם ברגעי משבר אישי או תנועתי. במידה וישנם קשרי היכרות, הם בעיקר במסגרת של בני־הכיתה, וגם תוכן המיפגש הוא לרוב אישי־מצומצם. אין כמעט מפגש חברתי רחב, בעל תוכן תנועתי־תרבותי, המקיף את כל הנוער. ואכן פוגשים גם בתוכנו אנשים צעירים, החיים בבדידות קשה, כאילו נשכחה התורה הקיבוצית מליבנו כי "הליכוד האנושי" יוצק בטחון באדם ומעורר בו כוחות נפש לפעולה בונה.

לא מקרה הוא מה שנאמר פעמים רבות ביחס להקמת חוגי־הנוער, שבמידה רבה יכלו להוציא מבידותם וכשלונם בנים רבים. כמובן, חוגי־נוער, לא רק כמסגרת אירגונית כי אם חברה צעירה, בעלת דמות לוחמת על סולם ערכים אידיאי, בעלת הווי־חיים של חברות טובה מעודדת ברגעי שמחה וברגעי סבל ועצב, השתתפות בחיי הזולת וקשייו מתוך רגש טבעי, אנושי של חבר לחבר. חוגי־נוער כבמה לבירור רעיוני, תרבותי ואמנותי, המעשיר את אישיותו של האדם ומחנך ליתר הגשמה אישית, ביקורת עצמית, טעם־טוב וחיים של פעילות ויצירה. לצערי הרב, חוגי־נוער כזה במשק עדיין נאבק על קיומו, ולעתים אין אף מרגישים במאבק, ובינתיים עומד כל אחד בודד מול לחץ האווירה הישראלית, המנסה להנמיך את קומת תנועתנו, ולהחליש את הכרתו והרגשתו התנועתית של בת ובן־הקיבוץ. וההכרעה העצמית, עם כניסה לחברות, איננה קלה, לא לבן ועוד יותר לבת.

עולה שאלת ההשתרשות בעבודה והמשך הלימודים. לא פעם אנו עומדים בסכך הבעיית האלה ולא תמיד מוצאים את הפתרונות המספקים. לי נראה, כי במידה ותגבר בתוכנו ההכרה כי אין ניגוד בין עבודה לבין השכלה, כי אם להיפך: הן משלימות זו את זו, ימצאו פתרונות חיוביים.

במיוחד חמורה שאלת העבודה המתאימה ולימוד מקצוע אצל הבנות — החברות. לא פעם נאבקה הבת קשות על מקומה וסיפוקה בעבודה, ואין אנו פטורים מבדיקה מחודשת בשטח זה, נוכח המציאות הקיימת. אנו חותרים למוזיגה והזדהות בין צרכי החברה, וסיפוקו של היחיד בתוכה, עליותו הרוחנית ואושרו האישי. ואם עדיין קשה וארוכה הדרך, חשובה התקווה והרצון העז להגשימה.

לא קלות הן גם בעיות בניין המשפחה, שאלות החינוך המשותף, וצורות הפעילות בחברה. והאמת היא, שלא תמיד ישנן תשובות מן המוכן, לכל השאלות הגדולות, שהחיים

מציגים בפני הבנים, עם כניסתם לחברות, במשק ובתנועה. ולא פעם מתגעשים הכוחות, פעם גוברת השפעה זו ופעם אחרת. וחשוב המאבק הזה, חשוב שהבנים יעיוו ויחפשו פתרונות לשאלות, שאנו לא יכולנו להם. הבנים חייבים לעמוד בפני התחרות של צורות-חיים אחרות, ולהיאבק עם השפעות הדורות ומוזיקות, ונגד סילוף ערכים. אך לא כבודדים, כיחידים במערכה עם עצמם, ועם הסובב אותם, אלא כשיכבה מלוכדת, מודרכת על ידי התנועה, הדורה אחריות משותפת וריעות עמוקה של ההולכים "יחד", ברגעי המבחן המכריע.

אמת הדבר, כי כל מי שרואה את בנינו בחיי יום-יום בבית, בעבודה בשדה, ברפת ובול, במוסדות מלאכה וחרושת, בשדה-חינוך ומוסדות תרבות וחרבה; רואה אותם בעזרה ליישובים צעירים, בעבודה בתנועה ובצה"ל; רואה את הדור הצעיר בחיי המשפחה וביחסם לילדים — יכול לשאול את עצמו בסיפוק: האם ישנה תנועה, שיכולה להתברך בהישגים גדולים מאלה, בדור בנים טוב, מסור ומוכשר מזה?! אך כל זמן, שישנם גם כאלה, שלא מוצאים את מקומם בביתם ותנועתם, כל זמן שישנם בנים עוזבים, לא רק, "בשביל לעשות חיים", אלא גם מתוך חולשת הזיקה התנועתית, או בדידות חברתית וחוסר הרגשת בית; כל זמן שלכוח מבחוץ יש השפעה גדולה יותר, מאשר לכוחו המאחד מבפנים, ולו רק על חלק קטן מבנינו, יהיו דאגה וכאב זה מקננים בלב, ולא ייתנו לנו מנוח.

ומשהו נוסף על שילוב הדורות, שהיא למעשה — שאלת השאלות. ביתנו נבנה משכבות מוצא וגיל שונות. כל שיכבה ושיכבה הביאה עימה מייחודה, אופייה וחידושיה, וכך נשתלבו ונתגבשו למסכת חיים אחת, בה נשתקפו כל גווני הקשת. היה זמן וחשבנו, כי צורת חיינו תשחרר אותנו באופן טבעי מהחרפת הבעיות הקשורות בשילוב הדורות. באה המציאות וטפחה על פנינו, בעייה זו הולכת ומחריפה. מספר הולך וגדל של חברים וחברות, מפסידים עם הזדקנותם את כושרם המלא בעבודה ובפעילות חברתית ויש צורך דחוף בהעלאת הדברים לדיון גלוי, חברי ואחראי בין שני הדורות גם יחד ולחפש במשותף פתרונות חיוביים והולמים לבעיית אלו.

אין זה טבעי ורצוי, כי החברים הוותיקים שעוד כוחם עימם, יעזבו את מקומות העבודה ופעילות ציבורית ויסתגרו בפנינתם ובתוך עצמם. כיום עוד רבים החברים בתוכנו הממלאים את יום עבודתם ביכולת ומסירות רבה, למרות גילם הגבוה, וגם עומדים בכבוד בשיטחי פעילות שונים. אולם אין ספק כי צריכה להיות דאגה מכוונת גם מצד הדור הצעיר, להתאים את צורת העבודה, סוג העבודה, ושעות העבודה של חברים אלה, כדי שיוכלו להתמיד בעבודתם הקבועה ולתרום מנסיונם וידיעותיהם הרבים. הוא הדין, ביחס לפעולה החברתית-ציבורית, ומאידך, צריכה להיות הבנה מלאה ורצון טוב לקלוט את הדור הצעיר ולמסור לו בהדרגה את האחריות בעבודה ובפעילות ציבורית, לשותף אותו בהנהלת העניינים במשק ואירגונים ולקיים הלכה למעשה את שילוב הדורות והכנסת הדור הצעיר לפעילות מלאה ואחראית.

בחינו אפשר לציין עובדה חיובית מאוד, כי היחסים המשפחתיים בין שני הדורות, בין אבות ובנים, הם חיוביים ומלאי אהבה, אהדה וקירבה ולא מובן, מה הסיבה, שיחס דומה לזה לא נמשך במעגלים רחבים יותר. אותם הבנים החרדים ודואגים להוריהם המזדקנים, ומעודדים אותם להמשיך בפעילות ובעבודה הקבועה, בהתאם לגילם ויכולתם, יוצרים לא פעם מתיחות לא בריאה, המביאה להתלקחות היצרים ופוגעת בצעירים וותיקים גם יחד ולא פעם מביאה למבוכה ומסקנות מוטעות.

גם במפגשים חברתיים-תרבותיים עולות בעיית של הבנה והתחשבות בצרכים וטעם

שונים בין שכבות גיליות שונות. פה ושם אנו שומעים לעתים גם בעד הפרדת הפעולות. אם זה חוגים לימודיים, או פעולות תרבותיות אחרות. ואין מה לדבר, כי בישיבה בחדר-האוכל ישנו „תחום“ של צעירים, שאין כבר מערערים על כך. נכון, כי אין להתעלם מהצורך בהידוק הקשרים בין שיכבות-גיל קרובות. זה טבעי אף רצוי, אך באם הפרדה זו תקיף יותר ויותר שטחים בחיינו, מבלי להשאיר אפשרות של המפגש המשותף, יהיה זה דבר שלילי, לא טבעי לחיי קיבוץ, אשר בנה תמיד את חיי החברה והתרבות על רבדים רחבים, מכל הגילים והשכבות, על הילופי נסיון-חיים ורעננות החווייה והמחשבה, אשר יכולים להיווצר רק ע"י מגע חי בין גילים שונים ורבדים מגוונים.

*

כלל גדול למדנו בחיים, כי אין חינוך בחלל ריק. החינוך המשותף גם הוא, מושפע מהתהליכים המתרחשים בסביבתו הקרובה והרחוקה, אך אין לחיות בשאננות והשלמה עם הקיים, כי גדולות הן האפשרויות של חינוך האדם — על אף הכול. ופרקי הספר של 40 שנות יגור — הם עדות חיה לכך.

40 שנה. ברגש מעורב של התפעמות ומבוכה אנו מהרהרים לפעמים על הדרך הארוכה וסיפוריה. על דמויות חברים, סוללי-דרך ומכווניה — סואנים ברעש החיים ביום ובלילה. אך יש ולפני עלות השחר משתתק הכול, והאדם נים-לא-נים ומראות ותמונות עולים בנפשו-פנימה. האם חלוט היה „הבראשית“ או מציאות? ! בית-מואר, ריעות, חום ואהבת-אדם. מיווג-גלויות שונות מתוך הכרה, אמונה, רצון פנימי; הרבה יופי ואמת, בצד הרבה דמעות וצער. נתיבות חדשות למחשבת אדם; שיאים ותהומות — מנת הדור הזה. חולמים ולוחמים, והצורך מעלה את היכולת. אהריות מעיקה אך גם מעודדת. היו סימני שאלה, לא חסרו כשלונות, לא חסרה ביקורת, אך היה ריכוז המאמץ-המשותף. היה רעיון וחלום הקומונה — ביתו של אדם. החיים נרקמו בגלוי ונארגו בסתר. האם לא פלא הוא כל מה שנוצר וקם לעינינו: בחברה, במשק, בחינוך — בדור אחד? ! ותמונות העבר עולות וצפות, קשורות זו בזו ברציפות מרתקת.

העתיד? ! ושוב „מתייחד האדם עם אלוהיו, ומחפש את נפשו“. ואנו בתוך תהליך שילוב הדורות. והדור הצעיר — עליו גאוותנו... על אף הלבטים והכשלונות. ובו חידתנו... רק יחד עימו — יש תקווה לעתיד.

עדה יגורי

בית־הספר ביגור

בשנת תרצ"ג נפתחה הכיתה הראשונה ביגור ובה שמונה ילדים. למעשה עוד לפני זה למדו שלושה ילדים אצל הח' שמואלי (אשדות־יעקב—המאוחד) שגוייס אז לעזרת הפלוגה של חיפה—יגור. עם המורים הראשונים, נוסף על החבר שמואלי, יש למנות את צפורה ורדי (ממשיכה בהוראה עד היום), זאב וורלינסקי—זית ז"ל, אדם מוסרי, מחנך דגול ואיש הטבע, נפטר לפני זמן מה במשק גיגוסר, וייבדל לחיים א. קפלנסקי, אחד המורים הוותיקים בארץ, נמצא עכשיו בחיפה.

כמו כן נזכיר את המורה ניסן דובדבני ואת מנהלו הראשון של ביה"ס ביגור אריה רייניש. נציין כאן את שמה של חברתנו עדה יגורי, שליוותה את בית הספר מיומו הראשון ועשתה בעבודת החינוך שנים עוד לפני פתיחת הכיתה הראשונה.
והנה קצת מספרים:

מספר הכיתות והילדים

ה ש נ ה	מ ס פ ר ה כ י ת ו ת	מ ס פ ר ה י ל ד י מ
תרצ"ג	1	8
תרצ"ו	3	26
תרצ"ט	5	52
תש"ב	7	80
תש"ה	9	145
תש"ח	14	304
תשי"א	18	393
תשי"ד	19	441
תשי"ז	20	471
תשי"ח	20	483
תשי"ט	18	471
תש"ך	18	450
תשכ"ג	16	350
תשכ"ד	12	304

כפי שאנו רואים, שנת השיא מבחינת מספר הילדים (483) היתה תשי"ח. לאחריה מתחילה הנסיגה הן במספר הכיתות והן במספר הילדים. כדאי לציין שבארבע השנים: תשי"ז, תשי"ח, תשי"ט ותש"ך היו 12 כיתות מקבילות. בשנת תשי"ז היו בבית הספר כמה כיתות של ילדי עולים.

*

בשנת תרצ"ו הוקם ביגור ע"י המרכז לתרבות וחינוך בית הספר המחוזי שהתקיים עד שנת תש"ה. בית ספר זה היה מכוון לאיזור חיפה והקריות, אבל למעשה הפך לארצי ולמדו בו ילדים מירושלים, מתל־אביב וממקומות אחרים, אלא שהתקוות שתלו בו לא נתגשמו לדאבונו. המרכז לחינוך כחו היה רב בשנים ההן, בחינוך היסודי, אבל בחינוך העל־יסודי מעמדו היה חלש. כבר אז הסתמנה הנטייה גם אצל הפועלים לשלוח את ילדיהם לגימנסיות, כאשר השאיפה היא האוניברסיטה, האידיאל „היהודי“ מאז ומתמיד. לאט לאט פחת מספר הילדים

מהחוץ וסימן שאלה גדול נתלה על עצם קיימו של בית הספר המחוזי, כי הרי לא היה טעם בהמשכו אם הוא יתבסס על ילדי יגור בלבד. כאמור חוסל ביה"ס המחוזי בשנת תש"ה במשך שמונת השנים הוא חינוך בנים לתורה, לעבודה ולהגשמה. את תלמידי ביה"ס הזה אפשר למצוא בנקודות התיישבות שונות בארץ. לא מעטים מהם התגייסו ולחמו בשורות הפלמ"ח. שלושה מהם נפלו בקבוצת הל"ה: הלוי, זבולוני וקושניר.

חששנו מהתרחקות ילדינו מהשפעתנו הישירה והועלתה או ההצעה להחזיר את הילדים לבית הספר במשק ולפתוח כיתות המשך. אחרי דיונים סוערים במשך כמה אסיפות נתקבלה ההצעה על חינוך רצוף של שתיים-עשרה שנות לימוד. בשנת תש"ו נפתחה כיתת המשך הראשונה — כיתה ט'. הילדים שלמדו שנתיים במחוזי בצירוף כמה ילדי חוץ — עבורם נפתחה כיתה י"א. כלומר באותה שנה ראשונה היו שתי כיתות המשך.

עד שנת תשכ"ד ועד בכלל הוציא בית הספר ביגור י"ט מחזורים ואלה הם:

המחזור	שנת הסיום	מספר הבוגרים
א		13
ב		5
ג	תש"ז	16
ד	תש"י	12
ה	תש"י	15
ו	תש"א	15
ז	תש"ב	8
ח	תש"ג	18
ט	תש"ד	21
י	תשט"ו	27
יא	תשט"ז	35
יב	תש"ז	35
יג	תש"ח	24
יד	תש"ט	34
טו	תש"ך	31
טז	תשכ"א	36
יז	תשכ"ב	32
יח	תשכ"ג	47
יט	תשכ"ד	33

ה ע ר ו ת

ליד שני המחזורים הראשונים (א' ו-ב') לא צוינה שנת הסיום. הסיבה:	
בני מחזורים אלה סיימו את בית-ספרנו היסודי (8 כיתות) ומאיתנו יצאו לבי"ס המחוזי ולמדו שם שנים מספר. חלקם סיימוהו ובחלקם — לא.	
מחזור ג' הוא המחזור הראשון שסיים את בית ספרנו המלא, החל בכיתה א' וכלה בכיתה י"ב. (רק שנתיים, ט—י' — עשה מחזור זה במחוזי).	
המחזורים ד' ו-ה' סיימו לימודיהם ביחד בשנת תש"י משום שמחזור ד' הפסיק בשעתו לימודיו למשך שנה בגלל התגייסותו למלחמת השיחור.	

במשך השנים הצלחנו להכין ולהרכיב צוות מורים מחברי ובני המקום כאשר המורים מהחוץ מהווים אחוז קטן, והטבלה הזאת תוכיח.

ה ש נ ה	מורים חברים	מורים מהחוץ
תש"ז	13	7
תש"י	20	4
תשט"ז	25	3
תש"ח	25	3
תש"ט	23	2
תש"ך	20	2
תשכ"ב	19	4
תשכ"ד	18	1

למספר זה יש לצרף שני מורים חברים בעלי משרה מלאה לשיעורי עזר. 12 מורים הם בני הדור השני. ששה הם בוגרי בית הספר ביגור. את הכשרתם קיבלו רוב המורים בסמינר הקיבוצים, ומיעוטם במוסדות השכלה אחרים כגון האוניברסיטה, סמינר המורים בגבעת השלושה, סמינר עליית-הנוער וכו'. בחוץ לארץ: סמינר צ'רנא בוילנה ומוסדות השכלה גבוהים שונים.

ואלה החברים אשר נתנו מאונם ומרוחם להתפתחות בית ספרנו ולעיצוב דמותו:

בת שבע חייקין

איש המצפון והאמת וכולה ערוכה למלחמה לעם ולאדם. עדינת הנפש; איש חינוך ומחשבה חינוכית. אהבת-ילד בנפשה ובדמה.

ברכה (בוזיה) חיות

מורה-שליחה. כל ישותה בעולמם של הילדים השקיעה. שושבין-תמיד לפעוטות.

הכיתה הראשונה ביגור

לתינוקות של בית-רבן. מצניעה-לכת ותמיד טורחת; ערירית וכולה אם. עבודתה עם ילדים — ככהנת משמשת בקדושה, בעולמם של ילדים מהלכת כקסומה.

ישראל ספ

איש תם, הולך מישרים; איש הבטחון בגוף ובנפש, איש האמונה והמעשה. רב חלקו בעיצוב חיינו; מיוצקי דפוסים ראשונים לבית-ספרנו.

ברכה בנארי

איש החינוך עם קשר נפשי עמוק והבנה רבה לעולם הילדים. נתנה את עצמה עד תום והיתה למופת בחייה עתירי המעש.

יצחק תמרי

איש האדמה והעמל. הטביע את חותמו על החינוך החקלאי בבית הספר. העניק לחניכיו יחס עמוק לעבודת האדמה, בה הוא ראה את עיקר ההתחדשות והמהפכה שהציונות הביאה לעם ולמולדת.

חיים טהרלב

ידיד הילדים, אמן בעל תחושה יהודית עמוקה. כתב, המחיו, ביים, איפר וצייר. שיקע במשך שנים כוחות גוף ונפש בכדי לשוות לחגיגות בית הספר דמות, אופי וצורה. עמלו נשא פרי הלולים.

*

...כי יש אמנם אמנות, יש תרבות, מושכת ביפיה, מקסימה — העולה ביוקר רב. ואנו קבלנו על עצמנו להיות פועלים, ויתרנו עליה בשבילנו ובשביל ילדינו, עד אם תהיה לנחלת העם העובד כולו. ואם ברור ומוחלט רצוננו להיות פועלים, צריך להיות מוחלט ויתורנו זה גם בשביל ילדינו.

ואחרי היותך הזה — אינני רואה את ילדינו כעניי רוח. ואין גם סיבה לכך. אם הצלחנו להקנות להם הרגלי עבודה וחיי חברה, יסודות מדע, יכולת להשתמש במספר כבמכשיר למטרתם, אם הם למדו לראות ולהכיר את הטבע; אם חברתנו בחייה הצבוריים, ביצירתה, בקשריה עם התנועה חניכה אותם לערות, לאקטיביות, אם כל אלה נתנו לילדינו — דינו, והשאר יקחו בעצמם.

בת שבע

(מתוך שיחת-חברים בעין-חרוד, 1934).

השבעתיכן, ידי ישראל, אם גם מפה ריקות תשבנה

לגשש בחלל הריק!

השבעתיכן לחבק את חומת מסדה,

חבק ואל חדל,

ולא — תקצצנה הידים אשר מחבוקן

ישמט הכל!

י. למדן

לפני שלושים שנה

זכרונות מהוי בית הספר ביגור

כמתוך ערפל עולים בלבי זכרונות העבר. נכנסתי בפעם הראשונה לחצר המשק, בתוך שדרה של דקלים. הכניסה הזאת עשתה עלי רושם בל יימחה. איזה הוד נסכו הדקלים הללו גם על הצריפים והאווהלים הדלים שהיוו אז את משק יגור. העוני חפוי כאילו באצילותם של הדקלים הרמים.

בית-הספר שכן אז בצריף גדול מלא אור, ושמונה עציצים קטנים קשטוהו. כל ילד שנכנס לכיתה קיבל עציץ מאת הוריו. פתחתי את דלת הצריף ומצאתי בתוכו ילדה קטנה חייכנית, כשהיא נועלת געליים גדולות, בעלות עקבים גבוהים. את נעלי אימה נעלה ובקושי גררה רגליה, אך פניה הביעו גאווה כי היא כבר גדולה.

כאשר באתי ליגור היו רק שמונה ילדים בבית הספר, שהיה מורכב מכיתה אחת בלבד, כיתה ב'. לא כל הילדים ידעו או לקרוא אך תוכניותי היו גדולות. קודם כל יצאתי איתם לשדה ולהר לפגוש את השגה החדשה המתקרבת ולראות את סוף הקציר והבציר. הלכתי עם הקטנטנים הללו אל שדות הדרוזים הסמוכים למשק לראות כיצד הם זורים את הגורן וכיצד הם דשים במורג. לימדתי אותם את שמות העצים שראינו בדרך ומתחת לאחד העצים על סלע בודד מצאנו ביצה לבנה בגודל ביצת יונה, הילדים רצו לפתוח את הביצה ולראות מה יש בתוכה. אחרי דיונים ממושכים החלטנו להביאה לבית הספר, להשאירה בתוך עציץ עם חול ולראות מה יצא מן הביצה הזאת, כי הניחושים היו רבים. גם אני לא ידעתי מי הטיל את הביצה על צוק הסלע, בלי ריפוד, ובלי סימן של קן והייתי סקרנית כמוהם. רק תמר הקטנה לא יכלה להתאפק וכעבור ימים אחדים פתחה בעצמה את הביצה, בהתלהבות רבה רצה מאחד לשני והראתה את הצב הקטן שנמצא בתוכה, אפילו עם השיריון, אך בלי רוח חיים, כי ברוב סקרנותה קיפחה את חייו. אנו למדנו אז מתוך ההסתכלות בטבע, שהצבה מטילה ביצים לבנות והצבים הקטנים מתבקעים בעצמם מהביצים. בלי חום ובלי אהבת הורים.

פעם באתי לבית הספר, ז"א אל הצריף, ולא מצאתי בו נפש חיה. פעמון לא היה לי ואפילו במשרוקית לא השתמשתי וכיצד אאסוף את החבריה? והנה, אני רואה את אחד מתלמידי מתנדנד על עץ כמו קוף קטן. ידעתי שלא אצליח להורידו מן העץ ועלי לתחבל תחבולה ראויה לשמה, כדי לאסוף את שמונת תלמידי. אמרתי לו: "קרא לכל הילדים, אנחנו הולכים אל סולימן הדרוזי, בעל רגל הברזל". ומיד, בין רגע ממש, ואיני יודעת מאין, הופיעו כולם על ידי ואנו הולכים אל שכנו הדרוזי שגר בסוכה כמו האדם הקדמון על גדות הקישון. לסולימן היו באר מים ודלי, אבני ריחיים וכל מיני כלים מעניינים כמו מחרשת עץ ומורג. אצל סולימן זה קיבלנו את אבני הריחיים לטחינת גרגרי החיטה שגידלנו בגינתנו וכן השתמשנו בהם בהצגה שלנו על "אליעזר ורבקה". סולימן, בעל רגל הברזל, כיבד אותנו באבטיח אדום שטרם גדל במשק יגור והודות לאבטיח זה הצלחתי לרכוש את לב תלמידי לזמן ממושך.

הקישון, שדות הבור, הדרוזים, הכרם, גן-הירק, הלול וגינתנו הקטנה סיפקו לנו חומר רב ללימודים. כאשר למדנו על המכוורת והדבורה השוו הילדים את סידור העבודה במכוורת לסידור העבודה במשק. הטבע, המשק והחברים היו מקור הלימודים שלנו. בלי פעמון ובלי הפסקות נמשכו לימודינו. טיילנו, התעמלנו, ציירנו, ועבדנו. והכל סביב נושאים מרכזיים שנוצרו מתוך הווי חיינו.

מגן הילדים אל בית הספר

ביום ראשון עברו 14 ילד מן הגן אל בית הספר. הגיל הממוצע שלהם הוא שש וחצי שנה. כולם מגן אחד, חוץ מילדה אחת שבאה לא מזמן מגרמניה ועדיין אינה יודעת עברית. הבן הבכור של הקבוצה הזאת הוא נחום א., אחריו יוחאי ועוזי הרואים את עצמם גדולים ואינם רוצים בקבוצה שהעברנו מן הגן. הם רוצים רק ספרים ומחברות. שאר הילדים שמחים גם בצעצועים שקיבלנו מרחל החדשה.

הילדים נשארו לישון בחדרי השינה הקודמים שלהם. הכיתה, חדר-האוכל והמקלחת בקומה התחתונה של הבית בו נמצא מטבח הילדים. המורה של הכיתה ציפורה. היא גם עבדה בתור גננת עם הילדים בשנה הקודמת, כי העמדנו לנו למטרה את לימוד הקריאה עוד בגן. רוב הילדים בגן למדו לקרוא תוך משחק ובאופן חופשי, כל דיכפין, רובם רצו מאוד ללמוד את התורה הזאת המכניסה אותם לעולם הגדולים.

החיים בגן היו נעימים מאוד. הרבינו בטיולים ובמשחק חופשי, שרנו הרבה ועבדנו בגינה ובתורנות. עכשיו נכנסנו לחברה יותר גדולה, התלהבותם רבה, עיניהם נוצצות וכבר שבוע תמים מדברים הם על בית הספר. התרגשותם הרבה והבעת פניהם מלאי ההתלהבות עוררו בי רטט של קדושה לבית הספר.

נזכרתי ביום הראשון שלי כתלמידה בבית הספר. המון ילדים (בכיתה האחת שלי היו 50 ילד), בליל שפות, תלבשות שונות, עניים ועשירים, חצר בית הספר ובנין האבן הכבד של בית הספר עצמו. מכל זה נחרת במוחי דבר אחד: המורה מוביל את הילדים מהחצר לחדר הלימודים, הולך בראש ושר: שמש, שמש, שמש רך; שובה, שובה נא וזרח; שלח אורך על הר וגיא, אז ירון ישיר כל חי. אך הפגישה עם החברות היתה קשה ולמחרת כבר לא רציתי ללמוד שם, רציתי לברוח. קשה, קשה מאוד מלחמת החיים בבית הספר. ואצלנו ראיתי את פני ההורים המכניסים את הילדים אל כיתה א', את התרגשותם ואת השמחה הנסוכה על פניהם וגם אותי תקפה השמחה בראותי את הכיתה הזאת, הקטנה והנעימה.

בבית הספר הילד נכנס כבר למלחמת החיים, התוססים והרציניים, גם לעול של משטר. קשה ורצינית המלחמה בה נתקל הילד בהיכנסו לבית הספר. אבל היא גם מחסנת אותו לקראת החיים. והילדים ניגשים ברצינות לתפקידם. שאלה אותי אם אחת אם נעשה לילדים מסיבה בגן לכבוד היכנסם לבית הספר, בכדי שירגישו את המעבר. ענית לה, כי הסוכריה אמנם נעימה והממתקים משמחים אבל החזויה החזקה של המעבר היא כל כך עמוקה שהממתקים יכולים אולי לפגום בשמחה הרחנית. הילדים רוצים להיות גדולים ושמחתם לקראת המעבר הזה ולקבלת עול החיים היא גדולה הרבה יותר ממה שאנחנו מתארים לעצמנו. ישנה שמחה פנימית עמוקה לכל אדם והיא יותר חזקה כשהיא סגורה וחבויה בתוך עצמה. יש ודאי מערערים על דעה זאת. פעם גם אני השתדלתי להופיע עם הילדים בהגיגות הגדולים בתור משחקים. אבל עד כמה שאני עובדת יותר עם הילדים אני רואה את ההופעה הפומבית למיותרת אולי גם מזיקה. יתכן שאני טועה, הרבה התלבטויות וספקות מתעוררים בי בכל פעם בשאלות החנוך, והסיכום הוא: קשה להיות מורה.

עברו שלושים שנה מאז נכנסתי בפעם הראשונה לצריף הלימודים. עתה גדול הוא בית הספר, מאות ילדים לומדים בו, הוא מוקף עצים, דשאים ופרחים, גינות ומשק חי ועדיין תמיד לומדים ולומדים.

צ פ ו ר ה ו ר ד י

בעייות חינוך והוראה בקיבוץ

שיחת מורים ומחנכים

בית הספר ביגור, שהוא מהגדולים בתנועה הקיבוצית — מלאו לו שלשים שנה ונכנס עתה לעשור הרביעי לקיומו. במשך שנות דור אלו הוא הוציא י"ח מחוזרים והמחזור הי"ט עומד לסיים — בעת כתיבת שורות אלו — את לימודיו.

מיותר להרחיב את הדיבור על חשיבותו של בית-הספר ובמיוחד במשק הקיבוצי, כאשר מוטלת עליו המשימה, לא רק להקנות זעת לבני הדור הצעיר, אלא גם להקנות להם ערכים ולחנכם כמגשימים וכממשיכי דרך הקיבוץ. ואין זו משימה קלה כלל וכלל. יש ענין על כן בשיחה הזאת של מספר מורים ומחנכים מבית הספר ביגור על כמה בעיות, שהוצגו בפניהם בצורת שאלות ע"י מערכת „ספר יגור“ והם נתקלים בהן בכותלי בית הספר יום יום ושנה שנה.

זעת לנבון נקל, כי לא התיימרנו למצות את העניינים עד תומם ובוודאי שלא היקפנו את כל הבעיות בשטח זה, בהן מתלבט הקיבוץ והמוסד החינוכי שלו. שאלות אלו אינן מקריות, אינן תלושות ממצאות חיינו והן קשורות קשר בל ינתק עם דרכו, חזונו, שאיפותיו ומאווייו של ביתנו הקיבוצי.

בשיחה השתתפו מורים וותיקים והם:

יצחק פרליס, בוגר סמינריון „תרבות“ בוויילנה, עשרים ושלוש שנים בארץ ובקיבוץ וקרוב לעשרים שנה בהוראה. מלמד הומניסטיקה בכיתות הגבוהות.

נחמן רבינוביץ — 37 שנים בארץ, מהן 36 שנים בקיבוץ, בוגר סמינריון הקיבוצים, עשרים ושלוש שנים בהוראה, מורה להומניסטיקה בכיתות הגבוהות.

מרדכי שורש — 28 שנים בארץ וביגור, בוגר סמינריון הקיבוצים, עשרים וחמש שנים בהוראה, מורה בכיתות הבינוניות.

מהמישמרת השנייה השתתפו בשיחה:

מרים אורן — 27 שנים במשק, בוגרת סמינריון עליית הנוער, 12 שנה בהוראה, מורה לריאליסטיקה בכיתות ט'.

דינה אפרת — בת משק, בוגרת סמינריון הקיבוצים, 10 שנים בהוראה. מורה בכיתות א-ה.

שושנה גולדמן — ילידת הארץ, 17 שנה ביגור ובהוראה, בוגרת סמינריון הקיבוצים, מורה להומניסטיקה בכיתות ז', ח' וט'.

תסילה כהן — ילידת הארץ, בוגרת סמינריון למורים ע"י גבעת השלושה, 14 שנה ביגור ו 15 שנה בהוראה, מורה בכיתות הבינוניות.

יעקב שחר — יליד הארץ, 13 שנה ביגור, בוגר סמינריון הקיבוצים, 8 שנים בהוראה, מורה להומניסטיקה בכיתות הגבוהות.

ועתה רשות הדיבור למורים ולמחנכים

בעיית הדיסטנץ בבי"ס קיבוצי

שאלה: מערכת היחסים בין המורים והתלמידים בבית הספר הקיבוצי איך היא פועלת? מה ההבדל בשטח זה בין בית הספר בקיבוץ ובית הספר בעיר? האם חוסר הדיסטנץ בין המחנך והילד בקיבוץ — בכיתות הנמוכות המורה נחשב לחבר של ההורים ובכיתות הגבוהות הבנים עוד מעט הם חברים שווי זכויות — האם חוסר הדיסטנץ הזה אינו מפריע ואינו מפחית מן ההישגים בלימודים?

מרדכי שורש / דיסטנץ בקיבוץ — בלתי טבעי

בהיווסד ביה"ס, כאשר ממדיו היו קטנים, היתה מחשבה, שהמגע בין המורים והתלמיד איננו בשטח הלימודי בלבד, אלא גם בשטח החברתי. יותר מזה — המורים היו עובדים עם הילדים, נפגשים איתם בעבודה, במשק העצמי של הילדים ולא דווקא בכיתות הנמוכות. הקשר של המורה עם בית-הילדים היה אחר. הוא היה שותף לכל הבעיות בחיי הבית של הילדים. אני זוכר שהיה זמן ובקיץ הייתי אחראי על מנוחת הצהריים של הילדים. אין ספק שהדבר הזה השתנה תכלית שינוי. מדוע זה השתנה? האם בא השינוי בעקבות גידולו של ביה"ס וזה לא באפשר, או האם המורים שנושנו בהוראה והמורה הותיק איננו מסוגל פיזית ונפשית לשאת בעול הזה לאורך שנים רבות? ואם זה ענין של גיל בלבד — מדוע אין זה קיים גם אצל מורים צעירים שהצטרפו לשורות המחנכים בביה"ס שלנו?

ומשהו על הדיסטנץ. נניח לרגע שהדיסטנץ הזה חשוב, כדי שהילדים יוכלו ללמוד יותר, וחוסר דיסטנץ הוא המפריע להתקדמותם. — האם ניתן אצלנו ליצור את הדיסטנץ הזה? ברגע שאנחנו מעמידים בפנינו מטרה חינוכית — לחנך את התלמיד שלנו לקיבוץ, להיות חבר איתנו — עצם הדבר הזה קובע את מערכת היחסים. היה זה מלאכותי ובלתי טבעי — אפילו לו היינו רוצים בכך — להכניס בביה"ס שלנו מערכת יחסים בנוייה על דיסטנץ.

נחמן רבינוביץ / יחסים תקינים

מטרת החינוך אצלנו היא להשיג — בעיקר בגילים הגבוהים יותר — אדם בעל עצמאות, עם כושר עשייה לא מתוך כפיה. זאת איננו יכולים להשיג בדרך אחרת משהננו הולכים בה. גורם שני חשוב וקובע שאיננו משפיע כל כך בגילים הצעירים יותר, זוהי הסלקציה, בעייה שהולכת ומחריפה חינוכית-חברתית במשך השנים. בגיל הנעורים בעיית הסלקציה הופכת להיות ענין חברתי-חינוכי יסודי. אנחנו יושבים בתוך חברה בזעיר-אנפין, המייצגת בפרטיה ובגווניה את כל החברה הבוגרת שלנו במשק — ואיננו יושבים בתוך חברה סלקטיבית של תלמידים, כפי שזה מצוי בעיר. בגילים אלה קיימת אוביקטיבית ההבחנה בין כיתה שלנו לכיתה בעיר. אנחנו מקיימים יחסים עם כיתה בלתי-סלקטיבית, ללא כל אפשרות של שימוש באמצעים משמעותיים, קיצוניים. זה נובע מתוך אופי ומהות חיינו.

ועוד דבר: לפעמים, בזכות המבנה של חיינו, הופכת ההוראה, בעיני התלמידים, להיות רק אלמנט שקול בתוך מערכת אחרת של חיהם. ניקח למשל את עונת הלימודים שלאחר חג הפסח, כאשר יש לכיתות-המשך יום עבודה בשבוע ולפעמים יותר מזה, גיוסים רבים שמהווים מרכז חיים בשבילם. זה אוביקטיבית מפחית את משקלם של הלימודים. והמחנך עומד בתוך זה וצריך ליצור יחסים, כאשר הערך שלו — משקלו הולך ופוחת במידה מסויימת.

ולא רק זאת, ערכם של הנערים, בעבודה, כאנשי החברה הזאת, לא תלמידים, הולך ועולה. כאשר בן יושב על טרקטור ומבצע עבודה חשובה, או ממלא יום עבודה בענף כל שהוא והענף לא במעט תלוי בו — כל זה יוצר מצב כזה, שאנו מקיימים יחסים עם חברה של תלמידים, שהופכים מיום ליום חברה עובדת והמחנך צריך להמשיך לקיים איתם יחסים של "רב" עם תלמידים. כמובן, יש פה גם ענין של גיל. מורה בגיל 30—45 יכול להיות אהרת עם חברת תלמידיו מאשר מורה מבוגר יותר. הוא יכול לצאת עימם לגייוסים, ללוותם בעזרה למשק צעיר. אני זוכר כאשר הייתי יוצא עם כיתה י"ב לגייוס הבילות, היתה לי הרגשה אהרת. אך עם כל החולשות שלנו, אני אומר שיש בינינו יחסים, שהלואי ונתברך בהם גם בעתיד.

יצחק פרליס / בינינו ובין העיר

עד היום, ישנם מורים שמחנכים לדרך הזאת — השתלבות המורה בחיי הבית של הילד — ואילו אני יודע שזה מוכרח להשתבש, אלא אם כן יהיה מוסד ילדים מחוץ לחברה שעומה הוא קשור קשר אורגני. מי שחשב שהקיבוץ יוכל לקיים בתוכו מוסד ילדים כזה, בודאי יש לו אכזבות. אני מודה שמעודי לא האמנתי בכך.

ביגור, אני מגיח שבשנים הראשונות, מתוך זה שהיו מעט ילדים והחיים היו אחרים, שררה האידיליה הזו כמה שנים. אבל, בעובדה, החיים הוכיחו אהרת, והרי אנהנו בעצמנו אומרים, שהגורם המחנך העיקרי של הילד ושיבוצו בחיים זו החברה שלנו כולה — חברת המבוגרים, ההורים, המטפלות — זה שמשפיע.

אומר את האמת, בחיי לא שיערתי שהחיים שלנו, כעבור שנים, יקבלו דמות כפי שיש להם היום עם כל הבעיות שהתהוו. בעצם אנהנו הוכחנו את חוסר יכולתנו לחיות חיים מסודרים בלי שתחדרנה השפעות מבחוץ, שהן גותנות את ביטויין בכול.

אוסף לזה עוד גורם, שהוא לגבי דידי חשוב ביותר ופה אני מרשה לעצמי לעשות השוואה עם ביה"ס בעיר, אם כי בדרך כלל אין לעשות השוואות לאורך כל הקו, כי ההבדלים הם איכותיים והדרך שלנו וגישתנו אל התלמיד היא מהותית אהרת.

אך יש בכל זאת איזה סימן היכר לדעתי. מורה טוב ומסור אצלנו, שבאמת ובתום-לבב עושה את העבודה לפי מיטב יכולתו — יש בינו ובין מחנך בעיר הבדל יסודי מאוד. בעיר, כאשר החניך עובד בשעה 12.00 את ביה"ס, אין המורה מכיר עוד את בעיותיו. בזמן חופשה, ביה"ס נסגר לכמה ימים ואין כל קשר בין המורה וחניכיו. יתר על כן, אין המורה בביה"ס התיכוני העירוני רואה עצמו אחראי במישרין לחינוך הבן. כאשר החניך סיים את חוק לימודיו אין הוא קיים יותר לגבי המורה. בלב קל, יכול המורה אחרי הששית או השביעית להוציא מחוץ למסגרת הלימודים, זה מה שקוראים סלקציה, וע"י כך להפחית מהבעיות והקשיים הקיימים בכיתה בלתי-סלקטיבית. אצלנו זה אהרת — באותו רגע שהמורה נכנס לכיתה הוא רואה לפניו את כולם. הוא יודע שאם הוא ירצה או לא ירצה, תלמיד זה או אחר צריך להיות איתו אחר-כך בעבודה, באסיפה הכללית, בחיים הציבוריים — הוא אורח לעתיד של הקיבוץ. וההרגשה הזאת והמשימה שהוטלה על המחנך ע"י חבריו למשק מכוונת אותו בכל פגישה עם בן, בשיחה ובכירור איתו.

קיים אמנם לא פעם רוגו בינינו לבין תלמידנו, רוגו כזה קיים גם בחברת-המבוגרים והוא נסב על הזנחת חובות ועל אי-עשיית דברים. אחרי דין ודברים אנהנו מתפשרים איכשהו. זה יוצר מערכת יחסים טבעית, זהו המאבק הטבעי על עצם קיומנו.

תנ"ך ולשון

שאלה: מה מידת ההתעניינות של התלמידים במקצועות השונים, בעיקר לימוד עברית ותנ"ך. האם זה נכון, שאחרי 12 שנות לימוד לא מעטים התלמידים ששפתם לקוייה, ואם זה כך מה יש לעשות בכדי לשנות את המצב? ומשהו בקשר לתנ"ך, אצל כל אומה ולשון אפשר ללמוד את השפה ולא להיזקק לגמרי ל"ביבל". האם אצלנו הדבר אפשרי, כלומר ילד שאין לו יחס לתנ"ך ואינו לומד אותו, האם הוא ידע עברית בלי ידיעת התנ"ך?

זאת ועוד: האם חוסר יחס לתנ"ך, עד כמה שהוא בא לידי ביטוי אצל חלק מהתלמידים, האם הוא נובע מכנעניות ולו גם בלתי מודעת, שאין לה שורשים? ושאלה אחרונה במכלול שאלות זה: מהו היחס והנטייה של התלמידים למקצועות הומניסטיים וריאליסטיים בעידן הטכנולוגי, בתקופתנו אנו, שכידוע איננה משופעת בכללותה באהדה מרובה ללימודים מופשטים שאין תועלתם בצידם?

נחמן רבינוביץ / בין הומניסטיקה לריאליסטיקה

אינני חושב שאצל עמים נורמליים, רגילים, מושרשים, בבית-ספר תקין קיימת כיום בעייה של תנ"ך, או של ספרות קלאסית, אפוס עממי וכו'. אינני יודע אם קיימת הרגישות הזאת לענין כפי שזה קיים אצלנו, הואיל ואנחנו עדיין איננו שורשיים והותרים להכות שורש. טבעי שבגיל הנעורים התנ"ך וגם הספרות הקלאסית — ועד כמה שידוע לי בעייה זו קיימת גם אצל עמים אחרים — אינם מושכים את נפש האדם הצעיר. אותו מטרידים דברים הרבה יותר קרובים לחיים — הטבע קרוב לו יותר, הוא תקוף רגשות של התבגרות, רגשות של הוא והיא וכדומה.

יחד עם זאת צריך לומר שהספרות והאמנות הפכו להיות בחברה המודרנית לענין מטריד, גם מפני שהוא צורך רבים, ואז טבעי מאד שמצדד זה הוא שונה לצרכנים השונים שלו. הכוונה היא שישנן שכבות שונות בכל עם, שכבות של מעמד בינוני מבחינת הצריכה, אנשים בעלי טעם פשוטי ועממי מאוד, שאצלם הספר הקל והטרט מחליפים דברים רבים וזה דוחה דברים אחרים שהיו נהוגים בעבר. רמת החיים הגבוהה של החברה המודרנית מוכרחה היתה ליצור גם צריכה תרבותית מהסוג שלה, צריכה תרבותית של המוני אנשים, ומשום כך הבעייה הזאת אולי יותר קובעת את סוג הצריכה התרבותית מאשר היחס המיוחד שבין הומניזם לטכנולוגיה. אולם המכריע אצלנו הוא באופני הלמידה שלנו, בזמן, בשליטה, ביכולת, בכוח העמידה שלנו מול הבעיות. במידה שאנחנו מחנכים יותר מאשר מורים, הרי שיש קרקע פורה מאד בין ילדינו דווקא לקליטת מקצועות הומניסטיים. פירושו של דבר, אם יש מספיק אורך-רוח וכוח לעמוד ולהגיש את החומר בצורה אנושית ולא לרדוף אחרי הספקים גדולים, הרי שיש סיכוי רב לעורר עניין לפחות בחלק ניכר של הכיתה ולהצליח בהעברת פרקים בהיסטוריה, ספרות, עברית ועוד.

בכל כיתה שלנו, הבלתי-סלקטיבית, ישנה קבוצה אשר מתוך כושר טוב ויחס ער לענינים, הדברים אצלה מאוזנים בהחלט. לרוב אצל אלה שהיחס ללימודים הוא חברתי-חינוכי-רציני והכושר הוא פחות או יותר מתקבל על הדעת, היחס ללימודים ההומניסטיים והריאליסטיים הוא שקול.

קיימת אצלנו עכשיו דרך של חלוקת הכיתה לשתי רמות במתימטיקה ופיזיקה. אפשר למצוא אצלנו תלמידים, ובמיוחד אצל הבנות, המחליטות בהכרה לא ללמוד בקבוצה המתקדמת

של המתמטיקה, מפני שזה יפריע להן בלימודי ההומניסטיקה. כשיחות אפשר גם למצוא אצלנו ביטוי לזה שצריך לשמור על ערך המקצועות ההומניסטיים. נכון שפה ושם יש כבר הלך רוח אחר, המצדד בהתקדמות יתר בלימוד המקצועות הריאליים. בענין העברית, נכון שאצל אחוז גבוה ידיעת העברית לקויה בדיבור ובכתיבה. הדיבור פחות מטריד אותי, מפני שאני הושב שטבעי מאוד מה שקוראים „שפה מדוברת“ ושיבושים בדיבור, אבל בכתיבה יש מקום לשיפור ניכר. במידה שהתעניינתי זוהי בעייה שקיימת אצל הרבה עמים — ישנו פער בין הפונטיקה והכתיבה המסורתית. השפות הסלביות, שהן כמעט שפות פונטיות, שם הבעייה פחות חריפה. עברית של היום כלל אינה פונטית ומכאן המקור להרבה שיבושים.

אם ייעשה סקר בארצות תרבותיות, על ידיעת השפה מבחינה עיונית ושימושית, ספק אם גם אצל עמים מושרשים המצב הוא יותר טוב. יש לקחת בחשבון גם את גורם הכיתה הבלתי-יסלקטיבית. אם רוצים להגיע להישגים מצויינים בידיעת השפה, מוכרחים ללכת עם 20% של התלמידים ולא עם מאת האחוזים. העניין הזה איננו קשור כל-כך לתנ"ך. אינני יודע אם דוקא התנ"ך מוכרח להיות יסוד לידיעת השפה בזמננו, ייתכן שהספרות תורמת יותר לעניין ידיעת השפה.

בקשר לנקודה השניה, אצלנו אין חשים כל כנעניות, אלא משהו שנקרא „צבריות“. הנה ראינו שפה ושם יש הדים טובים מאד ליצירותיהם של שלום-עליכם, מנדלה ועוד. כמו כן יש לזכור את נושא השואה וספרות השואה שגלמדו בבתי הספר ודיברו אל הילדים והנוער בארץ כולה. אינני חושב שיש בין הילדים שלנו איזו תחושה של כנעניות.

יצחק פרליס / היחס לתנ"ך

אני בדעה שביחס לידיעת העברית המצב פה הוא טבעי. הולכת ונוצרת עברית של יום-יום ויש מאבק סמוי בין העברית הזאת ובין העברית המצוחצחת. אם נסתכל בחיינו אנו, נראה שכאשר קם בחור צעיר באסיפת המשק ומדבר בעברית מלוטשת מדי יש שמחייכים על צחות לשונו. הצורה המליצית והמנופחת של הדיבור לא מתקבלת אצל חברינו הצעירים. נכון שביה"ס צריך לחתור ולהיאבק למען תיקון שיבושי השפה, אך עם זאת תיווצר כפי הנראה העברית האחרת ואני לא אומר שהיא תיהפך לעברית הספרותית. תמיד יהיה מרחק, כמקובל בעולם הרחב, בין העברית המדוברת לבין העברית הספרותית וזה טבעי. תמיד יהיה תפקידו של ביה"ס לעמוד על המשמר ולחתור למען שיפור השפה.

אני רוצה לנגוע גם בנקודה האחרת. המוכשרים בימינו הולכים לריאליסטיקה, ואילו להומניסטיקה הולכים מעטים. לפי המחקרים מתקבל שתלמידים בעלי ההישגים והציונים הטובים הולכים לריאליסטיקה, זוהי עובדה. בינינו לבין עצמנו, מה זה דוקטור לפילוסופיה לעומת מהנדס אלקטרוניקה, מהנדס מכונות, או מהנדס ארכיטקט?..

ובקשר ללימוד התנ"ך, בביה"ס שלנו התנ"ך אינו עומד על הבסיס החזק ביותר, בחלק יש פה דבר אוביקטיבי — עד לפני זמן לא רב היו לומדים את התנ"ך כולו עד גיל 14, ותאמינו לי שילדים בכיתות ז'—ח' למדו לפעמים את ישעיהו ויחזקאל ולא ידעו בין ימינם לשמאלם. החלק הזה של הנביאים, זה פילוסופיה, השקפת-עולם. מה לזה וילדים בני 13? בזה קיבלנו, כנראה, את המורשה של הגולה. אני חושב שבכיתות הנמוכות יש יחס טוב מאוד לתנ"ך, כל זמן שהם לומדים את סיפורי-המקרא, יהושע ושופטים — את החלק הסיפורי עד לנביאים. אחר כך מתחילות כמה בעיות ויכול להיות שעוד לא השכלנו עד היום ללמד

נכון את התנ"ך. בכלל נראה לי שיש בארץ טיפוח יתר של התנ"ך ע"ח דבר אחר — ע"ח הרציפות — מה קרה בין התנ"ך ועד מדינת ישראל? פרט לתנ"ך ותקופת בית-שני אין מכירים ואין יודעים פועלם של דורות רבים בעם ובארץ. וכאן אולי יסוד הכנעניות.

מרדכי שורש / הבנות מתעניינות יותר בהומניסטיקה

אני משוכנע שאפשר ללמד אדם עברית טובה מבלי שהוא ילמד ולו פרק אחד בתנ"ך. לפני עשרים שנה אי-אפשר היה לעשות זאת, אך כיום זה ייתכן בהחלט, הואיל והלשון נרכשת ע"י קריאת ספרות עברית והיא איננה קשורה דוקא בלימוד התנ"ך. אצלנו היה העניין אחר. קודם כל היה לנו יחס של קדושה אל התנ"ך, וכך למדנו אותו. הילדים שלנו אינם ניגשים ללימוד מתוך יחס כזה, ולעתים הם ניגשים ביחס שלילי מראש, שהוא בטבעם של ילדים. כמובן שילדים נכבשים לסיפורי-המקרא ולשופטים. אלה הם סיפורים מרתקים ומושכים. השאלה אם הדבר הופך אצלם לערך? אני חושב, שיחסית, יש לילדים שלנו קשר לתנ"ך, הם שמעו עליו ממקורות שונים, כולל ההורים, והם נמשכים לדעת את הדברים. אני משוכנע שלעניין התנ"ך מגיעים בגיל מאוחר יותר ואז יורדים לעומקם של הדברים. בקשר ללימודים הומניסטיים וריאליסטיים. ישנם ילדים שכבר מהכיתות הבינוניות הלימודים הריאליסטיים תופסים אותם מהבחינה המעשית. הם יודעים שצריכים ללמוד חשבון, כי זה חשוב ונחוץ. הבנות מתעניינות יותר במקצועות הומניסטיים.

יעקב שחר / ספרות יפה ובסטסלרים

באשר לתנ"ך נראה לי, שאין לנו יסוד להתאונן. אני יודע שהילדים חיים את החוויות של המקרא. זה טבעי שבגיל יותר צעיר הם גם משתמשים במליצות המקראיות. יש הזדהות, ישנה גאווה, יש שיפוט, אפילו בכיתות הנמוכות. לדוגמא: בעיית דוד ושאול; שופטים; כיבוש הארץ.

בכיתות היותר גבוהות הדבר תלוי בעיקר ביחס המורה וכשרונו להגיש את החומר. אם אנחנו מצליחים למצוא איזושהי דרך יותר קונקרטית, שהיא מתייחסת ישירות למפתח הארץ, אם אנחנו מצליחים להחיות מקומות שהם מכירים ושהם מופיעים לפניהם במקרא — הרי נושא כמו "כיבוש והתנחלות" — במידה ואני התנסיתי בו, בכיתה ט', התקבל יפה. הוא כולל התייחסות ספרותית למוטיבים בספר "שופטים", השוואה בין המקורות ב"שופטים" וב"יהושע", ליווי של המפה ההיסטורית, הוא כולל בעיית ספרותיות, גיאוגרפיות, לשוניות, תרבותיות-כלליות: — יחס לשבויים, בעיית מוסר וכו'. במידה ואנחנו מעבירים בביה"ס, מתוך הזדהות שלנו, נושא כמו "הנבואה" — יחס לנבואה, לנביאים, דמויות נביאים, התפתחות הנבואה — אנחנו מגיעים להישגים. אסור לשכוח שאנחנו עובדים בכיתות בלתי סלקטיביות. פרקיי-הגות, באופן טבעי, אינם שווים לכל נפש.

אנחנו מלמדים גם ספרות החכמה הישראלית: "איוב". במידה והדברים נקלטים ומעוררים הד, גם עיוני, הרי אנחנו באים על סיפוקנו. יותר קשה הפילוסופיה של "קהלת", אם כי גם שם אנחנו מנסים להסביר את הדבר.

ומלימוד המקרא וקישור אליו, אני רוצה לעבור לעניין הספרות. יש איזה מקום במקרא, שלפי נסיון שלי בכיתות היותר גבוהות, יש סיכוי לתפוס את התלמידים במידה שמדובר בחוג ולא בכיתה. זה הצד של הליריקה, פרקי "תהילים", למשל, חובבי שירה שביניהם מתרשמים ויכולים גם לשבור את המעטה הזר לגביהם של הדתיות.

לאור מספר שיהות שהיו לי במחזורים אחדים, אני אינני שותף לבכּי הכללי שבני הארץ אינם קוראים שירה, כמוכּן, לא כולם, אבל קוראים שירה, קוראים דרמה, קוראים ספרות יפה. למרות המאמצים שלנו לקריאה מודרכת ישנה נהייה רבה אחרי הבסטסלרים. זה לא אומר שאינם קוראים ספרות יפה, אבל הבסטסלר תופסם, הוא ניתן בטמפו יותר מהיר, הוא כאילו, יותר מתאים לזמננו. התלמידים עמוסים מאוד וטבעי הדבר שהמאמץ האינטלקטואלי בקריאת סיפור עלילה הוא יותר קל, מאשר סיפור בו אין עלילה, אלא התפתחות פנימית עלילתית-הגותית.

אשר ללשון, אני כופר בזה שיש בעייה של לשון אצלנו, אני קורא מדי פעם על מחקרים שנעשו בקרב סטודנטים בארצות האנגלוסכסיות והפרופסורים שלהם קובלים על לשון דלה. יש איזה דבר, שבו אנחנו נתקלים בקשיים. אנחנו משקיעים הרבה מאמצים בחינוך שאיננו פורמלי. אנחנו מטפחים את הגישה הפנימית, אנחנו רוצים שתהיה התרשמות רחבה ואופק רחב. כל זה על חשבון דיוק בביטוי. הואיל והתלמידים מרבים בעבודה בכתב תוך עבודה עצמית בכיתה, הדבר בא ע"ה הדיוק וע"ה דיסציפלינות לשוניות פורמליות. אין אפשרות ללמד אצלנו ניקוד בביה"ס וכן תחביר, שדורש שינון ותירגול מכני, למידת כללים בע"פ. הדבר הזה דורש מאיתנו דייקנות רבה בביטוי וזה קשה במסגרת שלנו, שהיא איננה פורמליסטית. אני מעריך שדבר זה תלוי בנו. ז.א. התלמידים היו יותר מדקדקים בלשונם, יותר מדייקים במה שהם רוצים להביע, אילו היינו מקפידים הקפדה של ממש על-כך שאין להתבטא ברשלנות.

דינה אפרת / „אנחנו אחרים — אנחנו ישראלים”

אני עובדת בכיתות הגבוהות של ביה"ס העממי ושם התמונה קצת שונה מזו שאני נפגשת בה לעתים, בשיחות עם בנים ובנות מכיתות ההמשך. יש לי הרגשה שבשנים האחרונות יש לחלק גדול מהתלמידים בכיתות-ההמשך יחס רציני ותכליתי יותר למקצועות הריאליסטיקה מאשר למקצועות ההומניסטיקה. ז.א. בעולם הממוכן שלנו הם, פשוט, רואים זאת כדבר יותר כדאי, שמצריך לימוד יותר מעמיק. פעם לא הייתי נתקלת בגישה האומרת: „אני את רוב זמני מקדיש למקצועות המתמטיקה והפיזיקה ואין לי כל-כך הרבה זמן להומניסטיקה”. כיום — כן! פגשתי מעט מאוד בנים מכיתות ההמשך אשר אמרו, שהם דווקא משקיעים יותר זמן בהומניסטיקה.

את מקצועות ההומניסטיקה אני יכולה לחלק, לפי הגטיה, לשני סוגים: האחד — היסטוריה והשני — ספרות ותנ"ך. היסטוריה, זה לימוד הרבה יותר כולל וכולם, פחות או יותר, יש להם יחס שווה אליו, בו בזמן שהיחס לספרות ותנ"ך הוא שונה. לא רבים הילדים שיש להם יחס רציני ומעמיק הן לתנ"ך והן לספרות.

בקשר ללימוד התנ"ך, הרבה פעמים שאלתי למה ישנה רתיעה מפני הנבואה כאשר בסיפורי-המקרא הם מתעניינים הרבה יותר, והגעתי למסקנה שזה לא רק הצד הסיפורי של סיפורי-המקרא שהוא יכול להיות עבורם יותר מעניין, כי הרי גם בחלק הנבואי אנחנו לומדים הווי ומנהגים של תקופה וזה יכול להיות די מעניין. לי נראה, שבתקופתנו אנו, כאשר הם רואים מה שנעשה בעולם, קשה להם לקבל את כל המוסר המרוכז שישנו בנבואה, ואולי משום כך יש אצלם הסתייגות מהנבואה.

את הספרות הייתי מחלקת לשירה ולסיפורת. לפעמים אני שואלת את עצמי, מדוע ספרים שנראו לנו כמיטב הספרות, כשאנחנו היינו בגילם — מדוע בעיניהם זה לא נראה

כך? אולי גם זה שייך לתקופה, שבה נעשה הכל בקצב יותר מהיר. ישנו למשל בארץ סופר די בינוני, שהוא מושך אותם יותר מויקטור הוגו, מג'ק לונדון, יותר מאשר כל סופר שנקרא על-ידינו, בזמנו, בעניין רב. ישנם ילדים שמקבלים גם אינושהי הדרכה לקריאה בחדר-ההורים ורואים שהם קוראים ספרות יותר טובה.

את היחס של הילדים לספרות בכלל אני רוצה להדגים בכמה דוגמאות. — שאלתי ילד בכיתת-המשך: מה אתם לומדים בספרות. הוא השיב: את ביאליק, והוסיף — ביאליק תמיד בוכה ואנחנו כבר לא יכולים לסבול זאת. — לימדתי בכיתה על מרכזים יהודיים בימי הביניים. אחד הילדים אמר: היהודים האלה, איך אנחנו יכולים כל הזמן ללמוד ולשמוע עליהם. הם לא היו יכולים פעם אחת לעשות משהו? הם תמיד נכנעים, תמיד מלווים בריבית. אנחנו — אחרים, אנחנו — ישראלים. אינני מרגיש את הקשר איתם. אמר זאת ילד בכיתה ט'. נוכחתי בזה גם כשלימדתי את "שירת ביאליק". ל"המתמיד" התייחסו הרבה יותר בביקורת מאשר ל"בעיר ההרעה" — שיותר נראה בעיניהם. בכלל, מעטים הילדים שנתפסים לשירה. עם שלום-עליכם אין בעיות. אבל אני חושבת שגם בבת-ספר לא יהודיים לומדים אותו בעניין רב. המעניין הוא שגם את פרץ הם פחות או יותר קיבלו ואהבו ללמוד אותו. אבל ליצירה כמו "לביבות" של טשרניחובסקי התייחסו בהסתייגות. בדרך כלל, ההרגשה אצל חלק מהילדים היא, שאנחנו אחרים לגמרי. קשה להם לראות את הקשר עם העיירה היהודית עם הגולה, עם אותו דור שהיה בגלות. הם אומרים: אנחנו ישראלים, אנחנו הרבה יותר טובים. אנחנו יודעים לעמוד על נפשנו — לחמנו את מלחמת השיחרור של עמנו, אנחנו יותר גיבורים, יותר בעלי גאווה מהיהודים בתקופות אחרות. נימה כזאת נשמעת לעתים קרובות אצל הילדים. בקשר לביטוי בע"פ אצל הילדים, כאשר מתקיימת שיחה לימודית אפשר אמנם לשפר סגנון, ללמוד לדבר בצורה נכונה ולהביע בשפה יפה, אך ההתבטאות של הילדים בע"פ היא כל-כך מועטה, שאני שמחה כבר שמישהו מדבר ואינני שמה לב כמעט לצורת הביטוי. יותר נכון, אינני רוצה להעיר על צורת הביטוי ומתרכזת בתוכן. בגילים האלה שאני מלמדת קל לתלמידים להתבטא בכתב מאשר בע"פ. הם מגיעים ליכולת יותר גדולה בביטוי בכתב.

שושנה גולדמן / הדבר הקבוע — יצירה טובה

אני חולקת על דבריה של דינה. קשה לקבוע את יחסם של הילדים לספרות זו או אחרת, לשירה או אפילו לנבואה כפי שדינה ציינה, על סמך שיחה עם תלמיד זה או אחר. אני חושבת שמורה שעובד מספר שנים בהוראה נוצרת אצלו תחושה שהיא עפ"ר נכונה. תוך כדי ההוראה הוא בעצם מרגיש מה הקשר בין החומר הנלמד לבין התלמיד. אני מלמדת שנים נבואה ושירה וספרות ויש לי הרגשה שהתלמידים מזדהים עם כל מה שטוב באמת — זאת, יכולה להיות ליריקה וזה יכול להיות פרק שעוסק בנבואה, זה יכול להיות עגנון. "טוביה החולב" זה ספר טוב והם מזדהים אתו. התנסיתי השנה וגם אשתקד בהוראת כמה סיפורים טובים של מנדלה ומצאתי אצל הילדים הזדהות ועניין. ברגע שהסיפור לא היה מן המשובחים מובן, שהיתה ביקורת.

בקשר לנבואה אני יכולה להביא דוגמאות הפוכות מאלה שדינה הביאה. דיברתי עם מספר תלמידים מכיתה ט', שהיתה להם שיחת-סיכום על הנושא "כיבוש והתנחלות". הם אמרו: "היה מענין, למדו דברים חדשים, אבל, בכל זאת, אין בזה אותה התרוממות-הרוח שהיתה בנבואה. כשלימדנו את "ישעיהו", לפני שנה, היתה הרגשה של התרוממות-הרוח". כשאני נכנסת לכיתה חדשה ואני נותנת בשיעור ספרות שניים, שלושה שירים, להשוות

ולנתח מוטיב זה או אחר, אני לפעמים מופתעת מיכולת ההבחנה שיש לתלמידים. כאשר היה שיר טוב מאוד — היתה הבחנה חיובית וכאשר היה שיר פטטי, הילדים הבחינו שמעבר למילים אין הרבה תוכן.

לדוגמא: נתתי ארבעה שירים על מוטיב ארץ-ישראל. של רחל, שמעוני, טשרניחובסקי ושל שניאורי. שאלתי: מי הצליח, מבין הארבעה להדביק את הקורא בכנות היחס לארץ. מרבית התלמידים הצביעו על השיר של רחל וכולם כתבו על הפטטיות המופרזת בשירו של שמעוני. כולם הגיעו לשיר הפשוט והיפה „לא שרתי לך ארצי“.

דוגמא אחרת: נתתי שני שירים: האחד „הלבישיני אמא כתונת-פסים לתפארת“ של שלונסקי ו„בקבוצה“ של לוי בן אמיתי. שניהם עוסקים בנושא עבודה. שאלתי באיזו מידה הצליח שלונסקי להעלות את קדושת העבודה כדת, באיזה מידה יוצרים המוטיבים שלו שלימות ואחידות מראשיתו של השיר ועד סופו. שאלתי מספר שאלות נוספות לפיהן גידרש התלמיד לקרוא היטב את שני השירים ולראות מה יש בהם. נוכחתי לדעת שהתלמידים בהנחיה מתאימה יודעים יפה מאוד להבחין במשובח ואינני יכולה להפריד בין תחום התנ"ך ותחום הספרות. נכון הדבר שבמידה והיתה לי במשך שנות עבודתי הרגשת כישלון, אני מאשימה את עצמי. כאשר לא ידעתי לבחור היטב את החומר, לא התכוננתי מספיק, על כן השיעור לא היה מעניין ולא משך את התלמידים.

לדעתי בביה"ס שלנו קיים ליקוי יסודי מאוד. דינה העלתה אותו וזאת היא הרגשתם של כל המורים. אנחנו כל-כך מאושרים, כאשר התלמיד מתבטא ומתפתחת שיחה בכיתה, שמדרבנת את המחשבה ואנו מוותרים על כל הערה שעלולה לבלום את השיחה. ואף על פי כן אני מבקרת את עצמי ואת האחרים. אני חושבת שההבעה בע"פ אצלנו לקויה. נכון שזו היא בעייה שאנשי החינוך בעולם כולו מתלבטים בה. אני חושבת שהתלמיד רוכש לו את ההבעה בע"פ, בעיקר בחדר-ההורים. הציבור שלנו, ברובו — העברית שלו איננה רהוטה. אינני רוצה להטיל בזה את האשמה על ההורים. אני חושבת שאנחנו לא מטפלים במידה מספקת בצד הזה של הבעה בע"פ.

נטילה כהן / דקדוק — ערך חשוב

הבעייה בספרות היא ספרות טובה. כאשר מלמדים יצירה שהיא טובה מבחינה ספרותית המורה שמח ללמד אותה והילדים קולטים אותה יפה. כיום קיימת חרדה גדולה ביחס לגולה, בעיקר לאחר השואה, ומובנת החרדה של הדור שנחרב אצלו משהו יקר ביותר. דור זה מבקש לדעת כיצד יתקבלו ויזכרו הדברים. נשאלת השאלה, האם „אנטיגונה“, יותר קרובה להם מטיפוס של שלום-עליכם? או האם דמות של ילד מארצות-הברית, רוסיה, או כל ארץ אחרת יותר קרובה להם מאשר דמות של ילד יהודי? לא! אם מדובר על הקניית מושגים על יהדות הגולה דרך הספרות, הבעיה העיקרית היא טיב הספרות ודרך ספרות טובה אפשר להקנות לילדים יחס נכון לגולה.

בכיתה ז' אנחנו מלמדים את הנושא „ילדים כמונו“. אנו משתדלים לבחור יצירות טובות ויחס הילדים הוא טוב. בשנים האחרונות, בעקבות „משפט אייכמן“, קיימת אצל הילדים התעוררות. הם קוראים בעניין ספרות הקשורה בגולה. גם פרץ התקבל אצלם טוב מאוד. בכיתה ח' מלמדים אידיוליות של טשרניחובסקי ושמעוני. בשיחת-סיכום הם אמרו: „טשרניחובסקי מצא-חן בעינינו יותר“.

ואשר לחרדה ללשון ולאוצר של תרבות יהודית. זה לא רק תנ"ך. זו אגדה, משנה, תפילה,

כל השירה הדתית. זה עניין של דור ושל זמן. אתם אנשי הגולה בילדותכם למדתם בעיקר זאת ואולי רק זאת. חלק מכם לא למד לא גיאוגרפיה ולא אלגברה ולא זואולוגיה — רבים מכם, על כל פנים, הקדישו את כל זמנם לתרבות היהודית ובגלל זה הדבר ספוג יותר בתוכם. אבל אם גם גיאוגרפיה וגם בוטניקה וכל השאר, אז במילא נשאר פחות זמן בשביל לימודים ספציפיים של היהדות. אני לשטח הזה הגעתי מתוך לימוד עצמי, מתוך הכרה וגם מצאתי בזה מן היפה. ניסיתי להעביר קצת מזה בכיתה, ואני חושבת שאצל אחדים מהתלמידים זה נתקבל די טוב. אני אמשיך ואנסה לתת יותר בהזדמנות נוספת כאשר אלמד בכיתה ח'.

ולענין הכתיבה. פעם כתבו אצלי הרבה יותר ואני חושבת שזה היה ע"פ טיב הכתיבה. כיום, אני שומרת על שיעורי הדקדוק, בו בזמן שבשנים עברו, אם היה זמני דחוק הייתי מוותרת על הדקדוק לטובת ההיסטוריה, למשל. אינני יכולה לומר שהילדים מתעניינים בזה, אבל אני רואה בדקדוק ערך חשוב ואני מלמדת מקצוע זה בהתמדה.

מרים אורן / ביטוי בעל פה

בקשר לביטוי בע"פ. כל מורה מתלבט בשאלה זו ואינני יודעת אם ניתן בכלל לענות עליה. בכיתות מט' ומעלה, במקצועות הריאליסטיים, הדורשים הגדרה מדוייקת לא רק מבחינה לשונית אלא גם מבחינה מחשבתית — מתחייבת לשון קצרה, בהירה ונכונה. גם כאן יש תמיד החשש הזה, דווקא מפני שהכיתות שלנו אינן סלקטיביות ואותו ילד שמעיו ומרהיב עוז בנפשו להרים את היד ולנסות לענות על משהו או להסביר ולהגדיר משהו, הוא ניתקל בבעייה של ההגדרה המדוייקת והבהירה.

עניין לימוד הדקדוק אצלנו הוא לקוי מהרבה בחינות ואולי גם מבחינת יחסם של המורים לעניין וחוסר ידיעה טובה בהעברת המקצוע והקנייתו.

ביחס למקצועות ההומניסטיקה והריאליסטיקה. לדעתי, אין זה נכון שיש זרימה מכוונת דווקא למקצועות הריאליסטיים. אני יודעת מקרים לא מעטים בכיתות-המשך, של ילדים מוכשרים מאוד, בעיקר בנות, שלא הלכו לקבוצה המתקדמת במתימטיקה-פיזיקה מתוך רצון להתמסר למקצועות ההומניסטיים. אותם הילדים שהעדיפו להתרכז במקצועות הריאליסטיים, שיטת הלימוד חייבה אותם להתמסרות יתר. אינני חושבת שזה היה מתוך חשבון של תכליתיות ואינני חושבת שהגורם הזה חדר לילדים שלנו. אין לראות זאת כתופעה כללית.

היחס לגולה ולשואה

מהו יחסם של הילדים לגולה, לסופרי הגולה וספרותה, בעיקר בשפת יידיש? מה הם יודעים על יהודי הגולה במשך מאות בשנים ועל היהודים בגולה בדורות האחרונים — על החיוב והשלילה שבגולה ועל מכלול בעייתיותה. מהי התייחסותם הרגשית והמודעת לשואה ולחורבן ומהי מידת התעניינותם בספרות השואה. האם יש הבדל בשטח זה בין הכיתות הנמוכות והגבוהות?

יצחק פרליס / נפתחים אצלם המוח והלב

אני הייתי מבדיל בין הגילים, מכיוון שהבעיות הן קצת שונות וההתפתחות שונה ויש להבדיל בין שני העניינים: בין היחס לספרות או להווי היהודי בגולה עד השואה לבין בעיית השואה בכללותה.

אנחנו מתאוננים, לעתים, שאין לילדים יחס נכון, או שבכלל אין להם יחס לגולה בגלל הזרות שבדבר. מדוע? הרי מקובל על כולנו שהילדים, לפעמים קוראים קטע או יצירה ספרותית של עם אחר, הווי אחר, סביבה אחרת, או של תקופה אחרת ובכל זאת נוצר אצלם יחס, אם כי אין לזה כל קשר לעם היהודי או לארץ ישראל. דרך משל אני יכול להגיד — הם יכולים לקרוא יצירה של סופר סיני ולהתרשם ממנה למרות הזרות.

לדעתי קנה המידה ביחס לספרות היהודית, כפי שהיא מתבטאת ביצירות שהם קוראים, תלויה באופייה, בדמותה וברמתה של היצירה. אין לי כל ספק ביחסם לסופר כמו שלום עליכם. זה יכול להיות בכיתה ו', ז', גם בט' וזו ההוכחה על גדולו של שלום עליכם ועל יצירתו האמנותית, כי זה הווי יהודי שנוצק במסגרות אמנותיות-ספרותיות גבוהות מאוד, והן טובות לכל גיל, בכל מקום, בכל דור, בכל תקופה ובכל שפה. אותו דבר בערך אגיד גם על יצירתו של פריק, אם כי זה עניין אחר ותימטיקה אחרת. נראה לי שמנדלה, מבחינת ערכו הספרותי, או מקומו בספרות יידיש נמצא במקום אחר. אצלו יש משהו מתקופת המעבר של הספרות היהודית מן ההשכלה לספרות יידיש מודרנית. יש לו פרקי מוסר והטפה. אם אני רואה לעתים ילד אשר אומר שזה לא כל-כך מעניין, אינני זוקף זאת רק על התימטיקה, אלא גם על דרכו של המספר. מנדלה, עם כל גדולתו, יש בו מן החולשה הזאת.

אחרת אני רואה את הדבר ביצירות המאוחרות יותר של ספרות יידיש. הושבני שהילדים יכולים לקרוא בהן בלי כל קושי ובעניין רב. הפרוזה ביידיש היא, בדרך-כלל, יותר חשובה ויותר טובה ממה שיש לנו בעברית, וכל מה שהוא טוב לגופו של דבר, כספרות, הוא טוב גם בשבילם. במידה והקראתי להם מספרות היידיש המודרנית, החדשה, מצאתי שהם שומעים ומתעניינים. אחרת לדעתי המצב בחלק השירתי של ספרות יידיש. השירה ביידיש היא קשה יותר, יש לה פרובלמטיקה שהיא אידיאולוגית-היסטורית, והיא לא כל-כך קלה בשבילם ואני זוקף לא מעט גם ע"ה הכלי השני — התרגום, שאינו מתנגן כל-כך טוב והוא אינו מוסר בנאמנות את החוויה הרגשית הנחוצה לקריאת שיר. בזה, לא מעט, חטאו המתרגמים, שהם לא יכלו, כפי הנראה, להזדהות, לפעמים, במלוא החווייתיות שבמקור. כאשר הקראתי, בכיתה הגבוהה, את מאנגר, משה ליב הלפרין או סוצקבר, לא אוכל להגיד שמצאתי זרות יותר גדולה מאשר לשיר טוב של משורר עברי בן זמננו. פעם יצא לי להקריא להם כמה קטעים על מנדלסון, מתקופת ההשכלה, פרקים מאוד מעניינים ולאחר הסבר מוקדם הם קלטו זאת יפה מאוד — היה זה בכיתה י'. האמת היא, שאנחנו איננו מריבים ללמד את הספרות הזאת. היא איננה בקבצים ואין לנו כלים מתאימים להגשת חומר זה. ברור וטבעי שהחויי הזו זר להם, אך אינני זושב שהם מזלזלים בו. כאשר מסבירים להם הם מתחילים להבין אחרת את הדברים.

חלק בלתי נפרד מהעניין הזה הוא היחס לשואה ולכלל בעיותיה ואני מוכרח להגיד שהופתעתי לטובה. יחד עם זאת יש לציין, שיש כאן הרבה בעיות שהן פשוט לא מובנות להם ובמידה שמסבירים ומעלים את הבעיות מהצד ההיסטורי, הסוציולוגי, הפסיכולוגי — מה היו המוני בית-ישראל, מה היה אורח-חייהם, איך הם הלכו, מדוע הם הלכו ומה קרה להם, מה היו סיבות החולשה ועל פרקי הגבורה שהיו. אם נותנים לזה את האילוסטרציה ואת ההנמקה הנכונה של כל מה שהתרחש באותו זמן — חלק גדול שומע את הדברים בפה פעור. בעיקר באותו רגע כאשר ממחישים להם את הדבר הזה שיש פה איזה רציפות, שהנה רק עכשיו היה הדבר. זה קרה לדור שלנו וזה עלול היה לקרות גם לנו. מה קרה שבני הדור הזה שעלו לארץ עשו מה שעשו ואילו אלה שנשארו שם הלכו לאן שהלכו. הרי זה אותו סוג אנשים... מכאן מוכרחות להסתבר הנסיבות האומללות, שבהן נתון היה היהודי בתוך הגולה וההוכחה

לכך שאלו אשר נחלצו משם הקימו את המפעל בארץ. אפשר להסביר זאת גם ע"י קטעי ספרות מתאימים, בעיקר פרקי גבורה. אז נפתחים אצלם גם המוח וגם הלב. היה לי נסיון בכיתה י', סיפרתי להם על האישה בתקופת השואה. בחרתי פרקי ספרות מתאימים והעליתי בפניהם את חלקה של הבחורה היהודית במחתרת — בתור קשרית, במאבק עם נשק ביד בגיטאות ובין הפרטיזנים ביערות. פתאום נפתח בפניהם עולם שלא ידעוהו קודם והתברר להם שיהדות הגולה היה בה כוח רב, חיוניות גדולה מאוד, אלא שהנסיבות האומללות הן הן שהוליכו את הדברים לאן שהוליכו. אני מעריך שהעניין הזה של השואה תלוי בעמדה שלנו ואני מצטער לומר שבארץ אין טיפוח מספיק של הנושא הזה. רק בשנים האחרונות, לאחר משפט אייכמן, הל מפנה רציני בשטח זה, אם כי איננו מספיק.

נחמן רבינוביץ / בין ספרות עברית לספרות יידיש

נאמר את האמת. הילדים שלנו אינם מחבבים את ספרות ההשכלה ואפילו לא את מנדלה וספרים אחרים מתקופה יותר מאוחרת. וכאן המקום להגיד מדוע ספרות יידיש מתקופה מסוימת יותר טובה מהספרות העברית. יש כאילו חלוקת פונקציות בספרות שלנו: ספרות יידיש נתנה לנו יצירות שיש בהן יצרים של האדם; הספרות העברית כמעט ונמנעה מזה. במידה וישנה עיירה עם יצרים, אפילו בנוסח הרומנטי — זה אצל שלום אש; במידה ויש בעיירה היהודית חיים תוססים יצריים, הרי זה אצל ויסנברג. זה חומר ספרותי הנבלע ע"י הילדים. בעוד שהספרות העברית נמנעה, במפורש, מתיאור יצרי אדם חזקים וטבעיים, הבליטה את המתמוטט ועסקה בעולמות אחרים ולגיל הזה הדברים זרים מאוד. רק בעשרות השנים האחרונות הופיעה בספרות העברית הפרובלמטיקה של כוח, אלימות, יצרים, תשוקות, אהבה וזה גם מושך ומעניין אותם.

יש מעטים שיחסם לספרות הוא עמוק ורציני והם מוכנים להשקיע מאמץ אינטלקטואלי ורגשי כדי להבין ספרות זו. את עולמם הרגשי של הילדים ממלאים עכשיו כל כך הרבה גורמי בידור אחרים: הסרט, הפזמון, הרדיו, שמוכרחים להתחשב בהם כגורם הקובע לא מעט. גם מפני שהוא ממלא חלק מזמנם שהיה מיועד בדורות אחרים לספרות. כמוכן, אחרי שהם רואים בסרט במשך שעה וחצי עולם ומלואו, אין להם סבלנות לקרוא זאת בספר של 600—700 עמ'.

שירה בכלל קוראים מעט מאוד. השנה נתתי בכיתה י"א קצת מהליריקה של ביאליק וטשרניחובסקי ואני חושב שהנסיון הוא טוב. אפשר להתווכח על ערכה של השירה, למשל: של "מגילת האש", אבל בכל זאת פרובלמטיקה אנושית עם יצרים נקלטת אצלם בנפש הפצה ובאוזן כרוייה.

הילדים שלנו עסוקים מאוד וסדר-יומם גדוש למדי, כך שהם קוראים מעט מחוסר זמן. ספרות אי-אפשר לחבב רק ע"י לימוד. תפקיד המחנך הוא להדריכם, כדי שיקראו ספרות בעצמם וייצרו את היחס אליה. אבל בגיל הנעורים הם כל-כך טרודים, שרק בעלי אינטליגנציה מיוחדת מגיעים לקריאה שיטתית. הרבה קובעת האוירה הסובבת ביחסם לספרות השואה. אם הסביבה שוכחת גם הם ישכחו. לו אפשר היה להגיש להם זאת בכלים ספרותיים, היה זה מסייע מאוד להחדרת העניין. הקראתי באחת הכיתות כמה פרקים מק. צטניק / "השעון". זוהי שירה ממש. הרגשתי שהם קלטו זאת יפה מאוד.

יש גם בעייה של זמן. ישנם דברים שאנחנו יודעים שהם חשובים ואיננו מגיעים אליהם. הזמן שולט בנו יותר מאשר אנחנו שולטים בו. סדרי יומו של הילד כולל: עבודה, טיולים,

גיוסים, סמינרים, עזרה לישובים צעירים — כל אלה משבשים לא פעם את התוכנית, וספרות זה עניין של טיפות יותר מאשר כל דבר אחר ובעיקר, לדעתי, חשוב לעורר את הרגש ואז זה ניקלט ונידבק.

בענין היידיש, אין עצה ואין תבונה. אנחנו בעצמנו, כרגע, איננו מסוגלים להיאבק על זה. לו היינו מאמינים שיש המשך של יצירה טובה ופוריה בשפה זו ושהיא חי הנושא את עצמו היה זה אחרת. במידה והגיע אלי חומר אני רואה נסיגה וספק אם צומח דור חדש של סופרי יידיש בצפון או בדרום אמריקה, ואם לא שם אז איפה? אין כאן שאלה אם צריך או לא צריך, אלא אם יש לנו לעשות בזה משהו. לכן, היה לזה משנה חשיבות, לו היו לנו תרגומים טובים, יצא לי להגיש להם את איציק מאנגר, אבל התרגום לא מוצלח. יש גם מעט תרגומים טובים, בעלי ערך. למשל: האנתולוגיה של בסוק, עם כל החסרונות הידועים של האנתולוגיה היא טובה והיא באה בחשבון להקנות לילדים מושגים על שירת יידיש. אין מקום לבהלה. לא זרה להם הגולה ולא זר להם יחס רגשי לחיים האלה.

מרדכי שורש / ישנה התרחקות

בלימוד ספרות דבר חשוב הוא יחסו של המורה. התלהבותו לענין סוחפת גם את התלמידים אחריו, ואפילו אם אין אצלם הזדהות והבנה מוחלטת.

בגיל 13 יש לנו נושא בשם "ילדים כמונו". אנחנו עושים חתך דרך הספרות, גם הכללית, בנושא: ילדים בספרות. אני יכול להגיד ספרות יידיש המתורגמת לעברית, ברוב המקרים, כובשת את לב הילד הצעיר, בעיקר שלום עליכם. ילדים נהנים ומתרשמים מיצירותיו. קנהי המידה של הילד בגיל זה הוא הזדהות עם הגיבור הספרותי. את ההווי הוא לומד ומכיר, אך הוא זר לו ואינו מזדהה אתו.

בקשר לשירה הבעייה היא יותר רצינית. הם לומדים את "המתמיד" של ביאליק וזה קשה להם. הדבר גם השתנה במשך השנים. יכולתי לעשות השוואה בקשר לכמה וכמה יצירות ספרותיות שלימדתי 5—7 פעמים במשך השנים. כיצד קיבלו זאת הילדים בשנים השונות, והדבר משתנה לרעה — ישנה התרחקות. ביאליק מתקבל כיום פחות טוב מאשר בשנים עברו. אותו הדבר שמעוננוביץ, לפני 20 שנה לימדתי את "המצבה" בהתלהבות, גם התלמידים הרגישו זאת אחרת. כיום הפאטוס הזה לא מתקבל אצל הילד.

בענין ספרות השואה, יכולני להגיד שספרות זו תופסת יותר ויותר את מקומה הראוי לה. הילדים עקבו אחרי משפט אייכמן וזה הביא אותם להבנת הדברים. אם מקריאים להם ספרות בנושא זה הם מתרשמים ומכירים את העניין. שירי אלתרמן שנכתבו בהקשר לתקופה זו ב"טור השביעי" כגון: "הילד אברהם"; "אמא מותר כבר לבכות" ואחרים, נקלטים אצלם בהתלהבות.

בקשר להחדרת הספרות ע"י לימוד, זוהי בעייה רצינית. קשה להגיד אם תמיד מצליחים בדרך הלימוד לחבב על הילד את הדבר, מפני שלעיתים קרובות בניות התוכניות בצורה כזאת, שמחבר התוכנית אומר כך: אני רוצה לתת לילד בביה"ס אותה היצירה, אליה לא יגיע בעצמו וזה מכוון בעיקר ליצירות הפחות מושכות. השאלה היא אם בדרך זו אינם פוגעים לעתים, ביחס של הילד לעניין.

יעקב שחר / עבודות-סיכום רבות על השואה

בכיתה י"א אנו לומדים על "סוציולוגיה של העם היהודי" — 6 פרקים: העם היהודי כעם, כגזע; כלכלה יהודית; נדודי יהודים; תרבות יהודית בגולה; מוסדות סעד ועזרה

הדדית; הפזורה היהודית. זה הנושא המוצלח ביותר בכל כיתה י"א, בכל הרכב שהוא — בכיתה מבריקה ובכיתה יותר חלשה.

אני מודאג ממה ששמעתי כאן, שהבנים שלנו יודעים רק על-כך שהיהודים בגולה היו כולם פחדנים ושהם היו רק מלווים בריבית. אני לא לימדתי בכיתות יסוד, אבל אני שמח לקבוע את העובדה, שלא נפגשתי בלימוד פרקי סוציולוגיה של העם היהודי בצד זה בלבד. אנחנו כמובן מצביעים על תופעות שליליות, אבל אנו לומדים גם על גידול עצום בפרודוקטיביות של העם היהודי שנכשלה אמנם כתוצאה מתנאי הגלות. אנחנו מצביעים על מוסדות עזרה הדדית שהתלמידים מתגאים בהם. יש לעשות השוואה כיצד עוברים מהגרים מעמים אחרים לשטחי הגירה חדשים ואיך היהודים שומרים על המהגרים שלהם עם האחוז הנמוך ביותר של פשיעה, ושל מה שנקרא אי-סדר חברתי. אין זה נכון שבתולדות תנועת הפועלים בגולה, אותה אנחנו מלמדים בכיתה י"ב, אנחנו איננו מביאים גבורה יהודית בגולה. לא רק הירש לקרט, אלא עשרות דוגמאות של גבורה והקרבה. אני כופר בזה שילדינו מקבלים דמות של עם יהודי מסכן ומעוות לאורך כל תולדותיו בגולה, רק נתמך, פחדן וספסרי. כמובן יש שלילת הגולה. האם אנחנו לא שוללים את הגולה?

עובדת יסוד מספר שתיים — בחירת עבודות סיכום בכיתה י"ב. המדובר הוא לא בשנה של משפט אייכמן, ההדים כבר שכחו. נכון, שמשפט אייכמן עשה בעניין זה דבר ששום אידיאולוגיה לא היתה עוזרת בו. אחוז הילדים שבוחר בעבודת-סיכום ובהרצאות בתחום השואה, בתחום מונוגרפיות על קהילות יהודיות הוא גבוה מאוד והדהים אותנו לטובה מבחינת המספרים וגם יכולת ההזדהות היוצאת מן הכלל.

אשר לספרות הגולה. סיפורי שלום אש, גם בכיתות יסוד עושים רושם חזק. אני חושב שהיצירה «קידוש-השם» מתקבלת יפה מאוד. בסיפורים של ויסנברג על העיירה, אני מעיד מנסיוני — ההצלחות הן גדולות. הדור שלי אהב יותר את מנדלה מאשר את שלום-עליכם והסיבה היא, כי אנחנו חונכנו על שלילת גולה קיצונית והיתה לנו איזו הנאה יוצאת מגדר הרגיל לתאר לעצמנו את היהודי בגולה כעקום פיזית, כמנוון רוחנית ונהגינו מההצלפות של מנדלה ב"מסעות בנימין השלישי" ורגונו על שלום עליכם בגלל האידיאליזציה של עולם החיים היהודיים. מנדלה שימש לנו מעין ביסוס-תבליט של הציונות, זה האיש שנתן לנו את הנשק שיהרוס את הגולה היהודית. הוא הוכיח לנו מדוע אין ליהודים זכות קיום בגולה, מדוע מוכרחים להציל את העם המתנוון הזה. היום יש שיגוי ערכים מוחלט, קיצוני. הילדים שלנו קוראים את ספרות השואה. הם ברצון שומעים, בכל הזדמנות, על הגולה, אבל גם הם אינם חופשיים מרגשות של שלילת הגולה ואצלם שלילת גולה מתקשרת לא רק עם המושג המופשט הסוציולוגי, אלא גם עם הנושא היהודי של הגולה — הגולה היהודי. מצד אחד הזדהות עם היהודי, התרגשות מ"שיר על העם היהודי שנהרג", אבל מצד שני גם אי-יכולת להבין איך יהודים חוזרים לגרמניה, אי-יכולת לעכל כיצד אנטישמיות וניאו-נציות מרימות ראש ויהודים אינם נושאים רגליים ואינם באים לארץ.

שושנה גולדמן / לא הזדהות, אלא הכרת הגולה

אני שואלת את עצמי: מה אנחנו בעצם רוצים מהתלמיד שלנו, הזדהות עם הגולה או הכרת הגולה? הזדהות עם הגולה גם לנו אין, גם לאבותינו לא היתה — עובדה שהם שללו את הגולה בגלל כל אותם הדברים שמתריעים עליהם גם ביאליק, גם מנדלה. אני חושבת שאחד הדברים שאצלי הם ברורים למעלה מכל ספק, שהתלבנו לי במשך שנות עבודתי

בכיתות האלה — שהילדים קוראים בעניין רב את הספרות ואת ההיסטוריה, על גורלו ועברו של העם היהודי וגם על ההווה שלו. כמו כן הם יודעים להבחין היטב בין נקודות האור שהיו לנו בגולה לבין אותן תופעות הלוואי: פחדנות, הלוואה בריבית — כל חוסר הגורמליוציה שהיתה בגולה.

לימדתי פעמים רבות את ההיסטוריה והספרות של הגולה היהודית וגף פעם לא היתה לי הרגשה של זרות, אלא להיפך. במשך שנים לא אהבתי את פרץ. פעם לימדתי בכיתה זו את פרץ ומאז התחלתי לאהוב אותו. פתאום התברר לי שהקשב הרב, ההתעניינות, יכולת ההבחנה של התלמידים — כל אלה הדביקו אותי ומאז אני ניגשת אחרת ליצירותיו.

היתה לי השנה, בכיתה, מסיבה עם ההורים, וכפי שהם ציינו היתה זו בשבילם חוויה וגם בשבילי. המסיבה היתה מוקדשת לספרות הגולה. התלמידים קיימו שיחה הופשית על שלום-עליכם ומגדלה, נקודת המוצא היתה ביקורות ספרותיות שונות על הגולה, כמוכך ידעו במה המדובר והתכוונו לזה, והביטוי היה חשוב וכן. השיחה הזאת כל כך הרביקה את ההורים, שהם ביקשו רשות הדיבור. בקושי הפסקנו את המסיבה ב־12 בלילה. תלמידה אחת קראה את עבודתה על אישיותו של טוביה החולב. הורים רבים אמרו לי שמרוב התרגשות דמעות עלו בעיניהם. תלמיד אחד קם ואמר: דבר אחד אינני מבין והייתי רוצה לדעת, האם זה ענין ספרותי גרידא או שזו היתה באמת מציאות-חיים — כונתי המשוגע בעיירה. אצל מגדלה בכל סיפור מופיעה דמות „המשוגע של העיירה“, מה זה היה? קמו שלושה הורים וסיפרו על „המשוגע“ בעיירה שלהם. התלמידים התפלאו לשמוע שזאת היתה באמת מציאות.

מתוך שנתיים שלימדתי בכיתה ט' את הנושא „הגולה היהודית“ נוכחתי לדעת שגישתם של הילדים שונה מזו שדינה הציגה. לימדתי את שלום אש, את שלום-עליכם, את מגדלה — והילדים קלטו את הדברים, יודעים להסיק מסקנות וכתבו עבודות טובות מאוד על העיירה לפי ראות עיניו של מגדלה בהשוואה לעיירה של שלום אש. הם ניתחו יפה את הדברים וידעו להבליט את הטוב והרע שבנושא זה. לכן אני אומרת: אי-אפשר להגיד הזדהות עם הגולה, אבל עניין בהכרת-הגולה יש להם. אם הם קוראים או שומעים יצירה ספרותית טובה יש אצלם זיקה והנאה. במשך השנים נוכחתי מפעם לפעם שאין נושא שמדבר אל ליבו של התלמיד יותר מהנושא של הגולה. לימדתי את „וילהלם טל“, את „דון קישוט“, את הטרגדיות היווניות — והם למדו את הטרגדיות היווניות בעניין רב. ואני לא יכולה לומר שלומדים את „אנטיגונה“, ומתפעלים מיצירה זו יותר מאשר „בעיר ההריגה“. זה לא נכון, ולימוד השיר „כוכב נידח“ היתה חוויה בשבילי. אינני אומרת שזה שווה אצל כולם. הרבה פעמים כאשר למורה נדמה שישנה חוויה ושהכיתה כולה נתונה בזה, אפשר לשמוע אחרי זמן שבצעם זה היה משעמם. אינני נבהלת מאמירה כזאת. ההרגשה של המורה, תוך כדי הוראת הדבר מלמדת אותי אחרת.

אחת ההפתעות הגדולות ביותר בשבילי בשנים האחרונות זה יחס הילדים לשואה. לי נדמה שהתלמידים שלימדתי אותם קראו ויודעים על השואה הרבה יותר ממני. אינני יודעת מדוע, הלוא גם אני בת-הארץ. ישנם הרבה תלמידים שקוראים ממש בלהיטות כל ספר על נושא זה. קראו את כל הספרים של ק. צטניק וספרים אחרים בשטח זה. עשינו משאל בכיתות ונוכחנו שילדים קוראים הרבה על השואה. ברור שכאשר אני אלמד על השואה שוב לא יהיה אותו העניין כמו. למשל, שיצחק פרליס יתן שיעור בנושא השואה, משום שאינני חיה את העניין באותה מידה כמוהו.

הערה בקשר לקריאת ספרים בדרך כלל. אין זה נכון שהתלמידים אינם קוראים ספרות

טובה. נכון הדבר שאל חלק מהתלמידים מדברת ספרות מסוימת. אבל התלמידים הטובים. הרציניים, והם לא בודדים, קוראים ספרות טובה ביוזמתם הם.

דינה אפרת / ביקורת על התופעות השליליות בגולה

את כל הנושא אפשר לחלק לשניים: (1) הגולה; (2) השואה. אני לחלוטין מפרידה בין הדברים מבחינת המשמעות וגם מבחינת היחס של הילדים לדבר.

על יחסם לשואה אני מזדהה עם כל מה שנאמר כאן. הייתי אומרת שאין אף נושא אחד שמעניין את הילדים באופן כולל כמו נושא השואה על כל הכרוך בו.

הנושא השני — הגולה זה עניין הרבה יותר מסובך. אני חוזרת ואומרת, הגולה שלנו נמשכה מאות רבות של שנים. את הגולה אנו יכולים לחלק להרבה מאוד עניינים: חיים כלכליים של היהודים, חיי הרוח, חיי התרבות, האירגון היהודי בתוך הגולה וכו'. ראיתי בכיתות שאני לימדתי, ברגע שדיברנו, לדוגמא: על תור הזהב בספרד, הילדים קיבלו את הנציגים שהיו לנו ב"תור הזהב" באהדה יותר רבה מאשר מרכזים יהודים אחרים שהיו לנו בימי הביניים, באנגליה, בצרפת, באיטליה ואפילו בפולין, עם זה שהם ראו לפעמים חיוב בצורת אירגון מסוימת של מרכזים שונים. ברגע שיהודים עמדו עמידת גבורה על נפשם, למשל: תקופת מסעי הצלב — יש לילדים הזדהות איתם. לא לימדתי את הזמן-החדש ולכן אינני יודעת את יחסם של הילדים לתקופה זו. לימדתי את תקופת ימי הביניים ואני חוזרת ואומרת: במידה שהיו נקודות-אור — אם זה מבחינת אירגון היהודים ואם זה מבחינת המוסר של חייהם, שאין להשוותו למוסר של עמים בתוכם הם חיו — היתה לילדים הזדהות. אבל אנחנו לא יכולים להתעלם מזה שבתקופה כה ארוכה היו גם הרבה מאוד גורמים שליליים ואין פלא שלילדים היתה ביקורת קשה על תופעות אלו. גם לתלמידים טובים ובעלי הגיון יש לעתים נטייה ל"כנעניות", אבל יחסם משתנה במידה והם נתקלים בפרקי גבורה ועמידה בשער של יהודי הגולה.

יעקב שחר / לא, אין כאן כנעניות

אני רוצה להסביר מדוע מותר לנו לומר שמערכת-החינוך שלנו והקשרים הפיזיים שלנו עם קרובים בגולה הם ביסוד גם חוויה וגם הכרה אנטי-כנענית, במידה שאני נתקל בשיפוט התלמידים. דבר אחר הוא כמובן לשלול את הגולה או לבקר חיי יהודים בגולה. כנעניות, פירושה — אני מכיר בקרע בין א"י והמרכז היהודי בה ובין יהודי הגולה. הפילוסופיה של הכנעניות אומרת שגבורה יהודית תיתכן רק בארץ-ישראל. מרד יהודי ייתכן רק בארץ-ישראל. גיבור היה יהושע — הוא כבש; גיבורים היו דוד, שלמה, אחאב, ברכוכבא; גיבורים היו הלוחמים במצדה — הם שחטו את עצמם. כשיהודי שוחט את עצמו בגולה כדי לא ליפול בידי צר ואויב — הוא בוזי; כאשר לוחמים שוחטים את עצמם כדי לא ליפול בידי רומאים זה שיא של גבורה — זה מצדה. אנחנו איננו מחנכים בצורה כזאת והתלמידים שלנו גם לא רואים זאת ככה. הם אינם מקבלים כמסקנה היסטורית שאנחנו בארץ-ישראל צריכים לשהות את עצמנו ברגעים של מצור, אבל הם יודעים להעריך גבורה יהודית של נצורים, שאינם מוכנים למסור את עצמם ואינם מוכנים לחלל את כבודם. התלמידים מכירים את הסיפור של פרץ "שלוש מתנות" והם מזדהים איתו. הם יודעים שקיימת גבורה יהודית לא רק בארץ-ישראל. דינה דיברה על ימי הביניים, אבל הם גם יודעים שבאנגליה היתה "מצודת יורק". הם קראו על כך והם יודעים שיהודים התכוננו לעמוד על חייהם והיה מצור. הילדים יודעים

מהי חולשת היהודי שאהיו הוא בן־ערוכה. הוא מפחד שמא יפגעו בקהילות יהודיות אחרות. אבל הוא מוכן להתגונן.

אין מה לדבר שלאחר השואה אף אחד לא יעלה על דעתו שרק איש הפלמ"ח הוא גיבור, אבל גם לפני כן. התלמיד יודע שהיו גילויי גבורה ועמידה יהודיים בכל מסעי הצלב. נכון שיהודים היו חלשים. נכון שהרוב לא לחם. הם קוראים ויודעים על מעשי גבורה של מהפכנים יהודיים בגולה, על כך שיהודים היו בכל השורות של המהפכה עוד בטרם המהפכה הרוסית ובתוכה. אין להם יסוד לגדלות בהשוואת תרבותיות. הם אינם סבורים שאיתם מתחילה התרבות ואיתה היא נגמרת. לדאבוננו הם אינם מכירים מספיק את התרבות היהודית בגולה. הם לומדים על העלייות לא"י; הם יודעים שיסוד ל"שומר" ול"הגנה" בהגנה העצמית היהודית בגולה. לא אין כאן כנעניות.

השרשרת הבנים במקום

שאלה: האם יש עניין ועירנות בשאלות מדיניות ותנועתיות. חינוך תנועתי וקיבוצי בביה"ס כיצד? מהם הערכים הנקנים בביה"ס, מהו החינוך להמשכיות הקיבוץ, שזוהי השאלה הגורלית והמרכזית בחינוך. מה עושה ביה"ס כדי לחסן את הילדים בפני הרחחות המנשבות נגד הקיבוץ ונגד הערכים של הציונות הסוציאליסטית? מה כוחו של ביה"ס, מה כוחו של המחנך, מה האפשרות להילחם נגד ציניות, נגד רוחות הרסניות גם מבפנים. מה עושה ביה"ס, שבחוכו מתחנך היד 12 שנה, להשרש את הבנים במקום?

נחמן רבינוביץ / הפער בין השקפת עולם והמציאות

אנחנו איננו מלמדים בדיוק מהו קיבוץ, אלא הולכים בדרך של הקניית השקפת עולם. אנו בונים זאת על יסוד הסוציולוגיה של העם היהודי, על יסוד הצורך ההיסטורי בציונות, על יסוד המפגש של הצורך הלאומי שלנו עם עולם של מהפכה ועל הצורך למזג שניים אלה בדרך של חידוש החיים החברתיים ולא רק הלאומיים. אבל כאשר אנחנו מגיעים למפגש התורה שלנו עם החיים, הרי הפער הוא גדול. נדמה לפעמים שהוחדרנו במעין אכזיסטנציליום כזה. ז.א. יש לנו אומנם השקפה, אבל את החיים אנו בונים לפי הניתן בחיים אלה. יש תורת־מעשה — ביצועיות, שהופך להיות השקפת עולם. זה בהכרח מביא את הילדים לידי מחשבה צינית.

היתה לנו פעם תקופה של עדינה, כאשר היתה אצלנו זהות מלאה בין השקפת עולם ובין עשיית יום־יום. עכשיו זה אחרת. אולי ניתן להסביר זאת בחוסר אפשרות להחזיק את האדם במשך שנים רבות במתח מתמיד. אין בזה חטא, כאשר החבר חותר לרמת־חיים יותר גבוהה. אבל יש משהו ברמת־החיים הגורפת את האדם לעניינו האישי הצר, להתקנת החיים לטובת האינטרס הפרטי שלו, דאגה מופרזת לנוחיות אישית, שזה סותר לעתים קרובות את ההשקפה ההיסטורית של שליחות ציבורית מתמדת. כל זה מכביד מאוד, אבל בכל זאת אנחנו ממשיכים. גם בתחום לימוד היהדות והפרובלמטיקה של העם היהודי אנו מנסים ללכת בדרך הזאת. שלוש שנים אנחנו מציגים בפניהם את העם על המבנה שלו, על צרותיו ובעיותיו ומנסים מכאן להסיק מסקנה שזוהי הדרך. בסוף, אנחנו גם מנסים להקנות להם את הדרך המעשית, ממש, איך צריך לבנות קיבוץ. גם כאן כמובן אי־אפשר להגיע לכול.

הנכון הוא שכאן קרתה לנו עוד תקלה. אנחנו בנינו על־כך שאת הצד המעשי־רגשי של

החוויה וההוויה היום-יומית של הקיבוץ, צריכה היתה לתת להם בעיקר התנועה החינוכית שלהם, כלומר הטיבת בני הקיבוץ שזה במפורש תפקידה, אך זה לא ניתן. בעיית החטיבה, היא אחת הבעיות הקשות שטרם התגברנו עליה, מה עוד שאצלנו זה אלמנט בלתי-גפרי מכל מסכת החינוך.

אנחנו עושים הכול בכדי לגבש להם השקפת עולם, בניגוד למציאות היום-יום. אדם מוכרח שתהיה לו דרך. בכיתה י"א הם לומדים את בורוכוב, אמנם לא הרבה. מגיעים גם למרכס וגם לבאואר בשאלת הבעייה הלאומית. לומדים על ה"בונד". אנחנו מגישים להם את דובנוב, הם שמעו על זועידת פולטבה ויודעים מיהו הירש לקרט. בשנה האחרונה אני מלמד את תנועת הפועלים בארץ. הבעייה היא כמה אפשר לתת? אנחנו מנסים ליצור אצלם דמות של הפרובלימטיקה היהודית על כל צדדיה, ואני חושב שזה גם נקלט אצלם.

יצחק פרליס / הדור הצעיר — לא דור של מפלגות

בעצם, ביה"ס מנסה לתת מה שניתן בתנאים הקיימים הן בהיסטוריה, במחשבה ובהגות ב־50 השנים האחרונות, עפ"י סימן היכר של אישים, הוגי-דעות ותנועות-יסוד ברחוב היהודי. ברור שאי-אפשר בלי הס, בלי פינסקר, אי-אפשר בלי בורוכוב וסירקין, או אי-אפשר בלי כל אותם מקורות הצמיחה של תנועת הפועלים היהודית בגולה על כל צורותיה, וכן העלייה הראשונה, השנייה והשלישית; התפתחות תנועת הפועלים בארץ, ההסתדרות, בלי ספק זה הכול ניתן. אפשר רק להניח שלו היינו נותנים יותר — היינו יכולים להעמיק יותר בחומר. אנחנו נותנים להם את היסודות, ואחר כך כל אחד לפי יכולתו האינטלקטואלית יקבע את עמדתו. אני חושב שהדור הצעיר הוא לא דור של מפלגות באותו מובן שאנחנו הבינונו וכן לא דור של חיים מדיניים-פוליטיים במובהק. הדור שלנו חי את הדברים אחרת. אני חושב שצריך לטפח את היסודות האלה בביה"ס ולתת לבן, לפחות, את הכלים המחשבתיים כדי שיוכל להתמצא במבוך הזה. יש להודות כי עדיין לא גידלנו שיכבה גדולה של בנים כנושאי התנועה במובן האינטלקטואלי או האידיאולוגי. יכול להיות שזה עוד מוקדם מדי. פה ושם בולטים כמה בנים שיש להם מחשבה מקורית והם מבטאים את עצמם, אך אלה הם בודדים ביותר.

מרדכי שורש / חינוך תנועתי תוך לימוד משולב

חוששני שאנחנו טועים כאשר משווים את העניינים של החינוך התנועתי של ילדים ונערים שגדלו בקיבוץ לזה שהיה לנו. כל אחד זוכר את הוויכוח שהיה בזמנו — אם הציונות בשבילו היא כורח היסטורי או כורח אישי. אין ספק שהציונות היתה לנו כורח אישי. נדמה לי שאנחנו עושים את העניין קל מדי, כאשר אנחנו מסבירים לנער מהי ציונות, מאין היא צמחה, מהו סוציאליזם ומהי מזיגה ומה היו הוויכוחים, והוא מכיר את בורוכוב וסירקין, את מרכס ואת באואר וקאוטסקי, ואחרי זה מתהווה אצלו איזו השקפת עולם שהיא מחייבת אותו להגשמה ציונית-סוציאליסטית בקיבוץ. בצורה זו הדברים נראים פשוטים מדי ונדמה לי שהם אינם כך.

אני מעמיד את הבעייה, האם אמנם יש קשר בין היות הנער בן-קיבוץ ממשין, כלומר חבר — ובין הדברים הנלמדים בביה"ס. אינני אומר שאין קשר ביניהם, אך להגיד שבוה תלוי הדבר — לא הייתי אומר. ברגע שאנחנו הופכים את לימוד תנועת הפועלים למקצוע, אז יש לזה טבע כמו לכל מקצוע אחר שנלמד. תלמיד שמשקיע יותר ויש לו נתונים יודע

יותר ולהיפך. בכיתות היסוד, בתוכניות הכלליות יש לימוד הציונות, אזרחות ותודעה יהודית, אבל גם שם קיים וויכוח: האם צריך ללמד מקצוע כזה. לדעתי, הינוך תנועתי הוא דבר שצריך להיות מכוון ומשולב בתוך המקצועות הלימודיים הרגילים: היסטוריה, גיאוגרפיה וכדומה. תוך כדי לימוד משולב יוצרים, מהבחינה ההכרתית, השקפת עולם אצל התלמיד. לצד הרגשי מגיעים ע"י הינוך תנועתי מכוון במסיבה, בחג, במחנה, מפגש עם נערים ממשקים אחרים ומהעיר וכו'. בכיתה ז', עם הכניסה לחטיבה, אנחנו מטילים על הנער מספר משימות: פגישה עם ילדים ממשקים אחרים, עם ילדים מתנועות קיבוציות שונות, פגישה עם סניף

לקראת הצגה של ילדים

נוער־עובד ועם נערים במקומות עבודה בעיר. כל זה, בנוסף לחינוכם לעבודה, יוצר את המכלול שאנחנו קוראים לו — הינוך תנועתי. נדמה לי שהפעילות בכיתות־היסוד היא כל כך גדולה, שלעתים אנחנו הוששים מאוד שכאשר הם יגיעו לכיתות גבוהות יותר תהיה אצלם הסתייגות מהפעילות הזאת. ביה"ס מבחינתו גותן כל מה שביכולתו לתת. צריך לעמוד על כך שתהיה הדרכה

תנועתית מתמדת, וכאן אולי נקודה נוספת והיא במידה כלשהי קשורה לשאלה, כיצד הבנים המבוגרים משתלבים בהדרכה, כי באופן טבעי הם יכולים בתור מדריכים לתת לילד, בשטח זה, יותר מהמורה, הן מבחינת דוגמא אישית והן מבחינה של קירבה גילית.

העיקר בחינוך התנועתי הוא כיצד חי המשק, ציבור החברים כולו את הבעיות התנועתיות. נדמה לי שחדר-ההורים הוא גורם חינוכי ממדרגה ראשונה שערכו עולה בשנים האחרונות. פעם השיחה בחדר ההורים נסבה בעיקר סביב בעיות משקיות, חברתיות ותנועתיות. כיום המצב השתנה וזה משפיע על הילדים.

הקניית ערכים ציונים-סוציאליסטיים

שאלה: אנחנו המבוגרים גדלנו בגולה על ציונות וזה מובן, כי סבלנו מהפלייה לאומית, מהשפלה לאומית, מאנטישמיות, מחוסר סיכוי לנוער בעירייה ועוד ועוד. חלמנו על נורמליה לאומית מול האנומליה בגולה. כשדיברנו על סוציאליזם לא היו אלה דיבורים אבסטרקטיים, כי ראינו את העוני, את הסבל, את המעמדות ואת מלחמות המעמדות. עכשיו, בארץ, כאשר הציונות היא מציאות ולא תמיד יש למציאות פנים יפות; כאשר הסוציאליזם אינו מדבר כל-כך ללב הדור הצעיר; כאשר לא רואים את העוני, את חוסר השיכון, את הרעב — כל אשר אנחנו היינו עדים לו בגולה — איך לחנך את הנוער? הקיבוץ הושתת במידה רבה על אידיאות, אידיאלים, מחשבות ורעיונות, שאנשי העליה השניה והשלישית הביאו איתם מהגולה — כיסופים ומאויים לאומיים וסוציאליים. ז. א. שהקיבוץ, במידה מסוימת, הוא תוצר גלוחי. אין ספק שיש פה קשיים פסיכולוגיים להקניית ערכים של הקיבוץ לבן הצעיר הנולד בארץ, והוא לא גדל ולא צמח עם האידיאלים האלה. השאלה הזאת מופנית למורים מהדור הצעיר: אתם, ילידי הארץ, שכל הדברים האלה בשבילכם קיימים כמקצוע — למדתם אותם. מי שלמד זאת ביותר העמקה וביותר עניין ומי פחות, איך אפשר להתאים את האידיאות לזמן החדש, למציאות החדשה? איך להקנות את ההכרה הציונית-סוציאליסטית לדור הצעיר?

יעקב שחר / הבנים — יציבותם רבה

אנחנו מקנים ערכים בצורות שונות שהן אפילו אינן מתוכננות. כאשר אנחנו מדברים על הקומונות האוטופיסטיות במסגרת הפרק על ה"סוציאליזם האוטופי", אנחנו מקדישים לא מעט זמן להשוואה בין הקומונה הזאת ובין הקיבוץ על המשמעויות האינטלקטואליות שיש לדבר הזה. לא רק ניתוח, אלא מה אומר הדבר הזה לנו מבחינת הסיכוי של הקומונה בא"י ומבחינת ערכיה.

כאשר אנחנו מדברים בפרקים היסטוריים כגון: המהפכה הצרפתית, או המהפכה הפורי-טנית באנגליה, או המהפכה בבריה"מ, אנחנו איננו לומדים רק תהליכים פורמליים: סוציולו-גיים-כלכליים, אלא אנחנו מתייחסים גם התייחסות מוסרית. רובספייר מציג לפנינו, בין שרצה ובין שלא נרצה, את שאלת המהפכה האוכלת את בניה, על שאלת האדם המוסרי קיצונית כרובספייר, הנקי ביותר במהפכה הצרפתית ויחד עם זה שופך דמים ומביא את המהפכה למבוי סתום. אנחנו מדברים על אכזריות בתהליכים היסטוריים ומנסים להסיק מכך מסקנות. אין לנו שיעורים הקרואים: הקניית-ערכים או שיעורים למוסר, אלא, אנו, באלפי צורות אמוציונליות וצורות ניתוח מגיעים לשאלות של מוסר ולהשוואת צורות חיים. הדבר בא לביטוי

גם במקצועות אחרים. אני אדבר רק על הומניסטיקה, אם כי אני חושב שיש גם קשר ישיר אל הלימודים הריאליסטיים שאיננו מקנים אותם רק כקרום לחפור בו. בתנ"ך, אני חושב, שכל צעד שאנחנו עושים הוא מתוך שיקול של ערכים, של מוסר, של שיפוט הייאדם והתלמידים יודעים יפה מאד להיות את השאלות של גורל כשאויב מוצג בפניהם. למרות ריחוק השנים ולמרות המעטה הדתי על פני החומר, הם חיים ומזדהים עם הפטוס הסוציאלי שבגבואה. יש כאן במילא התייחסות מוסרית וקניית ערך.

אנחנו מלמדים את בורוכוב, את סירקין, אנחנו מלמדים פרקים רבים על האנומליה של היהדות בגולה, על החייגי שבתהליך הפרודוקטיביזציה של העם היהודי. כל נער ונערה שלנו מגיעים להכרת כמה עבודות של בורוכוב כגון: "מצבו הכלכלי של העם היהודי"; גם חלקים מן "הפלטפורמה שלנו". אנחנו מנסים להביא בפניהם גם את הראייה הספרותית — את ברנר, יחד עם זאת נשאלת השאלה, מה המשמעות שיש לערכים ולא מה כמות הערכים שאנחנו מקנים לתלמידים. השאלה היא בעיכול החויתי, באיזו מידה יש מכאן משמעות אישית לאדם. סוף־כ־סוף הרי זוהי הבעייה של החלוציות. הלוח הוא אדם שהסיק לעצמו את המסקנה ההיסטורית, אדם שמבין שהוא צריך לעמוד בראש תהליך בלתי־נמנע, וכאן אין הדברים מתקשרים אוטומטית. בכך אני מנסה לקשור את הדבר לשאלת ההמשכיות בקיבוץ. שמענו פעם בכנס מורים, מפי מורה מאחד המשקים, שכאשר עמדה בת לעזוב את המשק הוא בא ואמר לה: ראי, את הצטיינת כל־כך כאשר למדנו וניתחנו את מצבו הכלכלי של העם היהודי ואת עצמך ראית מה היתה האנומליה שלו ואת התגאית שהנה, לנו בארץ יש חלק רב בפרודוקטיביזציה. איך זה את עומדת לעזוב עכשיו את צורת החיים הזאת שלנו ולצאת ממעגל־עבודה, ממעגל חידוש־חיים לאומיים. על כך היא השיבה: כן, הניתוח הוא נכון, אבל מה זה שייך לי אישית? אם כן — אין הדברים מתקשרים אוטומטית. אני חושב שאנחנו מקנים את המכסימום הניתן כמעט, כדי לעצב אצל התלמידים השקפת־עולם, אבל, כמוכן, הבנים חיים אחרי ביה"ס את החיים שלהם. הם הולכים לשנתיים וחצי לצבא, נפגשים במציאות אחרת והדבר בא עליהם כהלם. מי שמתחסן — מתחסן. כשם שבהליכה לשנה שלישית היו לנו הפתעות לטובה וראינו שהבנים יצאו מחוסנים יותר, כך יש גם כאלה שגשברים.

ההבדל בין בן המשק ובין איש תנועת־הנוער העירונית הוא בכך שלגבי נער בתנועת־הנוער בעיר שנתפס לאיזה רעיון, שמחפש אחר איזה משמעות חברתית, איזה תוכן בחיים — לגבי הקיבוץ הוא בגדר רומנטיקה. לקיבוץ יצאו מוגיטין כחברה מוסרית והוא נראה לו באור ורוד — יש כאן שאיפה אידיאלית, התירה לקראת דבר שהוא, הצעיר, טרם התנסה בו. יש כאן כאמור הילה של רומנטיקה, ומכאן גם הימשכות גדולה למדי. אבל, אני צריך לומר שכאשר בוגרי תנועות הנוער — ואני מדבר על אותה הסלקציה המגיעה לקיבוץ — נפגשים בחיי היום־יום שלהם עם הקיבוץ וצריכים להעמיד את עצמם למבחן לא רק דרך ההכשרה ולא רק דרך רומנטיקה של חיים בקיבוץ צעיר בתקופה מצומצמת — אלא צריכים לקשור את כל חייהם למקום הזה, מסתבר, שלא מעטים מתוך הסלקציה הזאת, האידיאליסטית, עם פתיחת שנת הלימודים בטכניון או באוניברסיטה נוהרים העירה.

בן הקיבוץ חסרה לו אפילו הרומנטיקה הזאת של נהייה אחר דבר שהוא עדיין רחוק וקוסם בזרות שבו. הבנים צומחים ישר אל תוך המציאות, פקוה־יעיניים למדי. במידה שאנחנו מדברים איתם על ערכים בחינוך, אנחנו משתדלים לדבר על המצב האידיאלי, כפי שהוא צריך להיות. על עקרונות הקיבוץ כפי שחלמנו עליהם, כפי שהם מנוסחים בהחלטות ובעקרונות. הבנים רואים לא פעם את הוריהם בעיפותם, וזה משפיע, איננו מצליחים עדיין כלכלית וגם

אירגונית לענות על נהייתם הפרטית, האישית. א"י בשבילם היא דבר שבעובדה, ולא קל לעתים לוותר על קריירה אישית, שאינה משתלבת בחיי הקיבוץ.

אין זה דומה לסטודנט בגולה, בימי העליה הראשונה והשניה שהסיק מסקנות היסטוריות מרחיקות לכת. ארץ-ישראל היא מדינה שיש בה מוסדות, ממשלה, יש לה צבא משלה. הערך של ההתנדבות, הערך של נטילת חובה אישית יורד והולך ולעומתם עולה ערך המסגרת והביצוע. לגבי הבנים יציאה מהקיבוץ היא לפעמים פשוט בחירת דרך אחרת שעונה יותר על צרכיהם האישיים. ומכאן כמובן הקושי הגדול כאשר הקיבוץ הוא עובדה. המדינה כמות שהיא עתה, כבר היא נורמליזציה של חיי היהודי. האנומליה בעיניהם היא רק הגולה.

נקודה נוספת שאנחנו מרבים לדבר עליה וכדאי לומר אותה כאן. בדרך החינוך שלנו, בכל הכיתות, אנו נתקלים גם בקושי נוסף. הילדים רואים סביבם עולם שנוהה יותר ויותר למעשיות, לריאליזם, אם כי לא אצל כולם זה מתבטא הלכה למעשה. הספרות איננה שקולה כנגד האלקטרוניקה; ההיסטוריה איננה תכליתית כל-כך כמו לשון זרה (אם כי את הלשון הזרה הצעירים לומדים ביתר רצון אחרי הצבא). כך שגם המעשיות הזאת הופכת אותם לפחות רגשיים.

אנחנו מדברים על ציונות סוציאליסטית ואני קושר את הדבר לשאלה של ערנות תנועתית-פוליטית. יגור איננה עתה חממה לאידיאולוגיה וערות פוליטית כפי שהיתה פעם מרכז של התרחשויות פוליטיות-ביטחוניות. הרבה מועצות-קיבוץ, דיונים מסעירים בשאלה של הזדהות עם בעייות כלליות, בכלל המלל התחיל להגיע. אנחנו איננו חיים בקונפליקט של דורות. הערות התנועתית והפוליטית נחלשה. אין לשער שאין לדבר זה השפעה על הבנים. אינני רוצה לסיים גם כאן במסקנה פסימית. בל נשכח, כי אחוז הבנים הגשארים לחברות בקיבוץ הוא הגדול ביותר מכל העליות האידיאליסטיות שהגיעו לארץ. נדמה לי שמבחינה עובדתית הבנים הם היציבים ביותר בהישארותם, בהמשכייתם. מי שמקווה שמאה אחוז יישארו כמובן שיתאכזב — אני סבור שזו אוטופיה. גם הבנים עומדים בפני הכרעה. אני כופר בדעה, שאין לבן קיבוץ הכרעה והוא ממשיך אוטומטית. אין זה ככה. הוא איננו ממשיך אוטומטית.

הייתי רוצה לקבוע ללא שמץ ספק שבממוצע, בחתך, הדור השני בקיבוץ עולה על הדור הראשון. הוא עולה בהשכלה, באינטליגנציה, ביכולת עבודה, בכושר מינהלי וודאי וודאי (מטעמי גיל) ביכולת קרבית ובפיקוד. כאשר אני רואה כיום את הבעייה של הרכבת מוסדות ביגור נדמה לי שאפשר כיום להגיד שביגור, עד שאנחנו מצליחים להרכיב מזכירות אחת של ותיקים, אפשר, תיאורטית, להרכיב בעת ובעונה אחת כמה מזכירות מהדור השני ואני חושב שזה מבחן. אינני זוקף זאת רק ע"ח החינוך המשותף, אבל גם לנו חלק בזה.

מרים אורן / אותם האנשים — התקופה אחרת

יש כאן שני אספקטים: האחד — הקניית ערכים דרך הלימוד; השני — הקניית ערכים בכל דרך שהיא: דרך חברת הילדים, דרך החינוך התנועתי במידה שניתן או בצורה שלילית כאשר אינו ניתן ודרך כל פגישה של מחנכים עם הכיתה או של כל עיסוק עם הכיתה ככיתה. אבל אינני חושבת שאפשר לבדוק זאת רק דרך הצינורות של ביה"ס. ביה"ס איננו אי לבדד ישכון. אני זוכרת בזמנו את הוויכוחים בביה"ס המחוזי אם הוא צריך להיות סגור בפני עצמו ולא קשור עם המשק או שהוא צריך להיות מעורה בחיי המשק. הגישה השניה היא שנתקבלה על דעת הכול. בעצם כל אורחות בית הספר נקבעו במשותף עם התלמידים. עם כל הדברים

השליליים היכולים לבוא עקב המפגש עם המשק, ראו זאת כדבר שהוא הכרח המציאות ושיש להסתמך על המציאות הזאת.

נפגשנו השנה עם ילדים ממוסד של השה"צ. שאלו שאלות וענו על שאלות. המוסד הזה משותף לכמה קיבוצים והוא נמצא מחוץ לתחומם — הוא לבדד ישכון. הילדים אינם מגיעים לחדרי ההורים אלא פעם בשבוע. היה מורגש בדברי הילדים שהם חיים על כוכב-לכת אחר. אנחנו חיים בתוך המשק וכל דבר שאנחנו מדברים עליו כחינוך הוא נמצא בתוך הוויה ומציאות מסוימת. לכן קשה לנו לדבר על ביה"ס כעל גורם מחנך בפני עצמו. אין ספק שהלימוד לא תמיד מדבר אליהם מבחינת היסק מחייב — איך אני בתוך זה? לעומת זאת, לגבי ערכים יומיומיים זה בעצם המודד. והמציאות מסביב היא הרבה פעמים בניגוד לזה שאנו מלמדים. אנחנו יודעים שאם להיאבק על דברים הרי המקום הוא לא בתחום ביה"ס. נאמר כאן שהחינוך הציוני-סוציאליסטי בחו"ל היה בשביל החברים המבוגרים בבחינת הכול. זה ברור. ההויה היה דבר ששללו אותו והעתיד היה הכול. העתיד הזה נבחן בחינוך בתנועה ולא במציאות מגשימה. אבל מה קרה לרבים מאותם האנשים שכל כך היו ספוגים אידיאות, האם הם באמת עמדו בנסיון הזה עם כל התמורות שחלו, מול כל הרוחות שנושבות מסביב?

אני חושבת שהדור הכי מאושר מבחינה זאת, אם כי גם הוא לא מחוסן בפני עויבות — זה דווקא הדור שלנו שהתחנך בתקופת כוננות בארץ, מאבק עם הבריטים, מלחמת השיחרור, כאשר הדיבור והמעשה לא היו רחוקים זה מזה וכאשר את המשק עם אותם האנשים שבו, העסיקו הדברים הגדולים.

לא מזמן נתגלגלה לידי חוברת לזכרו של ספי ז"ל, חבר בית קשת. בין המכתבים שנכתבו על ידו מיגור מצאתי כתוב שהוא נתקל כאן בהרבה מאור חברים שודאי במקרה הגיעו הנה, אבל הוא מעריץ את המשק הזה על הרכבו, שמסוגל להתעלות ככה באסיפותיו, לדון ככה על קליטת-עלייה ולפנות דירות של חבריו עבור עולים, לדון בצורה אחרת כל כך על קליטת מחלקות נוספות של הפלמ"ח, בזמן שאין מקומות עבודה עבורם ולסחוף את האדם, שהוא אולי במקרה הגיע הנה, לגדולות. ובאמת היתה זאת תקופה כזאת — תקופה שבאוויר ריחפו הדברים הגדולים. כיום האנשים הם אמנם אותם האנשים, אך התקופה היא אחרת. ללא ספק החינוך בתקופה כזאת הוא הרבה יותר קשה.

תסילה כהן / לחזק את הבית מבפנים

לא גדלתי בקיבוץ, אלא בבית פועלי בעיר. באתי לקיבוץ כאילו במקרה. בכל זאת יש לי כבר בר-מצוה ביגור ואני יכולה לדבר על הדברים ביתר ביטחון. בקשר לדברי מרים על מציאות אחרת, הרי גם בפתח-תקוה, כמו ביגור, ישנה כיום מציאות אחרת לעומת ימים עברו. בזמנו היתה מציאות של ערכים בתנועת-הפועלים ונשבה רוח אחרת בארץ. בית פועלי בעיר היה אחר מאשר היום וגם יגור היתה אחרת. אני מבדילה בין שני דורות של בני הארץ: הנוער שבגר לפני מלחמת-השיחרור זה דור אחד והנוער שבגר אחריה, זה דור אחר. כאן ההבדל של שנתיים יכול להיות קובע ביותר. אם מדובר על חינוך לערכים, לתנועה, הרי הדור הזה עומד בפני בעיות קשות. מפני שהרחוב לא מחנך אותו כמו שהרחוב חנך אותנו והרחוב חנך אותנו לחיוב, אם לראות את אלה המתחנכים על ידינו כיום, הרי שלפעמים ישנה הרגשה שאני מדברת אליהם בשפה ורה מבחינה זו של קדושת ערכים, קדושה של דגל. אני אישית עוד כואבת את ירידת ערכו של

האחד-במאי. היום זה דבר אחר לגמרי. לי נדמה שביטול תנועת-הנוער פה זה פגם רציני מאוד בחינוך לתנועה, בחינוך לערכים ויהיה המורה גם צעיר ביותר. לילדים המורה הוא מורה ולא מדריך. יש קשר בלתי-אמצעי עם מדריך בגיל הנוער. במידה הוא דמות מחנכת הוא יכול להשפיע הרבה מאוד. זה שהשמטנו מידינו נשק זה הוא דבר רע מאוד. ביגור אין כיום תנועת-נוער. נעקוב אחרי עיסוק הילדים בלילות-שבת ונביט אחורה במה אנחנו היינו עסוקים. זה שונה לגמרי.

בעייה אחרת. היום הקיבוץ הוא אחר מזה שהיה לפני 30 שנה. אני חושבת שצריך להיות שינוי ערכים גם אצל וותיקי-הקיבוץ. למה אני מתכוונת? כשאתם באתם לקיבוץ הייתם צעירים, ללא משפחה. אתם לא יכולתם לראות בעייות שנוצרו כיום ולא יכולתם להתמודד איתן. הבעייה הזאת של קשרי משפחה עם החוץ לא היתה פעם. את ההורים עזבתם בחו"ל. לצערנו הרב רוב המשפחות כלל לא הגיעו ארצה. לא הועמדתם בפני הבעייה של הורים בחוץ, של בנים בחוץ, של אחיות ואחים בחוץ. זאת איזו מציאות-חיים שלא היתה פעם וצריך לראותה היום.

פעם חלוציות בארץ-ישראל היתה קיבוץ. היום לשבת בערד זה גם-כן חלוציות. ערד חשובה ואילת חשובה ומשפחות של נוער ישראלי שיושבות בתוך עיירות-עולים ועובדות שם, הרי זה דבר חשוב מאוד. היום נעשים דברים גדולים בארץ-ישראל גם מחוצה לנו. זה לא מנמיך אותנו, אבל אני חושבת שלא ניבנה מזה שנקטיין את אלה שמחוצה לנו. אנחנו צריכים להיות די גדולים וחזקים, כדי להתמודד עם החוץ. מולנו עומדת גם העיר הגדולה כמו שהיא על הקרייריזם והביצועים. פעם זה לא עמד ככה, הדברים השתנו.

אם אנחנו באים ושואלים כיום למה לחיות בקיבוץ? הדבר הראשון, לפי דעתי, שצריך להעלות אותו כדגל — זה הצד המוסרי-חברתי-מעמדי. הצד הזה של חלוציות יש לו כיום הרבה מאוד גוונים בארץ. צריך לחזק את הבית מבפנים. יש לטפח את הבית שלנו, שחדר-האוכל יהיה ביתי יותר, שיהיה נעים לאכול בו, שבית-הילדים יהיה בית חם ומחנך ועוד ועוד. אין להפריד בין בית-הספר והמשק. אנחנו מחנכים בתוך החצר היגורית, אם כי יש מספר דברים הטעונים תיקון. צריכים לראות את הדברים כשלימות ולחזק את החיוב שבתוכנו, כי לא נחנך על שלילה.

דינה אפרת / נגד התרפקות על העבר

מונים אותנו, אנשי בית-הספר, בזה שאנחנו לא נותנים מספיק חינוך תנועתי, שאנחנו לא מלמדים מספיק את הקיבוץ, מאשימים אותנו שהילד גומר את בית-הספר ואין לו ידיעה מספקת על הקיבוץ ויסודותיו. לא מאשימים אותנו, ואולי זה חבל, שאנחנו לא נאבקים במצב מסויים של בתי-הורים מסויימים. כל רגע שאנחנו נמצאים במחיצתו של הילד בכיתה, דרך כל שיעור, אם זה בהיסטוריה או תנועת-העבודה או טבע — אני חושבת שכל הנתבים וכל הדרכים, במידה מסויימת, מובילים לאיזושהי מטרה, לאיזושהי פיסגה של חיים, שהם שונים מהחיים בעולם הגדול — לחיי קיבוץ.

אני מעט מאוד מתייחסת לאותם בנים שעוזבים את המשק. אני מתייחסת בעיקר לבנים שנשארים במשק. אותם בני-משק שנמצאים ביגור, ברובם הגדול, הם חברי קיבוץ לא רק בזה שהם חיים ביגור ועובדים את יום העבודה שלהם, אלא הם חברי קיבוץ בהכרתם, חברי קיבוץ בפעילותם. עפ"ר עוזבים אותנו בני-משק שהם היו גם קודם בשוליים. מי שנשאר

הוא חבר-קיבוץ טוב, לא פחות מאשר הוריו שבאו עם כל המטען של הכשרות חלוציות בחו"ל ועם כל החינוך התנועתי הרב שהם קיבלו.

אחד הדברים, מהם אני מסתייגת ביותר — זוהי ההתרפקות המופרזת על העבר. מה שלא יהיה, תמיד נראה העבר בצורה ורודה ביותר ואסור לנו, ואין זה מן האמת, להתרפק על העבר. אנחנו לא נהנך כיום את בנינו על דור הפלמ"ח, שעמד בפני משימה גדולה לא של חיי יום-יום אפורים. הוא עמד בפני משהו גדול שקרה בעם, בפני מלחמת-השיחרור, ולכן הוא נבחן אחרת מאותם בנים שעומדים היום בחיי יום-יום אפורים.

כאשר היה דור הפלמ"ח התרפקנו על העלייה השלישית, בימי העלייה השלישית התרפקנו על העלייה השנייה, האם תמיד רק נתרפק על העבר? אנחנו צריכים לנסות ולגלות את החיובי, את הטוב ואת הערכים שיש לנו עכשיו ולחנך לאורם.

ברגע שלפני הדור הזה, דור המדינה, תעמוד משימה (הלואי ואתבדה) של מלחמה, הם יוכיחו את עצמם לא פחות מאשר הדור של מלחמת-השיחרור, זה וודאי לי! הצעירים בני אותו דור שגדל כיום במשק, יוכיחו את עצמם כחברי קיבוץ לא פחות מאשר אותו דור של בני משק ראשונים, שגדלו והתבגרו לפני קום המדינה.

היו לי השנה מספר שיחות בכיתה ח' על אורח-חיים ועל סיגנון-חיים. דיברנו בכלל מהו אורח-חיים של הילד, כיצד מבלה הילד בזמנו החפשי, מה פעילותו ואיך צריך הילד להיות פעיל בתוך חברת-הילדים; יחס הילד לעבודה, לאדם המבוגר ולבית שלו. ז.א. עשינו מזה מכלול בעיות האופפות את חיי הילד יום-יום. תוך השיחה הזאת התגלו דברים מעניינים מאוד. זה היה אחרי שנת בר-מצווה. היו ילדים שהיה ברור לי מקודם מה תהיה עמדתם כלפי הבעיות האלה שהוצגו לפניהם. ראיתי, כמעט ללא שום הפתעה, את ההשפעה של הדר-ההורים. היו ילדים שסיפרו כיצד עזרו לאשה שסחבה מזוודה כבדה או חבילת כביסה גדולה, או כאלה שסייעו לאדם עיוור בדרכו. היו גם כאלה שכלל לא התייחסו לאדם המבוגר, אך הכירו בשלילה שביחסם זה.

בין יתר הדברים הגענו לעניין הזה של מתנות שילד מקבל. מה מותר, מה אסור, ובכלל מהן האפשרויות שישנן בקיבוץ. ילד אחד סיפר שקנה אופניים. שאלתי, איך זה? אחד הילדים, מהיושבים בצד העיר: מה את מדברת איתנו על שויון, כאשר לילד פלוני יש הרבה כסף. האם אני יכולה להאשים כאן את הילד? לא! הילד אינו יודע מהו כסף. יש ילדים שמקבלים כסף לבר-מצווה וההורים מוציאים אותו מיד על ספרים או על דברים חיוניים לילדם, ויש הורים שנותנים אחרת: «צוברים עלי-יד». הבאתי זאת בתור דוגמא, מפני שבמקרים אלה אין לחנך רק את הילדים, אלא את עצמנו. נכון, יש לנו הרבה טענות אחרות לגבי הצעירים — על בילוי זמנם, על צורת לבוש, על צורת התנהגות. אבל, אני מוכרחה להגיד שכאשר היינו בגילים האלה גם אנחנו ניסינו לא פעם לחקות את הרחוב מבחינת לבוש, התנהגות וכו'. כמובן, זה לא היה כמו עכשיו. התנאים היו אחרים, הרחוב היה הרבה פחות נוצץ. נדמה לי, לעתים, שזה עניין של גיל, שמנסים את הדבר הזה פשוט מפני שאין עדיין, מה שנקרא, שיקול-דעת נכון ואין התבונה המספיקה. אחר כך הדברים האלה עוברים. אם אנחנו נקח גיל מסוים ולפני נשקול התנהגות של דור-בנים, יהיה זה מעשה פזיז מדי. אני רוצה לראות את הבחינה אחר-כך, כשהם יהיו חברי משק. ואם כך אני מסתכלת בדברים או אינני מתביישת בבני-המשק בתור חברים, מפני שאני חושבת שכדרך כלל הם אינם נופלים מהוריהם.

שושנה גולדמן / האם והבת

אם בסעיפים שעמדו לפנינו בשיחה הקודמת כגון ההתייחסות שלנו לגבי הגולה והשואה יכולתי לדבר כמעט בביטחון מוחלט, הרי כאן, בסעיף זה, אני צריכה להודות, קשה לי לדבר, משום שהבעייה הזאת היא כל-כך עמוקה וכל-כך רחבה וכל-כך מעסיקה אותנו, בעצם היא ציפור-נפשנו כמחנכים.

בלי כל ספק יש אמת בדבריו של יעקב על כוחו של דור-הבנים לעומת דור-ההורים מבחינות רבות. אותם הבנים שנכנסו למשק ונושאים בעולו, מובן שהם מובחרים וטובים. אין וויכוח לגבי הבנים הללו. ואף-על-פי-כן אני, כאיש העובד בביה"ס, אינני יכולה להיות כל-כך מאושרת, מדוע? לפני עומדת השאלה: האם ביה"ס ממלא את תפקידו במציאות החדשה שנוצרה? קשה לי לענות על כך.

לבעיית הערכים בבית-הספר, המורה בביה"ס צריך ללמד וצריך להנח, הוא את שתי המטרות הללו לא משיג במלואן, בית הספר שלנו אינו מגיע להישגים מלאים בחינוך, משום שהוא איננו המחנך היחיד ואפילו היה המחנך היחיד, נדמה לי, שלהיות מחנך בקיבוץ חייב אדם להיות כליל השלימות. המורה צריך לשמש, בקיבוץ, דוגמא מחנכת תמיד בחייו הוא, וספק אם אנחנו מסוגלים להיות כאלה.

אני רוצה לתת דוגמא ממחישת. בת העולה לכיתה י"ב סיפרה לי שבחרה עבודה מאוד מעניינת הדורשת הרבה קריאה, הרבה מחשבה ובגרות. אמא שלה אמרה לה: בשביל מה את צריכה את העבודה הזאת, למה לך כל כך להתאמץ. תניחי זאת ותבחרי לך משהו יותר קל. הבת השיבה לה: אילו הייתי צריכה לעשות זאת בשביל תעודת-בגרות היית מרוצה, נכון? ! האם אמרה: כן, נכון. אמרה זאת חברה שהיא נאמנה ומטורה לקיבוץ. ישנם גם אחרים. מי הם האחרים? אלה אשר דור-ההורים מחנך אותם אחרת.

תפקידה של תנועת-הנוער הוא שונה מתפקידו של המורה. אחרי הכל, המורה, שהוא היה מדריך שנים בתנועת-הנוער ויודע את כל הסממנים כיצד להחדיר דברים אלה או דברים אחרים, ברגע שהוא נהפך למורה העיקר אצלו היא ההוראה. הוא לא יכול אחרת. הוא בא לשיעור והוא צריך ללמד היסטוריה של תקופה מסויימת או ספרות. הוא צריך להיות מורה טוב — זהו תפקידו. הוא צריך ללמוד ולהתכונן היטב. תפקידו של המדריך יכול להשלים את אשר המורה לא יכול לעשות, אבל לצערנו הרב אין לנו תנועת נוער.

יש לי טענות רבות לביה"ס כמקום לימוד וכמקום חינוך. אינני רוצה להאשים את עצמנו. אני יודעת שרוב המורים מקדישים לביה"ס שלנו יותר מאשר כל המורים בארץ, למקום עבודתם הם. אני חושבת שאין צורת חיים שהמורה מקדיש כל-כך הרבה מחייו, מרצו ומחשבתו כמו המורה בקיבוץ. לומר שאנחנו מצליחים בכול? זאת אינני יכולה לומר. יש לי הרגשה שמוכרח להיות מהפכה מסויימת בתוך ביה"ס, שתפקידה להתאים את עצמנו למציאות החדשה גם בארץ וגם בקיבוץ.

החינוך לעבודה

שאלה: בעיית העבודה בבית-הספר. איך מתבצע השילוב בין העבודה והלימודים? האין העבודה לעתים על חשבון הלימודים? מה מידת צמיחתם של הילדים במעגל העבודה והענפים למיניהם? מה ערך המשק העצמי של הילדים?

מרדכי שורש / צמיחה אורגנית בעבודה

העבודה היתה אחד היסודות עליהם אנהנו חינכנו בביה"ס והיה בזה משהו מיוחד. אמנם ביה"ס המודרני רצה להכניס ולשלב בתוכניתו את עניין העבודה מהבחינה החינוכית, אבל אנהנו ראינו את העבודה לא רק כאמצעי חינוכי גרידא, אלא כעתידו של התלמיד שאלינו צריך להנך. כמו שמחנכים אדם לקיבוץ דרך הקיבוץ, כך חשבנו שצריך להנך אדם לעבודה דרך העבודה.

ילדים בגשם

היו לנו הרבה מאוד בעיות חינוכיות, כיצד להנך את הילדים לעבודה. אחד הוויכוחים הגדולים שהיה בתנועה הקיבוצית, שכיום הוא כבר איננו חריף כל-כך, היה: היכן יתחנך הילד לעבודה, במשק הגדול או במשק הילדים — המשק העצמי שלו. היו שטענו, בעיקר בקיבוץ המאוחד, שהילדים צריכים לקבל את הכשרתם בעבודה במשק של המבוגרים, זה המשק בו הם גדלים ובו הם יהיו הברים. יש ערך כאשר הילדים באים במגע עם הענף, עם האדם העובד וזה משפיע השפעה חינוכית רבה. לעומת זאת היתה דעה קיצונית לצד השני, בעיקר בקיבוצי השומר-הצעיר, אשר דגלה בחינוך הילדים באופן עצמאי בריחוק

מהמשק — בניית מוסדות חינוכיים עצמאיים של ילדים וממילא משק ילדים עצמאי, שבו יקבל הילד את הכשרתו לעבודה.

אנחנו הלכנו בדרך השילוב. אמרנו שלכל אחד משני המקומות האלה יש ערך וחשיבות משלו. משק הילדים מתאים בעיקר להכשרת הגילים הצעירים מכמה בחינות: — משק הילדים בנוי לפי יכולתו של הילד הצעיר, בעוד שמבנה הענף במשק הגדול אינו מתאים לגיל הזה. כאשר הילד בא לעבוד בו מוטלת עליו בעיקר העבודה ההמונית, השחורה, הבלתי־מקצועית. הילד לפי טבעו איננו מסוגל להתקשר לענף בעל היקף כל־כך גדול, הוא צריך לצמוח צמיחה אורגנית עם העבודה לגווניה השונים, אם זה ללוות את הצמח מהזריעה עד לאסיף היבולים, ואם זה במשק בע"ח, ללוות את החי בכל תהליכי גידולו. דבר זה ניתן, כאמור, רק במשק ילדים המתוכנן לפי יכולתם. נוסף לזה ראינו את משק הילדים כמקום חינוך לעצמאות ולהנהלה של משק, משק הילדים צריך היה להיות המרכז של חברת הילדים שסביבו צריכה היתה להתרכז העבודה החינוכית. יחד עם זאת נוכחנו לדעת שהקשר למשק הגדול הוא חשוב לילדים והגענו לזה שהילדים עם התבגרותם עוברים לעבוד בענפי המשק הגדול ורק מספר קטן נשאר להדרכת הצעירים במשקם העצמי. ביה"ס הקדיש לענין זה מחשבה ואין כאן כל מקריות. כמו כן תפקידו של המשק העצמי הוא גם בליווי מעשי־חזותי ללימודי הטבע והחקלאות.

הבעיות של כיתות ההמשך הן מסוג אחר ובעיקר באיזה אופן ייקלטו וייתקשרו הבנים עם ענפים. כאן בעיות רבות של אירגון יעיל והדרכה נכונה של הילדים בענף, בעיות יומיומיות של שילוב עבודה ולימודים לעומת מגמה אחרת האומרת ריכוז של ימים או שבועות של עבודה וימי לימוד מרוכזים. אנחנו לא צידדנו בדרכים אלה והלכנו בדרך של מיוזג עבודה ולימודים, פרט לכיתה י"ב, שבה נהוגים ריכוזים. לא אומר שהשגנו את כל שביקשנו. לא אומר שמשק־הילדים היה, מבחינה חברתית, למרכז לחברת הילדים. הילדים, אמנם, עובדים בו ברצון, אך קשה להגיד שהוא עלה להיות העניין המרכזי שסביבו מתרכזת החברה. משק הילדים לא נתפתח כדי להיות מקום שדרכו לומדים הילדים את מקצועות הטבע והחקלאות. לעומת זאת נדמה לי, שמה ששייך לעצם העבודה, משק הילדים יכול לציין לזכותו הישגים ניכרים.

אנו מבקרים לא מעט את הבנים שלנו, אך אני אומר, שבהשוואה לבנים שבאים אלינו, הילדים שלנו עולים עליהם בכל מה שקשור להכרת ענפי העבודה השונים. הם אינם מעריכים אותם הדברים שנראים להם כל כך טבעיים משום שהם התחנכו ולמדו את העבודה והיא נעשתה להם כל כך טבעית ונראית להם כדבר מובן מאליה.

יצחק פרליס / עבודת הילדים — הישגים ובעיות

אנחנו יכולים להגיד על הבנים והבנות שלנו, בעיקר על הבנים, שיש להם הישגים גדולים מאוד בטכניקה של עבודה ושגורם העבודה הפך אצלם לטבע שני. מה רצינו בעצם? רצינו שיגדלו בנים שעבודה פיזית, במובן המקובל של המילה, אם זה עבודת האדמה ואם זה מלאכות שונות ואם זה עבודות־בית ושירות, יתקבלו אצלם בלי חיטוטים ובלי בעיות. את הדבר הזה אנחנו יכולים לבחון רק לאור השוואה לבנים שבאים אלינו מהחוץ, שלא מיישוב קיבוצי. במקרים אלה אנחנו רואים איזו מהפכה עברנו בחיים שלנו, או אפילו נשווה את עצמנו, איך אנחנו המבוגרים, נכנסנו לעבודה בזמנו, מה היו הלבטים והבעיות שלנו, ונראה עכשיו נער בן 17—18 כשהוא יוצא לעבודה — רק אז נבין ונעריך את ההישג. דברים

אלה לא נאמרו כדי לתאר תמונה אופטימית. אך חשוב לציין זאת בעיקר בעולמנו אנו, כאשר ההשקפות על עבודה במובנה הפשוט ביותר של המילה מהוות מקור לוויכוחים על עצם מקומה של העבודה. אנחנו קוראים זאת מעל דפי העתונות, בסטיסטיקה, מה מקומה של העבודה הפיזית, עבודת הכפיים השחורה, החקלאות.

אני חושב שבמשק לא חדר מספיק המושג הזה של חינוך לעבודה. משק קיבוצי ביסודו הוא דבר מתוכנן ועם כל זאת, מי שמתבונן בחיי יום-יום של המשק ובבעיות היומיומיות הקטנות נוכח לדעת שישנה בחיי היום-יום שלנו סטייה רצינית מאוד מהתיכנון. המתוחות של המוסדות המטפלים אצלנו בבעיות אלה היא כל-כך רבה שהמגמה הכללית בפעולתם היא לפתור את הבעיות מהיום למחר. באותו רגע שנחוץ מאמץ, איזה שינוי דרסטי בתיכנון -- מקריבים בראש וראשונה אותו החלק שניתן יותר בקלות, ואנחנו עדים לכך שהבנים והבנות שהם בגיל הלמידה -- הם הקרבנות הראשונים בשטח זה של עבודה, לאמור: אנחנו זונחים את כל התפקידים שהצבנו לפנינו כגון, קשר לענפים, התערות בעבודה וכדומה. כל הדברים האלה שאנחנו כל-כך מרבים לבקרם, אנחנו, בעצם, מקריבים יום-יום מבלי להרהר היראה קל. אם במציאות שלנו מעמידים אותנו בפני השאלה -- מה המוצא? עבודה שכירה? ... הרי אנו מרימים ידיים ובעובדה זונחים את כל התוכניות שלנו לחינוך לעבודה, לכיבוש יסודי של מקומות עבודה וענפים ואנחנו מוסרים בעצימת עיניים את הבנים והבנות (והדבר קובע מאוד בגיל הנעורים) ל"שרירות לבם" של ענפים ומוסדות. לכאורה, תמיד נראה כאילו זה מקרה, אך כאשר אנחנו מנסים אחר כך לסכם שנה, אנו רואים לפנינו תופעה כללית שעבודת הילדים הפכה לגורם מוסת במשק, יותר מאשר גורם הניתן לשיקול הינוכי.

בדרך כלל אין מבחינה זאת מקום יותר אידיאלי בעולם ממשק קיבוצי, שיש לו אידיאולוגיה של חינוך עיוני וחינוך לעבודה תוך כדי החינוך העיוני. יש לנו בתי מלאכה, בתי חרושת, ענפים חקלאיים, יש לנו ענפי שירות שונים -- הכל ניתן, בעובדה, יכולנו לארגן את חיינו בצורה כזאת שהילדים היו יכולים על יד לימודיהם ללמוד את הדברים הלכה למעשה מהחיים עצמם. אני חושב שאנחנו, כל התנועה הקיבוצית, לא למדנו מספיק איך לעשות את הדבר הזה. יש לנו מטבח ואין מלמדים את הבנות בישול; יש לנו מתפרות עם עשרות מכונות תפירה והבנות אינן לומדות תפירה, ויש לנו ענפים חקלאיים ובית-מלאכה משוכלל של בית החרושת שלנו ועם כל זאת קשה לבצע את המלאכה הזאת לפי תיכנון. אני חושב שגם בענפים אין היענות מספיקה לדבר. הענפים, עפ"י, אינם מוכנים תמיד לקבל בנים ובנות להכשרה בתוכם. יש חישוב של הרגע, של היום ולא ראייה מרחיקה.

בכמה משפטים הייתי רוצה להעמיד את בעיית הבת שלא מצאנו לה עדיין פיתרון נכון. אני משוכנע שהבנות הלומדות בביה"ס, כאשר הן מגיעות לבעייה של עתידן בעבודה הן מושפעות ביותר ע"י המציאות של אמהותיהן בעבודה. מה אומרת האם, מה יחסה לעבודה, וכיצד היא רואה את העבודה כסיכוי שיהיה לביתה סיפוק בה. ביה"ס, כמוסד שחייב לחשוב על עתיד הבנים, על השתלבותם בעבודה אינו פטור מלתת תשובה על הבעייה הזאת של השתלבות הבת בעבודה.

בסיכום אני יכול להגיד בוודאות שהתקדמנו. במערך היישוב הכללי הגענו להישג נאה ביותר גם ביחס לעבודה וגם ביכולת הפיזית. יחד עם זאת עלינו לבחון, לאור המציאות, לאן פני הדברים, לאן הם מובילים? אני מאמין שאם התנועה הקיבוצית, בכוחות משותפים, תעמיד בפניה את הבעייה הזאת בכל הריפותה, היינו אולי נערכים אחרת. לא ביה"ס אלא היישובים מוכרחים להיערך אחרת.

נחמן רבינוביץ / תחושת עבודה ויכולת אירגונית

כשהילדים מגיעים לגיל כיתה ט' מתחילות כמה בעיות מיוחדות מפני שעולה ערך העבודה שלהם מבחינה משקית-כלכלית. ברוב המקרים, מנוצלת עבודתם כעבודה המונית לצרכים קונקרטיים מאוד של הענפים, מבלי לראות את התפקיד החינוכי, וודאי מבלי לראות את התפקיד המשקי בפרספקטיבה לא של היום (ביצוע עבודות העונה) אלא של שנים. ודאי וודאי שכאן קובעת מאוד גם יכולת הקליטה החינוכית של הענפים שלנו. זוהי בעייה שאנחנו מתלבטים בה שנים. ברוב הענפים עובדים יום עבודה רצוף וגומרים את העבודה בשעה מוקדמת אחה"צ (פרט למשמרות), זו השעה שבאים הילדים לעבודה. מסדרים תורנות של חבר או שניים שמקבלים אותם, אך אין בזה אותו שילוב אורגני של הבן בעבודה לצידו של המבוגר. לא תמיד רואים בענפים את הערך הישיר של תפקידם החינוכי. הטיפול בבנים צריך להיות לא רק כמבצעי עבודה, אלא יש להדריכם בכל סוגי העבודה לרבות עבודה מקצועית, כדי לתת להם הרגשה של שותפות ואחריות. בענף גידולי התעשייה, למשל, שנמצא כולו בידי הצעירים, הבנים מרגישים את עצמם כשותפים וכנושאים בעול והם הולכים לעבוד בו ברצון רב. הם הולכים לשם, מראש, כמקבלי אחריות והענף יודע ומנצל זאת על הצד החיובי.

המשק שלנו, בחלקו, הוא משק תעשייתי — כמחצית המחזור נותן ביהח"ר "לגין". אילו היה לנו כוח ויכולת היינו צריכים להיערך כך שמחצית התלמידים יהיו מכוונים לכבוש בעתיד מקום בתעשייה, מבחינה מקצועית, מבחינת עמדות המפתח והשליטה במקצועות השונים. נראה לי שלעניין זה עדיין לא הקדשנו את תשומת הלב הראויה. ענפי המלאכה והתעשייה ביגור סובלים באופן מתמיד, הואיל ובאוכלוסיה של יגור חסר האלמנט המקצועי, האלמנט המשכיל במלאכה. זה נתן אותותיו גם בהתפתחות מוסדות המלאכה עצמם וגם בקליטת הבנים בתוכם.

בכל זאת אנחנו רואים את הבנים שלנו מעל לכיתה ט', כיצד הם צומחים בעבודה. משק ביה"ס, מישקם העצמי, מחנך לביצוע עבודות, לשליטה בידיים. הם לומדים להיות עובדים. בלי זה הם היו לקויים בדבר יסודי מאוד, כי אין לעבוד במכונת חליבה בלי לדעת מה זה חליבה בידיים ואין לעבוד כל עבודה חקלאית שהיא, בלי לדעת את התהליכים האורגניים של הענף. ההכשרה הזאת ניתנת לבנים והיא נותנת את אותותיה. רוב רובם של הבנים במידה והם נכנסים לענף שיש להם עניין ויכולת אוביקטיבית להיקלט בו, הרי תוך זמן קצר הם מתחילים להראות את יכולתם. זה ניכר ברפת, בגידולי תעשייה ועוד. הבנים מגלים בעבודה גם יכולת אירגונית.

בענין עבודת הילדים אין לי אף פעם הרגשת חולשה. אני מרגיש שבענין העבודה הבנים שלנו רכשו להם עמדה. כאשר הבנים מסיימים את ביה"ס הם בשלים לקליטת יידע מקצועי. יש להם תחושה של עבודה, הרגלי עבודה ויכולת אירגונית.

הקניית מקצוע ביצר?

שאלה: לבעיית הקניית המקצוע. האם הדרך בה הלכנו עד עכשיו, על יסוד נסיון של כמה עשרות שנים הצדיקה את עצמה. האם הקשיים שיש לנו עכשיו למשל בבית החרושת "לגין", בו מתרבה העבודה השכירה, בעיקר המקצועית וקשה לקויות שבימים הקרובים נוכל להתגבר על בעייה חמורה זו. האם אנחנו עושים משהו לטווח ארוך, בכדי לפתור בעייה זו? האם לא היה יותר רציונלי מבחינת ההתפתחות הטכנולוגית שחודרת ומוכרחת לחדור בשטח התעשייה, המלאכה והעבודה החקלאית, להוציא בנים להכשרה מקצועית בחוץ, בבתי ספר המיועדים לכך. האם במקום "לסחוב" הרבה ילדים ברמה אחת ובמגמה אחת, אולי כדאי, בתוך ביה"ס, ללמד בכמה מגמות.

שושנה גולדמן / טרם מצאנו פתרון

עשרות חברים במשק אינם מרוצים מבית-הספר מפני שהוא לא מקנה תעודת-בגרות. ואלה לא חברים שגמצאים בשוליים. מאידך, ישנו ציבור אחר, אשר הילדים שלהם אינם מסוגלים להתמודד עם בית-ספר עיוני בכיתות-המשך. זה התלמיד החלש או הבינוני שלעתים מחוסר ענין בחומר הנלמד אינו מסוגל להיקלט בבית-הספר שלנו. בכל כיתה יש חלק לא מבוטל של ילדים שהם אינם לומדים ברצינות מספקת ונוח לנו להעלים עין ואין לנו תשובה לזה. אלה הם כאמור תלמידים בינוניים, ילדים טובים מאוד, אך הם אינם יכולים לגמור את 12 שנות בית ספרנו העיוני, ואז מתחיל חיפוש אחר מקצוע, אבל אנחנו נתקלים בקשיים משום שהמקצוע זה עניין שצריך למצוא אותו מחוצה לנו במקום אחר. אם זה תלמיד או שניים שהם יוצאי-דופן מבחינה זו, הרי זה ניתן לסידור, אבל במידה וזו קבוצת ילדים, עומדת שוב הבעייה: מי יחנך לנו אותו תלמיד שאינו פרובלימטי, אלא הוא איננו מתעניין בחומר העיוני של ביה"ס שלנו. אנחנו חסרי-אונים בנקודה זו. יש יתרונות רבים לבית-הספר הבלתי-סלקטיבי, אבל יחד עם זה אנחנו לא יכולים להתעלם מהעובדה שחלק ניכר מהתלמידים, הפיתרון הזה אינו תואם להם ואנחנו כמחנכים מוכרחים לחפש את התשובה.

יצחק פרליס / השכלה כללית

החינוך המקצועי הוא עניין רחב ומסובך וקשה לתת תשובה חד-משמעית. יש כאלה שרוצים לראות את בית ספרנו כבית-ספר חקלאי ויש מי שחושב שצריכים לשלוח את הלא-מוכשרים ללמוד מקצוע ויש גם כאלה אשר אומרים שדווקא למוכשרים יש להקנות מקצוע. לו היינו מקבלים את כל הדעות האלה, היינו בוודאי מאבדים את העיקר — את ביה"ס הקיבוצי. כשם שאפשר ללקט את המוכשרים למקצוע, אפשר גם ללקט את המוכשרים לאקדמיה, כי הלא אנחנו צריכים רופאים משלנו, מהנדסים משלנו ואין לדבר סייגים וגבולות. לו היינו מנסים ללכת בדרך זו, היינו מלבים את כל היצרים הטמונים, לא בילדים, אלא בהוריהם, ולהגיע למה שמתרחש מחוצה לנו. במרכזים של התנועה הקיבוצית, לא בקצוות, יש כמעט דעה אחידה בעד ביה"ס הכללי, הכוללני. טועים החושבים, שכל הבנים שלמדו בילדותם בבי"ס מקצועי נעשו אנשי מקצוע. אני חושב שהעובדות מוכיחות שזה מופרך מיסודו.

לפני 6-7 שנים הוצא ע"י מוסד סולד בשיתוף עם משרד החינוך ומשרד העבודה סקר

והוא מוכיח את ההיפך. בנים שגמרו 8 כיתות והלכו אחר כך ללמוד מקצוע — 50% מהם נשרו במשך 4–3 שנות לימוד, ואחרי שסיימו את הצבא חזרו אולי 25% למקצוע, ואילו יתר 75% בחרו בעבודה שנותנת להם הטבות יותר גדולות. אחת הסיבות לתופעה הזאת, כפי שהתברר בסקר, היא שהנערים האלה לא בחרו את לימוד המקצוע בעצמם, אלא הוריהם בחרו בשבילם לפי נימוקים שונים ומשונים. והעיקר — לא הזיקה המקצועית היא שקבעה, אלא חשבון ההטבות — מה יותר מכניס, מה יותר מסדר את חייו. מבחינה זו צריך להגיד שהנשירה מבתי הספר המקצועיים לא היתה קטנה ביותר. בארץ ובעולם כולו בודקים מהו הגיל הנכון ללמוד מקצוע. סקרים דומים שנערכו באירופה מגלים שעד מלחמת העולם השנייה (לאחריה חלו ועזועים חברתיים גדולים מאוד בשטח זה) הגורם הקובע בבחירת המקצוע היתה המורשת. בנים של נגרים נהיו לנגרים, בנים של מסגרים — למסגרים וכדומה. אצלנו הדבר טעון עיון רב ואין עוד דברים ברורים ומסוכמים.

נאמר כאן איזה דבר על "לגין" שמעלה בי מחשבה. נאמר, שבן בגיל 22 אחרי גמר הצבא והשנה השלישית אינו יכול להיות שוליה — וזה נכון. בגיל 22 הוא באמת לא צריך להיות שוליה. בן מוכשר מכל הבחינות, בעל נטיות מקצועיות, כאשר הוא מחליט ללמוד מקצוע מסויים, באופן רציני, והוא גם אדם טוב נוסף לכשרונותיו — אנחנו צריכים לתת לו את ההשכלה המתאימה, שהוא לא יהיה שוליה ולא איכפת לי אם בן כזה ילמד שנתיים. היינו צריכים לדאוג לכך, שהבן הזה יעבוד אצלנו בבית-המלאכה כשוליה בכיתה י', י"א וי"ב ואחרי זה ניתן לו שנתיים לימודים בכל בית-מלאכה טוב, בכל בית אולפנא טוב והוא יהיה לא רק בעל-המקצוע, אלא האיש ב"לגין", שלו אנו זקוקים כל כך. אנחנו רוצים שיהיה יותר מבעל מקצוע. אינני חושב שדווקא המתקשים מבחינה לימודית וחברתית יהיו "בעלי המקצוע" שלנו. אנו זקוקים לבעלי-מקצוע צעירים, בעלי רמה אישית נאותה ובעלי יכולת מקצועית.

בארצות-הברית, ולא רק שם, רווחת דעה מסויימת, אם כי היא איננה מנת-חלקו של הציבור הרחב, אך היא דעה של מחנכים ושל מומחים בשטח התעשייה. עפ"י ההתפתחות של 10 השנים האחרונות הסתבר, כי הדברים שהצעיר למד לפני 15 שנה בבית ספר מקצועי, אינם מועילים לו הרבה כשהוא עובד בעבודה מסוג אחר לגמרי, כיון שבעיית התעשייה השתנו ומשתנות מהקצה אל הקצה.

פרופסור אחד בארה"ב ערך סקר מפי תעשיינים, מנהלי מפעלים גדולים, והוברר לו שכאשר היה צריך להרכיב צוות מינהלי-מקצועי במפעל גדול שיש בו כעשרת אלפים עובדים, והביאו לפני המנהל את הרשימה של המועמדים — הוא קודם כל לקח בחשבון את כל אלה שרכשו השכלה תיכונית. הוא ראיין ובדק במבדקים פסיכוטכניים רגילים את האינטלי-גנציה הכללית של האנשים ובחר את המעולים ביותר. לשאלה אם הצליח בזה הוא השיב: "בוודאי שהצלחתי, כי בחרתי אותם האנשים שאפשר לתמרן איתם. היום אני יכול להעמידם במקום זה ומחר להעבירם, לפי הצורך, למקום אחר במפעל. בחרתי את הבחורים בעלי כושר המובילות הגבוה ביותר ונוכחתי לדעת שאלה הם האנשים שהייתי זקוק להם".

הבעייה של המקצוע עומדת כיום אחרת לגמרי מכפי שהיא עמדה לפני שנים. יש אומרים שהתעשייה האמריקנית בהתפתחותה, בהשוואה לכל התעשיות בעולם, היא בעלת ההישגים התעשייתיים הטכנולוגיים, הן בייצור והן בתפוקה, הגדולים ביותר, וההצלחה שלהם היא תוצאה של הרמה הגבוהה ביותר שיש בעולם מבחינת אנשים משכילים. הכוונה לא לבעלי-מקצוע שגמרו ב"ס מקצועי, אלא לציבור משכיל. לדעתי, אין הסבר אחר להישגים של הטכנולוגיה האמריקאית. גם בבריה"מ אין כיום מגמה של פיתוח בתי-ספר מקצועיים, אלא

מגמה של נתינת השכלה כללית בשילוב עם עבודה, כדי לפתח הכרת המפעלים מקרוב, אבל היסוד שלהם היא ההשכלה הכללית הרחבה.

אני חושב שלו התנועה הקיבוצית היתה פותחת בית-אולפן מקצועי לגילים מ-21, 22, שיש בו עיון ומקצוע בשביל הבנים המוכשרים והמעוניינים, והיו מכשירים שם במגמות שונות כגון: מסגרות, מיכון חקלאי וכו', אני משוכנע שהיינו מדביקים את הצרכים ומגיעים להישגים גבוהים. זה היה פותר גם בעייה יסודית מאוד והיינו מקבלים אנשי מקצוע שיש להם גם תשתית קיבוצית-תנועתית רחבה, שהיא לדעתי תנאי הכרחי. אנחנו דוגלים בבית-ספר כולל, הנותן השכלה רחבה לחניכיו, תשתית טובה גם לקליטת מקצוע בשנים הבאות. זאת היא המגמה ואנחנו מנסים לשכלל ולקדם אותה.

נימוסים

שאלה: לא פעם אנו נתקלים בתופעות שונות של חוסר נימוט אצל ילדינו, אם זה באמירת שלום, אם בעזרה למבוגר במקרים מסויימים, או חוסר יחס של כבוד לחבר יותר מבוגר ועוד ועוד. האם החינוך לנימוסים במובן הרחב של המילה נכלל בשמוח פעולתו של בית-הספר ומה תפקידם של המורים והמחנכים בשטח זה?

נחמן רבינוביץ / תקועים באמצע הדרך

מבחינה זאת אין הבדל בין ילדי יגור וילדים אחרים. בעיית הנימוסים מתפצלת לכמה דברים. אמירת שלום — הדבר תלוי לא במעט בחדר ההורים, בחינוך שהילד מקבל שם. בעצם נשארנו תקועים באמצע הדרך. ממשק קטן שהיווה מעין משפחה גדלנו ליישוב גדול, שאין בו יותר האווירה המשפחתית המלכדת. לא מרבים לאמר שלום אצלנו ואין זו אולי שאלה של חוסר נימוס, ולא זאת הבעייה העיקרית.

נסעתי באוטובוס ופיניתי מקומי לאישה זקנה. על ידי ישיבה צעירה שעמדה לידת בתחנה הקרובה, אבל לא עלה בדעתי לפנות את מקומה. נדמה לי שבגיל זה ילדינו — התנהגותם יותר טובה, אם כי בוודאי לא במידה מספקת. ייתכן שזה נובע ממסגרת החיים של חברה גדולה. לפעמים ילד רואה בחצר איך חבר מבוגר כורע תחת הנטל של חבילה כבדה ולא יעזור לו. הילד חושב שזה שייך ליום העבודה של החבר ואולי מתוך ביישנות, בכדי לא להראות יוצא דופן, כביכול. בשטח זה, יש להודות, לא עשינו די. זה לא נכנס בשטח פעולתנו. בביה"ס הפגישה בין התלמיד והמורה היא רק בענייני לימודים. על נימוסים אפשר לדבר רק בצורה מופשטת ואנחנו רוצים שהם בעצמם יבינו את הדבר. דא עקא שהילדים רואים אותנו לא פעם בחולשותינו בחדר האוכל, באסיפות ובמקומות אחרים, דבר שמשפיע עליהם יותר מכל הסבר.

יעקב שחר / נימוסים — תרבות חיים

המושג נימוס מטעה אותנו לא פעם, בכלל אין זה דבר יציב. מה שמקובל כנימוס טוב אצל חברה אחת נראה אחרת לאנשים, אפילו באותה חברה, שפניהם למשטר אחר. הם מעצבים טעם אחר ונימוסים אחרים והמהפכות באנגליה ובצרפת יוכיחו. כאן יש להוסיף שאין הדברים פשוטים כל כך. המהפכה הרוסית זרקה לים הרבה דברים בשטח זה שיירשה אותם מהמשטר

הקודם. התוצאה היתה — חלל ריק ולא היתה ברירה, הרוסים חזרו בהם ואימצו מחדש דברים שכאילו אבד עליהם הכלח.

גם בקיבוץ הועמדנו לא פעם בפני בעייות מסוג זה. דברים רבים הגדרנו כנימוסים חיצוניים, שהם בבחינת שקר מוסכם. המחשבה היתה שהעולם החדש יבנה ללא כל הסממנים הישנים ותעלה תרבות-חיים חדשה. אולם נתקלנו בקשיים רבים. מהו בכל זאת המשותף בנימוסים בכל הדורות, בכל החברות? אפשר להגיד שנימוסים, בניתוח יותר מעמיק, קשורים קשר אמיץ לתרבות חיים שעוצבה במשך דורות רבים. הנימוסים הם בלמים חברתיים בכדי למנוע התנגשויות בין אנשים. מי שאומר שלום כאילו רוצה להוכיח שאין לו נשק ביד, שפניו לשלום. הנימוסים הם מתן סימנים חיצוניים של אפשרות לחיות יחד.

בעיר ישנם הרבה דברים שבנימוס שלא יכולנו לקבלם משום צורת חיינו ואופיים, כגון: אדוני, כבודו ועוד. אבל יש להודות שטרם נוצרו אצלנו דפוסי נימוס קבועים ולא רק אצל הילדים. אצלנו המצב לפעמים יותר מסובך בגלל חוסר הדיסטנץ בין צעירים ומבוגרים שנמצאים כל הזמן יחד. זה יוצר לעיתים בחברת הילדים מצב של עדריות. כשהם בצוותא הרי מצווחים, מצעקים ומדברים כולם יחד. כאשר הם בנפרד או שנמצאים עם ההורים התנהגותם היא אחרת.

אין בית-הספר יכול לפעול ישירות בשטח זה, אבל יש אפשרות וחשיבות לעשות זאת דרך החטיבה, שתעמיד בפני הילדים לדיון בעייה שענינה הנימוס, שהוא יותר מנימוס חיצוני. שהוא מהותי יותר ואין לגרוס תרבות חיים בלעדיו.

יצחק פרליס / יש לטפח מערכת נימוסים יציבה

נימוסים, זו מערכת שלימה של התנהגות אנשים בחברה מסויימת, מנהגים שנתקבלו ונתגבשו במשך דורות רצופים, ואין לקבוע מתי ואיך, יש להבדיל בין עם לעם ובין קבוצות שונות בחברה, לכל אחד נוהג אחר. גם לנו היתה מערכת יחסים מקובלת, אפילו קפואה ויציבה, וכך התנהגנו: בן לגבי הורים, הורים לילדים, אח לאחות וכו'.

בבית הורי לא ישבתי על כסאו של אבא, אפילו כשהוא נעדר מהבית. לא יכולתי להגיד לאחי בנוכחות הורי, מה שהייתי אומר לו שלא בנוכחותם. התנהגותי בחוג מבוגרים היתה אחרת מאשר בחוג ילדים בני גילי. מסקנה מסויימת: בכל התרבות הזאת של נימוסים קרה באיזה מקום, מאיזו בחינה, שבר, אותו לא נוכל כל כך מהר לתקן. זרקנו הכול מבלי לחשוב ומבלי להבטיח, מה בא במקום זה.

קרה משהו בכל החברה האנושית. בעולם כולו חלו תמורות גדולות וגם בשטח זה. אדם בן ששים הוא כיום לא אוטוריטה כמו שהיה לפני שנים. חסרה אותה פטריארכליות, אפילו זו המינימלית שהיתה עוד לפני שלושים שנה. יש עכשיו פולחן של אנשים צעירים ואינני בא לנתח את הסיבות. הרחוב, הקולנוע, הספרות מעלים את הדור הצעיר. הגיבור הדומיננטי בספרות הוא האדם הצעיר. לעתים נדמה שאנשים צעירים בדורנו — כמובן שאין לעשות הכללות — מעריכים פחות, זה מה שנקרא, נסיון-חיים וחכמת-חיים, מאשר העריכו זאת לפני דור או דורותיים, דבר שגרם להתמוטטות כמה וכמה ערכים מקובלים.

בדרך כלל נדמה לי שאנו איננו רשאים להוציא פסק דין בקשר לדור הצעיר. על פי דרך הטבע גם אנחנו ראינו את הדברים אחרת כשהיינו בגילם. וגם הצעירים משתנים בהרבה דברים. מספר אומרי השלום אצל בני השלושים הוא יותר גדול מאשר אצל בני 18—18, וייתכן מאוד שבעוד שלושים שנה הם יביאו לדין את הדור השלישי.

בסיכום: יש מקום לטפח ולעשות בשטח זה תוך ידיעה ברורה שאין לצפות לתוצאות מידיות. ברוב המקרים אי-אמירת שלום אינה נובעת מגסות. פשוט אינם יודעים מה לעשות עם זה, וכך גם דברים אחרים. יש צורך בחינוך, בכדי לבלום את החוצפנות ולעזור להתגבר על הביישנות. יש להשקיע מחשבה רצינית איך לטפח ולהקים מערכת נימוסים מקובלת ויציבה בכל הקיבוץ וגם אצלנו.

תסילה כהן / ילד מנומס – אדם מנומס

עניין הנימוסים הוא בראש וראשונה תלוי בחינוך ואיש אינו מציע שיעור לנימוסים, אבל צריך למצוא את הדרך בכדי לחנך לנימוסים. כאשר אנחנו היינו בתנועה, בגיל הנעורים, אמרנו: אלה הם שקרים מוסכמים. במשך השנים נוכחנו לדעת, כי היתה טעות בידנו. נימוסים יוצרים איזו מסגרת חיים, בה האדם מוכרח להיות אמילי יותר טוב מאשר הוא באמת. אין בכך רע, כאשר אדם מפנה את מקומו למבוגר ממנו; אם כי איננו עושה זאת ברצון רב. ואין זה לגנותו אם הוא במקרים מסויימים שותק מפני הנימוס, אם כי היה רוצה לדבר. ואת החינוך הזה יש להתחיל בגיל צעיר. ילד מנומס יגדל לאדם מנומס. דברים מסויימים מותר אפילו לאסור כגון: ציפורנים ארוכות וצבועות, תסרוקות "חדישות" יוצאות דופן למיניהן וכו'. חיקוי קלוקל זה פוגע בטעם הטוב ויש להתריע נגדו. עניין רציני הוא היחס לאדם המבוגר. לפני זמן מה הייתי נוכח, כאשר בת צעירה צעקה על חברה מבוגרת בענייני עבודה במטבח, ואין לזה חשיבות רבה, מי צדק במקרה זה. יש מקום לעבודה חינוכית יסודית בשטח זה.

מרים אורן / יחס תרבותי לאירוע ציבורי

דומני, כי הבעייה העיקרית היא לא באמירת שלום או קימה באוטובוס, או עזרה למבוגר אם כי בוודאי אין לזלזל בכך. יותר חשובה היא התנהגות תרבותית בציבור, אם זה בחדר האוכל, בהצגת קולנוע או תיאטרון, במופעי חג וכו'. קיצורו של דבר: יחס תרבותי לאירוע ציבורי ולציבור כולו. אמנם אין להאשים בכול את הילדים, כי במקרים לא מעטים הם לומדים זאת מהמבוגרים ונכון גם זה: "האנטי-נימוסיות" שלהם היא יותר חיצונית. אנו המורים — אין לנו להתאונן בשטח זה. הילדים אינם מדברים על המורים מאחורי הגב ואין המורים אצלנו סובלים מתעלולי ילדים, כפי שזה קורה לא פעם בחוץ. בכל זאת אנו רחוקים מלהיות מרוצים מהמצב הנוכחי ואיננו יכולים להתנחם בזה שמחוצה לנו המצב יותר גרוע. מסגרת חיינו היא יותר טובה, יותר צודקת והיא מחייבת שינויים רציניים גם במסכת יחסי אדם וציבור — מסכת הנימוסים. יש בינינו לא פעם וויכוחים בחדר המורים אם צריך וכיצד צריכים להגיב על מקרים בולטים של חוסר-נימוס מצד הילדים ואין ספק שלא עשינו די.

דינה אפרת / אין לעשות הכללות

אינני חושבת שזוהי הבעייה שצריכה להטריד אותנו במיוחד, זה רק קטע ממכלול הבעיות שלנו. ישנם האומרים יפה שלום ואין זה אלא מצוות אנשים מלומדה, ולהיפך לא מעטים הילדים שאינם אומרים שלום מתוך ביישנות והם ילדים טובים. גם בקשר לקימה באוטובוס אין לעשות הכללות. אני מעדיפה לעתים לעמוד, כאשר הילד עיף, או מרגיש לא

טוב ולא תמיד המבוגרים שמים לב לכך. ולא אחדש כמובן באם אגיד שההורים וחדר ההורים הם הגורם הקובע בחינוך הילד לנימוסיות. כאשר הורים מסויימים שולחים את ילדיהם לתפוס להם מקומות בהצגת קולנוע, בעיקר כאשר הם התקיימו בחוץ — איך אנחנו נחנך אותם? יש צורך בשיתוף פעולה הדוק בין ההורים ובין המחנכים בשטח זה.

*

„תמה השיחה ולא נשלמה“, כפי שאמרנו בפתח השיחה לא היקפנו ולא מצינו את כל בעיות החינוך בבית ספר קיבוצי, גם לא התיימרנו לעשות זאת. ועוד דבר: בשיחה הזאת לא השתתפו הורים ובכלל חברים שעניין חינוך הדור הצעיר בקיבוץ קרוב לליבם. ייתכן שהיינו שומעים גם דעות אחרות בשאלות שהועמדו בפני המורים והמחנכים. אלא שלדאבונו לא נסתייע הדבר. ואם כי לא נברך על המוגמר הרי לדעתנו זוהי שיחה מקיפה שתתרום ללא ספק להבהרת כמה בעיות חינוכיות חשובות ותתן חומר למחשבה על דרך החינוך בקיבוץ.

המערכת

שרידי קוצים היו להם לשניהם על בגדיהם הפרומים ובראשיהם ויקומו שניהם ויעמדו. ואותו הסוד הגדול היה גם בקוציהם גם בעמידתם. על משמרתם עמדו. על משמרת החיים עמדו הזקן והילד, נעטרו הקוצים. החמה זרחה כמו לפני הגשם. ההויה היתה הוית קוצים. כל החשבון עוד לא נגמר.

„מכאן ומכאן“

י. ה. ברנה

בעייות בריאות של ילדי הקיבוץ

בריאות הילדים בקיבוץ תלוייה בגורמים רבים שהם אופייניים למסגרת החיים הקיבוצית בלבד, נוסף על אותם הגורמים שהם משותפים לגיל זה בכל מקום ומקום.

בדרך כלל יש להקדים ולומר, כי מצב הבריאות של ילדי יגור מגיח את הדעת. אחרון תמותת התינוקות הוא כמעט אפסי, אותו הדבר מחלות מידבקות, העלולות לגרום מוות או נכות. על רקע זה מתבלטים יותר התאונות והאסונות בתנועה הקיבוצית, בגיל הילדות והנעורים — ביגור לאושרנו לא קרו כמעט מקרים כאלה. לזה יש להוסיף את הליקויים והפגמים מלידה או בזמן הלידה, בכותלי בית-החולים וכו'.

בבית הפרטי הילד הקטן עלול להיפגע יותר בגלל הפתיליה, הנפט ועוד דברים מסוג זה, בקיבוץ — השמירה עליו יותר יעילה. לעומת זאת בגיל מבוגר יותר עלול הילד אצלנו להיפגע יותר, כי האפשרויות לכך הן יותר גדולות. זה נובע בעיקר מזילול חמור בענייני בטיחות בין המבוגרים, ומהם לומדים הנוער והילדים. בשטח זה דרושה בהחלט עבודת הסברה שיטתית ויסודית.

מחלות מידבקות

עונת השפעת היא בעיקר בחודשי הסתיו והחורף, מחלות מעיים מצויות בקיץ. הגורמים המסייעים למחלות אלו הם: הלינה בצפיפות והעיקר אי-שמירה על חוקי ההיגיינה. כמוכן שגם העיר אינה מחוסנת בפניה. קיבוץ הקרוב לעיר סובל ממחלות אלו יותר מהקיבוץ המרוחק מהעיר. התחלואה בקיבוץ שמספר ילדיו רב, היא יותר גדולה מאשר בקיבוץ בן חמישים ילד לדוגמה. במשק קטן כזה כמעט שאין מחלות מידבקות. אותו הדבר במשפחה עירונית בעלת שבעה ילדים התחלואה יותר גדולה מאשר במשפחה עם ילד אחד או שניים.

מחלות המעיים — התפשטותן תלוייה בעיקר בתנאים הסניטריים בחצר, בחדר, במטבח ובכל מיני פינות במשק. אי-השמדת הזבובים מסייעת לא מעט למחלות אלו. גורם לא מבוטל מבחינה זאת מהווים מחנות הקיץ, שם מדביק אחד את השני, אותו הגורם קיים בדרך כלל גם בעיר. אין מחלות אלו משפיעות על מצב הבריאות בכלל, אבל אין ספק שבגינם מתבזבזים ימי לימוד רבים, ימי עבודה של מבוגרים המטפלים בילדים החולים, ונוסף לזה פוגעת המחלה בחדוות החיים של הילד החולה.

העבודה בגיל צעיר

אמנם להלכה מתוכנן סדר יומו של הילד בראש וראשונה בהתאם לצרכיו הבריאותיים שלו, אבל למעשה המציאות היא אחרת. הילד היותר גדול בקיבוץ לא נח ולא ישן במידה מספקת. לא העבודה גורמת לעייפות הילד, אלא חוסר שינה ומנוחה. יש בתי ילדים, בהם המטפלות מקפידות ודואגות שהילד ישן וינח במשך היום והן מצליחות בזה. לעומתן יש בתים, שם המטפלות משום מה אינן מתגברות והילד מסתובב ומבזבז שעות-מנוחה יקרות. אין פיקוח מספיק על ההשכבה בלילה. ישנם הורים שנוהגים להשכיב ילדיהם מאוחר ועל ידי כך הם מפריעים ליתר הילדים לישון. בעיקר חמור הדבר בכיתות היותר גבוהות, שם הולכים הילדים לישון בשעה מאוחרת, לפעמים בשעה 1—12 אחר הצות, הם צריכים

לקום מוקדם בבוקר ולא נחים מספיק. בחופשי, הילדים עובדים די קשה, אבל לא ישנים מספיק, וזה בוודאי משפיע עליהם לא טוב.

אם נדע להתגבר על הקשיים הללו ולהקפיד על מנוחה ושינה שהילד זקוק להם לפי גילו, הרי אין ספק שעצם העבודה היא לברכה לילד שמתחיל לעבוד בגיל צעיר ביותר, היא מפתחת אותו ואת שריריו, היא נותנת לו סיפוק ומחנכת אותו לאחריות, לעצמאות ולעזרה הדדית. אפשר לומר שהעבודה משפיעה יותר באופן נפשי וזה החשוב בדבר. אמנם לא מעטים הם המבוגרים שאינם יודעים להעסיק את הילדים. כמובן ישנן עבודות שהן מטבע ברייתן "משעממות" כגון הדילולים השונים וזה גורם להתעייפות מהירה של הילד.

ישנם הורים שרוטנים ואינם מרוצים מהטיולים של הילדים, ולא בצדק. טיולים מודרכים אלה, נוסף על חשיבותם מבחינת ידיעת הארץ — וילדינו לומדים ומכירים את שבילי הארץ — הרי הם מחסנים מבחינה פיזית את הילדים. נציין כאן גם את שעות ההתעמלות ובסיכום אנו יכולים לקבוע, כי עוד לא קרה שבתקופת הטירונות והשיפשוף בצבא, בן או בת מהקיבוץ לא יחזיקו מעמד ויתעלפו, כאשר לבני העיר, שהם פחות מחוסנים, זה קורה וקורה.

הרגלי אכילה

גורם לא מבוטל בבריאות הילד מהווים תזונה רציונלית והרגלי אכילה נכונים. לא נתעכב כאן על התזונה, כי דברים אלה ידועים. אולם על הרגלי אכילה יש לדבר. הילד לומד בדרך כלל מהסביבה, מהמבוגרים, הורים, חברים, עובדות, בחדר האוכל ובבית הילדים. הואיל וגם למבוגרים חסרים לעתים הרגלי אכילה נכונים, הרי אין להתפלא אם גם הילדים לוקים בשטח זה עוד מקטנותם. באותו בית ילדים, שם המטפלת אינה טועמת תרד, מובטח הדבר שהילדים שם לא יגעו בירק זה. כאשר הגננת או העובדת ממהרות בזמן האוכל אין זו דוגמה טובה לילדים. כמובן שיש לדאוג לגיוון האוכל וגם להגיש אותו בצורה נאה ובעודנו חם. כללו של דבר: יש מקום ללמד בבית הספר הרגלי אוכל ותזונה, תורת הבישול, עריכת שולחן, מה ואיך לאכול.

הימצאות הילדים עם ההורים

אופי הילדים וחינוכם נקבעים בעיקר ע"י ההורים ופחות מזה ע"י העובדות. ישנם אנשים, מחוץ לקיבוץ כמובן, שסבורים כי הילד בקיבוץ נמצא זמן מועט מדי בחברת ההורים וזה משפיע לרעה על חינוכו ועיצובו. דעה זאת היא נחלת אנשים שאורח חיינו זר להם. היא חסרת שחר ואין לה יסוד במציאות חיינו. השעות המעטות שהילד מבלה בחדר ההורים, באווירה תרבותית ובהום משפחתי, קובעות יותר מאשר כל הזמן שהוא נמצא בבית הילדים. אין יחס ואין קשר בין הזמן שהילד מבלה עם ההורים ובין ההשפעה על הילד, כאשר המשפחה היא טובה וחיובית. במידה וחדר ההורים אינו מתאים להגדרה זאת, הרי ריבוי השעות של הימצאות הילד בחוג המשפחה אינו לטובתו. בל נשכח שנוסף על השעות הקצובות לפנות ערב, אמא ואבא לוקחים את הילד כאשר יש להם שבת, או שעובדים משמרת שנייה וזה מצטבר לשעות רבות.

אין ספק שקובעות השעות הקצובות לפנות ערב, שהן לרשותן הבלעדית של הילד, ושוב לא הזמן העיקר וגם לא ההתעסקות האינטנסיבית, אלא מה ואיך עושים. לפעמים יש יותר מדי זמן ואין במה למלאו. למחרת בבוקר אפשר להבחין איך בילה הילד אתמול

במחיצת ההורים, זהו אחד הצדדים הטובים בחינוך המשותף, כאשר הבית מסוגל לתקן מה שעיוות הדר ההורים, מה שאין כן בעיר. הילד שמקבל חינוך לא טוב בבית ההורים — הרהוב לא יתקן את המצב, ההיפך הוא הנכון. לעומת זאת אם בית ילדים מסויים בקיבוץ אינו על הגובה הדרוש, הוא לא מסוגל לקלקל את הילד, אשר נמצא בחדר הורים טוב. הוא עצמאי ואינו נתון כל כך להשפעות שליליות.

מרובות המשפחות בעיר ששני בני המשפחה עובדים והילדים הקטנים מוכנסים למעון, לגנון או למוסדות אחרים ובמקרים לא מעטים הם מופקרים לרחוב. ואם המדובר הוא בילד חולה, אין שום השוואה בין אפשרות הטיפול והדאגה לבריאותו במשק קיבוצי, כאשר הכל נמצא במקום, ובין העיר, והדברים ידועים.

הלינה המשותפת

במידה שההורים ובמיוחד האמהות, שהן הקובעות בשטח זה, משלימים עם הלינה המשותפת — אין בעייתיות. כמה דברים אמורים, אם יש שמירת לילה מסודרת, ז.א. אם השומרת יודעת להשפיע על הילדים והיא נמצאת במקום, כאשר הילד קורא למישהו, זה משרה עליו הרגשת ביטחון, חשוב מאוד שלא ייווצר חלל ריק בין ההשכבה ובין הופעת השומרת וחבל מאוד שלא תמיד הדברים מסתדרים כפי שהם צריכים להסתדר. יש להקפיד על תורנות הורים סדירה, אם כי הילדים יודעים להבחין איזה אבא הוא „חוק“. בכיתות היותר גבוהות המצב אינו משיבץ רצון, כי אין שם לא שמירה ולא תורנות וכאשר ילד אחד מפריע הרי השני ילך לישון לחדר.

על הפרעות ופחדים

שלימות המשפחה היא הגורם המכריע בחינוך הילד, שהוא הסימטורף הרגיש ביותר בשטח זה. אם המשפחה בסדר — הילד רגוע, אינו מעוצבן ואינו נמצא במתח נפשי. אלה ההורים שפחדים „מפחדים“, פחדם הוא פחד שוא, מעטים הם המקרים של פחדים אמיתיים אצל הילדים, אפשר להיווכח בזאת, כאשר הילדים האלה יוצאים לטיולים, שם התנאים יותר גרועים בהשוואה לבתי הילדים, ושם — ראה זה פלא — אין הילדים מפחדים. הוא אשר אמרנו: במקרים כאלה ניטיב לעשות אם נחפש את הסיבות לא אצל ההילד, אלא מחוצה לו. הבעיה הזאת קיימת גם בעיר, שם אין לינה משותפת, כי הלא גם שם נשאר הילד יחידי לעתים קרובות, כי לא לכולם יש סבא. סבתא או שמרטף.

החינוך המיני

החינוך המיני נמצא בידי המורים, המטפלות והאחות. היו מקרים לא מעטים שהאמהות סרבו לשוחח עם ילדיהם על נושא זה. (מבחינה זאת ההורים הצעירים יותר חופשיים). בכיתות י"א וי"ב מתקיים קורס על נושא זה ע"י רופאה ורופא.

ובסיכום:

החינוך המשותף הצדיק את עצמו מבחינת הבריאות לא פחות מאשר מבחינת אחרות.

ד"ר מרים עוגן

אבות ובנים

שיח דורות

הדור השני בקיבוץ

כשאנו באים לדון על הדור השני בקיבוץ, אנו רוצים לדרוש ממנו שיטה שכם למשימות התקופה שלנו — הלאומיות והחברתיות — המשימות העומדות לפנינו בהווה, כפי שעשה ועושה זאת הדור הקשיש. כי אין להחליף ביולוגיה בסוציולוגיה. המציאות היהודית בגולה היא אותה מציאות מעורערת, כפי שהיתה — והגולה היא עדיין מציאות, והסכנה לחיי היהודים בעולם וגם בארץ, במדינת ישראל, אף היא מציאות. האם יצירה כלכלית, חברתית, תרבותית, אמנותית, האם היצירה הזאת היא עניין לאנשים בני גיל מסוים בלבד? והאידיאלים — האם הם תוכן-חיים רק לבני 60 או 70? והאם דעותיו של צעיר — אין מודדים אותן לפי המציאות, ההגיון, אלא לפי גילו של בעל-הדעות, בלבד? דור שני זה שלנו הוא מיוחד — בתפקידיו, במשימותיו, במחשבתו, בגישתו לעניינים העומדים לפניו. אמנם, יש מתוכו אחוז מסויים שאחרי הצבא לא חזר אלינו; ויש אחוז קטן, שאינו עומד בפני פיתויים „יהודיים“ רגילים של העיר, של הקריירה, של המישרה ונמשך אליהם.

עשרות שנים חונכו הבנים בינינו, בתוכנו. הם חניכי תנועה קולקטיבית, אך דומה שחסר להם המעשה הקולקטיבי המשקף השתתפותם כשכבה ביישוב הארץ מחדש, לא רק כיחידים אלא ככלל. צריך שיופיעו כמונו בשעתנו: אנו היינו תנועה שיצרה יישובים. אמנם, יש תנועה של בנינו וחניכינו, אבל היא מסתופפת בצל האור שיצרנו. איני שותף לתפיסה האומרת, שאהבת הנוף המקומי והדביקות בבית-המשפחה, הם שיבואו במקום ערך לאומי וערך סוציאליסטי. אינני אומר, חלילה, שעין-חרוד, למשל, היא פחות חלוצית מאילת. אדרבא, נקבל את יוצאי תנועות-הנוער בגולה ובארץ, בתוכנו, ביישובים וותיקים וביישור-בים צעירים וחדשים, אך גם מבנינו ילכו ליצור עין-חרוד חדשה, — גם באילת.

הדור השני — אנו צריכים לראותו לא בלבד כחוגים של נוער בכל יישוב ויישוב, אלא כדורו של הקיבוץ המאוחד, כדור האחראי לכל המשימה הגדולה העומדת עדיין לפנינו, והאחריות והתביעה היא מאיתנו כולנו. בני ה-60 ובני ה-25 כאחד. כולנו נמשיך! הקיבוץ כולו ימשיך בכל יישוביו, באחריות הדדית: הבנים, הנכדים עם האבות.

י. טבנקין

(מתוך דברים בוועידת הקיבוץ המאוחד הי"ח)

שותפים לדרך ולמשימה

מערכת ספר יגור יומה שיחות על שילוב הדורות ביגור, על בעיות הדור הצעיר בתנועה הקיבוצית בכלל ובמשק הוותיק בפרט; על השתלבות הבנים בעבודה ובחיי המשק; על בעיות תנועה וחברה ועוד. היה זה מעין דרשיה בין המבוגרים והצעירים, בין אבות ובנים, בין שני דורות, אשר מטרה אחת ודרך אחת להם, אם כי הוך הדגשות שונות ולעיתים מתוך ראייה שונה של אותם הדברים, העומדים ברומו של עולמנו והם מכבשונו של הקיבוץ. השיחות שהתקיימו הן ענייניות ומאלפות ואפשר לחוש בהן את הלך מחשבותיו של הדור הצעיר בקיבוץ, השקפת עולמו הקיבוצית המיוחדת לו, לבטיו וספקותיו וגיחתו הספציפית לקיבוץ ותפקידו בהווה ובעתיד.

איננו גורסים חלוקת דורות ליותר טובים ופחות טובים, אחד הגורמים המכריעים בעיצוב פני הדור הן נסיבות התקופה, בה חי ופועל הדור. לשון אחרת: פני הדור לפני, התקופה, אם כי וודאי שקיימת גם התעצמות כנגדה, רבת כוח ומשקל. לדוגמה: לו חי הנוער של דור הפלמ"ח, שהוא נערץ על כולנו, עכשיו, בתקופת השפע, בעשור וחצי לעצמאות ישראל — האם היה שונה בהרבה מהנוער בארץ שאנו מכירים אותו עתה, על החיוב והשלילה שבו? ולהיפך: לו היה הנוער של עכשיו חי בתקופת דור הפלמ"ח, האם לא היה, נושא עמו עלי שכ"ם ולא היה מקריב את חייו הצעירים למען תקומת ישראל באותו הלהט והמסירות של דור הפלמ"ח אז? בזה איננו מתכוונים להגיד שיש לשבת בהיבוק ידיים ולהשלים עם הדברים שאין להשלים איתם, אלא שיש לשקול אותם לגופם ולראות ראייה בהירה ובלתי משוחדת את המציאות של היום, בה מעוצבת ומתגבשת דמותו של הדור השני בקיבוץ. אולם לאמיתו של דבר אין ולא יכולה להיות אובייקטיביות מוחלטת, כאשר המדובר הוא בשני דורות שונים כל כך אחד מרעהו, אשר נולדו, גדלו והתפתחו בתנאים היסטוריים, תברתיים, תרבותיים וסוציאליים שונים כמו דור הגולה והדור שנולד בארץ. ואולי משום כך — למרות ההבנה שהשוני הוא טבעי ובלתי נמנע — יש ואנו נתקלים באי-ההבנה ביגור, לפעמים מדומה ולפעמים גם מהותית.

אכן שונים הם הדורות ולעיתים נדמה אפילו שאין לגשר ביניהם, כאילו לא דור אחד, אלא דורות רבים הוצים ביניהם. זוהי טעות אבל לא מעטים הם שנכשלים בה. יש על כן צורך בהידברות מלב אל לב ובהסבר ממצה, לא קנטרני ונצהני, אלא בצורה כנה וחברתית, תוך אימון הדדי מלא. בדברי הצעירים — לאו דוקא ולא רק בשיחות אלו — בא לא פעם לידי ביטוי הניגוד שבין ראשונות והמשך, עלינו לנסות להגדיר במידת האפשרות עניין זה שכל כך רבים עסקו בו.

בדרך כלל מקובלת עלינו החלוקה השיגרתית: דור הראשונים ודור הממשיכים, ומוכן מאליהם שהבנים רואים בזה את הקושי העיקרי, כי להיות ממשך פירוש הדבר כאילו לבוא אל המוכן ולהינות ממנו, לא כן הדבר לגבי דור המייסדים — הם ידעו טעם של ראשונות, סיפוק וגאוה של ראשונות והדברים ידועים. אולם גישה פשטנית זו היא מופרכת מיסודה. ביגור הגדולה רק שלושה חברים וחברה אחת היו באמת בין אלה הראשונים שעלו על הקרקע לפני ארבעים שנה ומגיע להם זכות וכבוד של ראשונים. לא נקפה גם את חלקם של ערד כמה עשרות חברים שאומנם לא היו בין הראשונים, אולם הגיעו למשק שנתיים שלוש לאחר מכן ובכל זאת יש למנותם עם מייסדי יגור, שהיו בה אז חברים מועטים וקדחת למכביר. ומה עם יתר מאות החבירות והחברים, אנשי פלוגת חיפה הראשונה, פלוגת חיפה יגור — אנשי קלוסובה, החלוצים מפולין, גרמניה, ליטה, רומניה ורבים אחרים. לאיזה סוג נצרף אותם, איך נסווג את מייבשי הביצות, חופרי הבארות, כובשי העבודה העברית בנמל, במחצבות, בגדר הצפון ובמקומות אחרים? ואלה שהגיעו לאחר השואה וההורבן, לפני מלחמת השיחרור ולאחריה? באחת: המונחים גיל ודור אינם הופפים בהכרח את ההפרדה המדויקת בין מייסדים, ראשונים, מתחילים וממשיכים, ואם כי לפי המושגים השיגרתיים חברים רבים הגיעו כביכול, אל המוכן דומה שאין להם שום סיבה לסבול מרגשי נחיתות. כל אחד תרם ותורם לפי יכולתו לפיתוח המשק וקידומו. כי ראשונות — פרט לקומץ חברים, ראשונים באמת, כאמור — אינה תופעה חד פעמית והולפת. הבנים שבעזרתם נגאלה הרפת מעבודה שכירה — זכות ראשוניותם בענף זה אינה פחותה מאלה שהגיהו את היסוד לרפת ביגור. ולו נמצאו ביגור הבנים שהיו מעמידים לעצמם מטרה להחזיר את עטרת העבודה העצמית בבית החרושת שלנו ליושנה — אפשר היה לקבוע בוודאות גמורה שפועלם הוא ראשוני, אולי יותר מאלה שלזכותם יש לזקוף את הנחת אבן הפינה של „לגין", ואין אלה דוגמאות בודדות. כללי של דבר: כל דור ודור הייב לראות את עצמו כאילו הוא הראשון ותפקידים ראשוניים רבים מוזמנים לו כשם שהיו מוזמנים לדור הקודם.

ובשטח אחר, מעטים הם הבנים שנדרשו לשאלות אידיאולוגיות, אם כי אין ספק שידוע להם לא פחות מאשר לדור המבוגרים, שאין לתאר את קיומו של הקיבוץ ללא בסיס אידיאולוגי; שהערכים איתם יצא הקיבוץ לדרך לפני למעלה מיובל שנים לא אבד עליהם הכלה ואנחנו כולנו זקוקים להם, כי אין הם ערכים לדור אחד בלבד, אלא ערכים לדורות — כל זה ידוע כאמור לצעירים, אבל משום מה אין זה בא לידי ביטוי אצלם במידה מספקת, כמו שאינם נזכרים בדבריהם המונחים: סוציאליזם וצינונות סוציאליסטית. האם זה מקרה? יש לחשוב שלא. קיימת רתיעה אצל בני הדור הצעיר, כאשר המדובר הוא במלים „גדושות“ אלו. אבל השאלה בעינה עומדת, מה, חברים צעירים, אתם מציעים כתחליף? והאם סבורים אתם שיש להם בכלל תחליף? נכון הוא: לאחר שתי מלחמות עולם, בעידן הטכנולוגי והאטומי מהד, והסתאבות הסוציאליזם בארצות המהפכה והריפורמיזם גם יחד מאידך — תקופה זאת אינה נוחה לאמונה סוציאליסטית. ונכון גם הוא: בתקופת ה„פרשיות“ למיניהן, כאשר הצינונות מהלכת בראש חוצות — הדיבורים על ערכים, על צינונות סוציאליסטית, על חלוציות, על הגשמה, על חיי עבודה ויצירה — יש להם צליל נלעג במקצת. ובכן? האם נשפוך את האמבטיה עם התינוק? האם המניעים האידיאולוגיים של הצינונות הסוציאליסטית שהיו אקטואליים לפני ששים שנה, עם ראשית צעדיה של פועלי ציון, עברו ובטלו מן העולם? ולנו נדמה שתוקפם לא פג, כל עוד שמוניח והמישה אחוים של העם נמצאים בגולה וצרת ישראל מתחדשת, פעם במדינה אחת ופעם במדינה אחרת גם אחרי החורבן והשואה; כל עוד הפירמידה הסוציאליטית של העם עומדת במהופך (אוכלוסיה עירונית ברוב המכריע, פרנסות תיווך, מסחר ומקצועות חופשיים ללא מעמד עובדים יצרניים, כמעט) וגם בארץ בולטים סימני ההיכר שלה יותר ויותר — האם יש פתרון אחר, תשובה אחרת?

אחד הדברים המכאיבים ביותר, כאשר חשים לעתים אצל חלק מהצעירים שהכרת הערך העצמי פגומה אצלם, למה חיים בקיבוץ דווקא ולא במקום אחר? ישנם בנים שהם קשורים לקיבוץ קשר אמיץ ובכל זאת הם מתקשים בתשובה, כאשר הם נפגשים עם נוער אחר. ואם כי אין בוודאי להאשים רק אותם על כך, שתודעת הקיבוץ לא חדרה למוחותיהם ולבוותיהם במידה מספקת — הרי שמפליא הדבר ומכאיב כאחד, מניין נמיכות הרוח ושפלות הברך? וכי מהם יסודות חיינו? עבודה עצמית, הגשמה, צמידות לערכים, הכרת ערך האדם, דביקות במאויים לאומיים וסוציאליים, חיי הברה וחיי תרבות מתקדמים ומפותחים, שוויון ועזרה הדדית ועוד ועוד. בזאת אנו רוצים, זאת אנו שואפים להגשים בחיי יום-יום שלנו, ואם כי אנו יודעים גם יודעים חולשות וסגירות לא מעטות והפער בין החזון והמציאות הוא גדול; ואם כי לא מעטים בינינו העייפים והכושלים — הרי לא תהיה זאת התנשאות והתייחרות מצידנו אם נגיד שלמרות הכול אין חיים יותר צודקים מאשר חיינו.

זאת ועוד. כל חבר שחי בקיבוץ בהכרה מלאה ותוך זיקת חובה ותחושת חופש מחפש ומצא גם תשובה לכמה שאלות שמטרידות לא מעטים בתוכנו, כגון: למי אני עמל ולמה אני עמל? אין ספק שלנו בקיבוץ יש תשובה יותר מספקת מאשר לאלה שנמצאים מחוצה לו. והשאלות האלו מופיעות, חברים צעירים, בצורות שונות, בזמנים ובגילים שונים.

נעין ונגיד, כי הקיבוץ, ואולי בעיקר הוא, מסוגל למזג שני דברים שכאילו תהום חוצה ביניהם: „חיי שעה“ וחיי עולם, כל כמה שרצינו להיזהר ולא להשתמש במליצות לא מצאנו הגדרה יותר קולעת, כי זהו מטבע שטבעו קדמונים והוא לא נשחק במשך מאות רבות בשנים. איננו כת של נזירים וסגפנים, אנו שואפים לרמת-חיים הוגנת, לדירה טובה, לתזונה טובה, לבידור מתאים ותרבותי. דברים אלה ואחרים שמרחיבים דעתו של אדם אינם זרים לנו ואין הם בניגוד לדרך, למטרה ולמשימה, כמובן, בתנאי יסודי אחד: כאשר כל זה מבוסס על עבודה עצמית ורק על עבודה עצמית. כאשר אנו מוסיפים נדבך על גבי נדבך לבניין הבית הקיבוצי — הרי אנו חשים, חרף כל הצרות, הסטייות, המשברים והכשלונות, כי אנו מתגברים על הזמני, החולף ועל הסיכום הפסימי שאין לאחרינו כלום — הבל הבלים, הכול הבל, סיכום שהופך אצל רבים — מבוגרים וצעירים כאחד — לסיסמת חיים ללא סייג וגדר. כאשר אנו נמצאים בצוותא קיבוצית, אם זה ביום העלייה על הקרקע, בערב כניסת הבנים לחברות או בכל מיני הגים, חגיגות והתכנסויות בהזדמנויות שונות — אנו מרגישים התרוממות רוח ועליית נשמה — משהו מחיי עולם שמעלה אותנו ועושה את חיינו כדאיים ויפים יותר. מבחינה זאת מותר אולי ליעץ לבנים לא להיחפז בסיכומים, גם חברים ששערים מזמן הכסיף ופניהם חרושי קמטים — גם להם לא ניתן לסכם בקלות את הדרך שמאחוריהם. על אחת כמה וכמה צעירים שעוד נכונו להם עלילות רבות — אצלם בוודאי אין זה סוף פסוק, כי אם ראשיתו.

ושוב, איננו מתכוונים להעמיד דור מול דור, וכאילו אחד מהם מלא מצוות כביכול, והשני זקוק להטפה. חלילה, לא מניה ולא מקצתיה. אפשר להסכים ומותר לחלוק על דברים שנאמרו הן ע"י האבות

והן ע"י הבנים, אבל גיזהר מהלכות הן לצד החיוב והן לצד השלילה, אולם מותר לנו להגיד, דבר נדוש בהחלט ובכל זאת נכון, כי אין עתיד לקיבוץ בלי הדור הצעיר וטבעי הוא שממנו נדרש יותר מאשר מאלה שהספיקו תחת משא השנים להתעייף או אפילו „להתפכח" ואין צורך להרחיב את הדיבור בכדי להוכיח שלא הם „המפוכחים" ובודאי לא הם בלבד מייצגים את הדור המבוגר. יורשה לנו כאן לספר על השעון של החוזה מלובלין, עליו קראנו בספרו של מ. בן-יהונתן: שעון זה היה שונה מכל מורי השעות בעולם, אשר מצלצלים ומודיעים לבני אדם, שחיהם פוחדים והולכים ומובן שידעה זו מלווה תמיד תוגה ועצבות, לא כן השעון של החוזה מלובלין, כל פעימה שהיה פועם היתה בה שמחה, כי הגלות נתמעטה והגאולה קרובה לבוא, לנו כמובן אין יומרות כאלו ובכל זאת ראשוני יגור, שעלו על הקרקע לפני ארבעים שנה ואלה שבאו ובאים אחריהם, ולא פחות מהם אלה שגולדו כאן ומטים שכס לבניין הבית הקיבוצי ביגור, מורה השעות שלהם אינו פועם בעצבות, כי הרי לא ביזבוז ולא מביזוים חיהם לריק, הם באים על יגור, גם המבוגרים וגם הצעירים רואים את עצמם שותפים נאמנים לבניין, לדרך ולמשימה.

ה. רימן

להתחיל ולא להמשיך!

מדוע אנחנו חיים פה? אם נצא מנקודת מוצא מקובלת מחוצה לנו וגם אצלנו, גקודת מוצא חומרית — סיפוק הצרכים האישיים של הפרט — אין לי כמעט ספק שתשעים ותשעה אחוז מן הבנים יכולים להסתדר מחוץ ליגור, מחוץ לקיבוץ, ברמת-חיים דומה או אפילו גבוהה מזו שלנו. לנו, הדור השני במשק, קשה יותר מאשר לדור המייסדים, הדור הראשון ביישוב — הוריגו, שבנו והקימו את המשק, או צעירים בני גילנו שהלכו להקים משקים חדשים (משקים צעירים גם הם מתחילים את בניין ביתם מבראשית), אנחנו ממשכים, ולזה דרוש כוח רב. אינני מוכן לקבל את הגירסה שמדובר פה על שני דורות מבחינה אידיאולוגית. יש מנטליות לכל דור, יש מנטליות לכל גיל, ישנם צרכים שונים וישנם מאוויים שונים, ואם איננו גורסים קיום דורות אידיאולוגית, קיבוצית, הרי זה משום שכולנו כאן עדיין דור אחד מבחינת המעשה הקיבוצי, מבחינת המהפכה שעשו אותם חברים ראשונים בחייהם ובחיי האומה, אנחנו הצעירים (הצעירים יותר והצעירים פחות), נמצאים במעשה הזה על אותה עגלה ובאותו מישור עם הראשונים, כולנו עדיין דור ראשון, כי הקיבוץ טרם עבר את שלב ההיווצרות, עדיין אין הוא לעובדה קיימת, ולדור הבנים תפקיד ראשוני — לא להמשיך אלא להתחיל, ולהוכיח שהקיבוץ הולך ונהפך לעובדה קיימת במציאות הסובבת אותנו, ובזו שבפנים, האתגר העומד בפנינו — בפני הציבור כולו ובעיקר בפני הבנים — הוא להוכיח שהקומונה היא יצרנית במציאות, בארץ, באומה, בעם היהודי בעולם, אם נלך אל הבנים לא בנוסח: אתם צריכים ללכת לעבוד ברפת, הקיימת כבר שלושים שנה, או בפלחה, שם כבר השקענו ארבעים שנות עמל, אלא נאמר להם: יש לכם משימה ראשונית — או אז יש לנו סיכוי לבוא בדברים ברורים, מובנים, חופשיים.

הקיבוץ קם בסערת מהפכות באירופה, בתקופה של תסיסה סוציאליט גדולה, בתקופה של הוגי דעות גדולים, מורים גדולים, היה ממי ללמוד ואת מי לשמוע, הן בקרב העם היהודי והן בקרב עמים אחרים, הקיבוץ עוצב בתקופה שהיא בסיומה.

בתקופה שלנו, בריאקציה המסתמנת במדינת-ישראל דהיום, שיש בה זניהת ערכים ועלית הקרייריזם, חייב הקיבוץ ללחום על דמות האדם הייצרני בעל הכבוד העצמי, המלחמה הזאת על דמות האדם, נדמה לי, שזוהי היום המשימה העיקרית של התנועה הקיבוצית כולה ושל הדור השני במיוחד. זהו אתגר ממדרגה ראשונה לדור השני בקיבוץ, בחיי יום-יום ישנן בעיות ותמיד תהינה בעיות, אאת תיפתר ושגיה תעלה, ומדרכם של אנשים צעירים שהם רואים את הדברים בשחור-לבן, אומרים, בואו ונפתור תוך שנה-שנתיים את כל הבעיות ואחר-כך — יהיה טוב.

בל נשלה את עצמנו, תמיד תצמחנה ותעלינה בעיות חדשות, הבעיה שלנו היא איך לצמצם את הפער בין הרצוי למצוי, ופה בפירוש ישנה חלוקה לדורות, חלוקה גלית, מאחר ועומד פה עניין של נסיון-חיים, של מרץ נעורים, של עייפות, של התקוממות נגד כל סימן של חולשה, חברה מגלה חולשה דוחה אנשים צעירים, חברה המגלה כוח, מקרבת אנשים צעירים, אופיו של גיל מסויים לרפות ואופיו של גיל אחר לחזק, ופה אנחנו חייבים למצוא את שבלילהזהב בין הדור הוותיק והדור

הצעיר. כיצד נגיע להקטנת הפער בין מה שאנחנו מדברים לבין מה שאנחנו רוצים; בין מה שאנחנו מחנכים (בביה"ס או בתנועתנו) ובין המציאות היומיומית. לדעתי, זוהי שאלת-יסוד לא פחות מאשר השקפת-עולם. שאלה, שהיא כאילו ביצועית, אך היא שתקבע לגבי הדור הצעיר — ואז גם לגבי הקיבוץ כולו — את המשכיות הקיבוץ.

שכחנו לתת כלי עבודה...

את הפער בין המצוי לרצוי ניתן להקטין כשקיימים שני תנאים: תנאי ראשון — הכרה ורצון של הציבור, של החברה ושל כל פרט בתוכה, עלינו לראות פני כל אדם בתוך הציבור הזה ולא לראות את כלל הציבור כגוש אחיד. יתבונן כל אחד ויראה אם הוא נותן את חלקו לצימצום הפער הזה או שהוא אדיש, ונוסף על כך בא בטענות אל אחרים. יבחון כל אחד לחוד והציבור כולו יחד — האם במעשי, בהחלטותיו, בדיבוריו הוא מגדיל או מקטין את הפער. זהו התנאי הראשון. לא מעטים בתוכנו שכחו ולפעמים נדמה כי כולנו שכחנו להסתכל בראי.

תנאי שני — כלים. אינני מזלזל בכלים, כלי-עבודה, אם זה בצורה ארגונית ואם בצורה אחרת. כמו שלא יגידו לפלח להרוש את השדה בלי מחרשה ובלי טרקטור, כך אין להעלות את הציבור ואת כל אחד מאיתנו כפרט בלי לתת בידו כלים, ואני חושב שהקיבוץ והמשק שכחו במשך שנים לתת כלי-עבודה. בחרו אנשים לתפקידים, הטילו על אנשים אחריות ולא נתנו בידיהם כלים. לא נתנו לעצמנו כלים. בנקודה זו של יצירת כלים, של חיפוש אחרי כלים, אסור להיות שמרן ואסור להיות נוקשה ודוגמאטי. כאן חייבים לגלות יוזמה, גמישות, שכל ישר, ופנינו למטרה שלנו.

שתי נקודות אלו — הכרה אישית של כל פרט ופרט ושל הציבור כולו, וכלים מתאימים לביצוע הם תנאי להגשמת משימה ראשונית הניצבת כיום בפני הציבור כולו, כדור ראשון לקיבוץ, ובפני דורה-בנים, כצעירים בעלי מרץ: מלחמה במציאות קשה וחמורה הן בארץ והן בעולם, מלחמה על דמות אדם היובית.

איננו תלושים מהעבר היהודי

חינו כפרטים אינם תלושים מהרקע הלאומי-סוציאלי של העם היהודי. אצלי אישית, כתוצאה מהעבר שלי, זה קצת יותר מורכב. ההכרעה האישית שלי לחיות בקיבוץ מותנית לא במעט ברקע זה. אני הרגשתי את האנומליה של העם היהודי על בשרי בימי השואה והחורבן, שילמתי, אישית, כילד, בעד זה והגעתי למסקנה, שכך אין לחיות. כאשר באתי ארצה לא הבנתי את הקיבוץ. לאחר שהתבגרתי ותפסתי את הדברים בצורה שכלית, אני חושב שהקיבוץ כתנועה וכל משק ומשק, מתוך כורח היסטורי, נותן תשובה לאותה בעייה. לא תשובה לשנה ולא תשובה לדור, אלא תשובה לשנים ולדורות, נסיון לשבור את האנומליה של העם היהודי.

והנה, עוד בטרם עבר דור קיימת סכנה בארץ שכל עבודה גופנית קשה תבוצע על ידי לא-יהודים, ואין זה מקרה. זאת מסורת מדורות שיהודים, ואף אני בהם, יש להם כשרון ונטייה להתפתח בשטחים יותר רחניים ולא בעבודה פיזית. הקיבוץ כמשק, כתנועה, מאפשר לאדם בעל רמה אינטלקטואלית גבוהה יחסית לעבוד עבודה בסיסית-יוצרת מבלי לקבל את דמותו של איכר או פועל-תעשייה, המוכרת לנו אפילו בארצות מפותחות כמו אמריקה ואנגליה, פועל התעשייה באנגליה הוא בעל דמות ברורה — לא אדם מפותח ומתעניין במיוחד. האיכר באירופה, בצרפת ואפילו בגרמניה, זהו איכר, אדם מוגבל. מתוך לקיבוץ, אני חושב, לא הייתי מסכים אולי לעבוד ברפת. בקיבוץ, העבודה היוצרת מאפשרת לאדם לשמור על ייחודו הרוחני. בכך אני רואה את ערכו הגדול של הקיבוץ כתנועה וכמשק. בנקודה זו כוהו גדול: בשבירת האנומליה הלאומית שלנו — להעביר אנשים — ואנשים טובים, לא אנאלפבתים, לא נחשלים ברוחם, ולא פרימיטיביים — לעבודה יצרנית-בסיסית בתוך החברה הקפיטליסטית, ולמרות השפעתה הגדולה עלינו לא לאבד את הרמה האינטלקטואלית-רוחנית הגבוהה. הקיבוץ הוא מסגרת חיים יחידה המאפשרת זאת. לא מושב, לא מושב שיתופי, לא קואופרציה יצרנית — אלא אך ורק הקיבוץ. לנו התפקיד המרכזי בנקודה זו. לאו דווקא בהתיישבות חדשה, לאו דווקא בנתינת הטון בענייני ביטחון (אם כי אינני ממעט בהשיבותם) — אלא במלחמה בלתי פוסקת נגד השאיפה „היהודית“ שלנו להתרחק מעבודה יצרנית — כאן תפקידו ועיקר ייחודו של הקיבוץ. ללא זה אין לנו תקומה.

מה יהיה כשנהיה בני שישים?

מקלוסובה כסמל אפשר ללמוד הרבה על ראשיתו של הקיבוץ, ואני מדבר לא רק על קלוסובה אלא על הקיבוץ ככלל, על מנהיגיו הרוחניים ועל הגרעין הטוב, אליו הצטרפו המונים, הקיבוץ היה באופיו יצירה של אנשים צעירים שלא העסיק אותם העתיד מבחינה אישית, לא התעסקו בבעיות גיל (מה יהיה כאשר נהיה בני שישים? אילו בעיות יהיו לנו כשנהיה מוגבלים?), אך עם הגיל פגה באופן טבעי ההתלהבות, ה"הורה" וה"הידד" אינם מספיקים עוד, אם כי הקיבוץ כתנועה עשה רבות על ידי "הורה" ו"הידד", אחד הקשיים הגדולים של הקיבוץ כיום הוא שההתלהבות הטבעית פחתה ורבים נשארנו ככלי ריק.

כדור שני, שאין לו ההתלהבות של הדור הראשון, נמצאים אנו במצב לא קל. אין להאשים בכך איש, אלה דברים שאיראפשר היה לחזותם מראש, כשהקימו את הקיבוץ לא חשבו איך תסתכל הבת, העומדת להכריע על חייה בקיבוץ, על אמה, שאהרי שלושים שנות חיים בקיבוץ היא לעתים חסרת מקום-עבודה קבוע. על כך לא חשבה התנועה, ואנחנו, הדור שצריך להמשיך את מעשי הדור הראשון, צריכים להשיב על שאלות קשות אלו, וגם אנו טרם מצאנו פתרון.

גראה לי כי בזאת מבחן הקיבוץ, — האם ביכולתנו לתת תשובה, מתוך ראייה ריאליסטית על בסיס אידיאלי, לכל הבעיות המתהוות עם עליית גיל ההורים במשק? דרוש לנו היום אומץ רב לראות את בעיית הקיבוץ שחבריו מזדקנים, אחת הבעיות של הדור השני הוא הדור הראשון, ואמר מישהו: משקים, שחברה וותיקה חזקה בהם, גם בניהם יותר חזקים.

שמענו כאן כי הוותיקים אומרים: „קחו את העניינים!“ זה לא נכון, זה מהפה ולחוף. שום אדם אינו מוכן בגיל חמישים להרגיש את עצמו מיותר מבחינה חברתית וציבורית, גם בעבודה, אנו רואים, כיצד נתקלים הצעירים בקשיי קליטה ותפיסת עמדה בענפים. מאידך ניכר חוסר כוח להתמודד עם בעיות ואז מוסרים זאת לצעירים, גם בזאת ייבחן הקיבוץ — במתן תשובה קיבוצית-תנועתית לבעיות של חבר החייב להמשיך לחיות בתנועה לא רק מתוך התלהבות, אלא בתוך החיים האפורים, הימיומיים.

מדוע אנחנו חיים כאן? — מי שחשב פעם כי חינוך של שתיים-עשרה שנות חיים ישתר את הבנים מהכרעה אישית — טעה. כל בן שלנו, חייב ברגע מסויים להגיע להכרעה אישית, לא ריגשית אלא הכרתית, זה מחזק ונותן טעם לחיינו במקום, ולא טוב עושה מי שדוחק את הקץ, זוהי הכרעה יסודית ואילו ושוו מסגרת אחרת בארץ, ולא רק בארץ, אינה יכולה להעניק דמות וערך-חיים לאנשים עובדים כמו הקיבוץ. בעצם היותנו חברה קיבוצית, קולקטיב, מעלים אנו את הרמה הציבורית של „עשה“ ו„לא תעשה“, עם כל ההסרונות הידועים לנו. לדור השני טמון פה אתגר רציני מאד.

האתגר העומד בפני הציבור כולו, כדור הקיבוץ, ובפני הבנים, כדור ביאולוגי שני לקיבוץ, הוא אתגר ראשוני — להתחיל ולא להמשיך!

ישראל לוי

ישנה גולה גם בארץ

אני חולק על דעת אלה הרואים שוגי בין הדורות, אנחנו ראינו את הגולה ואת הגורמים שדחפו לתנועה הציונית, אבל היום, מתוך נוסטלגיה לעיירה, נוטים אנו לשכוח, שיחסנו אליה בזמנו היה יחס מעורב — של אהבה ושל שגאה, של מורשה והתמרדות נגדה. אנחנו העמדנו נגד העיירה את האנטיתזה של קלוסובה ועלייה, בהן ראינו את הדרך לנוער ולעם כולו.

אין שוני בין התפקיד שהיה לנו ובין התפקיד שיש היום לדור השני, מפני שאנחנו קיבלנו על עצמנו לחפש פתרון לבעייה שעודה קיימת. ייתכן שחתמנו חוזה לטווח ארוך מדי, כדי לפתור את הבעייה של הגולה ועל כן יכול מישהו מהנוער לומר: אתם חתמתם על החוזה גם בשמנו בלי לשאול את פינן. אולם המשימה הזאת בעינה עומדת ומחייבת היא גם את הדור השני.

הארץ נמצאת בתהליך של התרחקות מעבודה גופנית ויש נהירה למקצועות חופשיים. עלינו להילחם בתופעה זו ההולכת ומשתרשת. ישנה גולה גם בארץ ומבחינה זאת הדור הצעיר בקיבוץ מוסיף להוות אנטי-תזה לבריחה מן העבודה הגופנית, זהו הגשר, כאן אחדות המטרה של שני הדורות, המשימה קיימת מבחינה אובייקטיבית ולא רק מתוך כך שמישהו חתם חוזה אשר יש להמשיכו, הנוער שלנו

נפגש בכל מיני הזדמנויות עם נושאי התיאוריה האומרת: „נגמרה תקופת החלוציות ואין יותח כל צורך בקיבוץ. גם בתעשייה יש תפקיד חלוצי לנוער וגם בעבודה בעיר“. ראייה זו מבטלת כביכול את הפונקציה שממלא הקיבוץ. ואילו המציאות אומרת, שכל עוד קיימת גולה גם בארץ, כל עוד המולדת שוממת וסכנת אויבים מאיימת מבחוץ לא תמה המשימה. אותה אנטייתוזה שהיתה מטרתו של הדור הראשון, היא שצריכה להיות מטרתו גם של הדור השני, שהונך וצמח בעבודה גופנית יוצרת, הוא חייב ומסוגל להעלות מחדש את ערכה בחיי העם והארץ, אולם אין הדברים פשוטים כל כך, עלינו לראות את האדם הקונקרטי, עם תכונותיו ועם נטיותיו, ובמסגרת צורכי המשק וצורכי הקיבוץ, לתת לו אפשרות לעסוק בעבודה ובמקצוע המעניינים אותו.

אני חולק על המגמה ההומניסטית הבלעדית בבית ספרנו. צריך להגיע למזיגה של הומניזם ופרגמטיזם. מזיגה של חינוך לערכים וחינוך למעשים. זה מה שחסר בבית הספר שלנו — החינוך למדע לעומת החינוך ההומניסטי הטהור. הבנים שלנו לא עובדו, אמנם, בגלל שאיפתם למדע, אך חלק מהם, הנמשכים כביכול למדע שבחוץ, אינם קרייריסטים. בעולמנו אנו, של ה„לוגיקים“ וה„ספוטניקים“, מהווה המדע כוח משיכה גדול. אך לא רק זאת — כל עבודה מעשית בשדה ובסדנה ובכל מפעל מסתייעה, וחייבת להסתייע במדע. אי אפשר לדרוך במקום אחד. לא נחזיק מעמד אם לא נצעד בדרך של ההתקדמות יחד עם העולם המתקדם.

אין לקיים חקלאות ואין לקיים רפת בלי מדע. כיום, אין להסתפק במגמה ההומניסטית בלבד בבית הספר ויש לתת לתלמיד אפשרות של בחירה. המרחק בין עבודה פיזית ועבודה רוחנית הולך ומיטשטש. כל עבודה גופנית צריכה להיות מלווה ידיעה ואיגון. עלינו ליצור את התנאים, במסגרת המשק ולפי צורכי המשק, כדי להביא את המדע אלינו.

שאיפתנו היא ליצור שלמות של חיים. יוצרים אנו במשך עשרות שנים בחומר וברוח, בבניין ובאמנות. הקמנו יישוב גדול, שיכול לספק צרכי אדם מודרני, אך עדיין מפגרים אנו בעבודה ובאיגון. זהו השטח בו מצווים אנו לפעול כעת ולהתחיל זאת מן היסוד — מבית הספר.

אליעזר פולושקו

הקיבוץ כמטרה ולא כאמצעי

אם לקבל את ההנחה שהשתלבות הדורות היא תהליך טיבעי, הרי אפשר להניח שעוד כמה תופעות בהיינו הן טבעיות. אפשר לראות כיצד בצורה „טיבעית“ ביותר, הולכים ומתדלדלים המילואים של הדור השני ביגור ולומר כי גם זה תהליך טיבעי.

נאמר כאן שהקיבוץ יכול לפתור בצורה הטובה ביותר את האנומליה של העם היהודי, יותר טוב מאשר המושב, המושב השיטופי ובוודאי טוב יותר מאשר החיים הפרטיים. אך האם הבעייה של הקיבוץ כיום מתמצית בעובדת היותו מכשיר לפתרון של משהו מחוצה לו? (והרבה דברים שייכים לאנומליה של העם היהודי). האם הקיבוץ הוא רק מכשיר לפתרון בעיות כלכליות, סוציאליות, בטחוניות וכל מה שקשור בחיים של היהודים בארץ-ישראל? או אולי הבעייה של הקיבוץ היום היא קיומו או אי-קיומו? אם ננסה להשוות את דמות איש הקיבוץ היום, כחקלאי או כפועל תעשייה, אל חקלאי או פועל תעשייה של עמים אחרים — קצת קשה יהיה לומר שדווקא בנאת ייחודנו — שבזאת פותרים אנו את האנומליה של העם היהודי. בכלל, קשה להגיד בדיוק מה נורמלי ומה אינו נורמלי. קשה לומר שהאיכר האירופי או החוואי האמריקני איננו דמות אינטלקטואלית. האיכר האירופי איננו מוזיק בשום מקום, גם לא במקום שהיה פעם מוזיק. ופועל התעשייה הוא לא הדמות מימי המהפכה התעשייתית, הדברים משתנים.

ניקה לדוגמא את שאלת עבודת הכפיים, העבודה העצמית. האם הקיבוץ נלחם כראוי נגד הסטייות ועל כיוון של נורמליזציה?

כולנו יודעים מה זו עבודה זולה לא-יהודית. זו מכה לא רק בקיבוץ. אך נניח שגם אנחנו, בעבודות הגסות-שחורות נעסיק לא רק את עצמנו אלא גם אחרים, פועלים זולים, האם זה יעשה אותנו פחות נורמליים, מבחינת חלוקת ההכנסה הלאומית, בהשוואה לעמים אחרים, הקולטים עבודה זולה מחוץ לארצם? השאלה של הקיבוץ היום, והיא גם השאלה של הדור השני — האם הקיבוץ הוא צורת חיים שיש לה קיום כשלעצמה, כלומר — הקיבוץ כמטרה ולא כאמצעי.

*

„השבת השחורה“ היתה סמל לתקופה שאפשר לקרוא לה „תקופה הירואית“ לכל היישוב בארץ, כולל הקיבוץ. חברי יגור עמדו כמו שעמדו לא רק הדורות להתלהבות. התקופה היא העמידה אותם בפני מאבק יומיומי שהוקדש למטרה אחת: „המדינה בדרך“. זה כבש אותם, הכריח אותם להיות כמו שחיו. המשבר של החברים הוותיקים היום אינו רק בזה שהם הזדקנו, אלא שפתאום חדל הקיבוץ להיות מכשיר לביצוע מטרה — כשם שהיה בתקופת „המדינה בדרך“. וכאן הזדקרה השאלה העיקרית: מהו הקיבוץ עכשיו? במה מתמצים היינו?

איך לנו מנדט לפתור את כל הבעיות הסוציאליות של העם היהודי. עלינו להתרכז בפתרון הבעייה של הקיבוץ כצורת חיים שהיא קיימת לעצמה, שאין לה מה ללמוד משום מקום בעולם, שיש לה המון בעיות, אך יכולה להיות נהדרת ושלימה, אם היא מתבצעת כפי שנרצה לראות אותה. כפי שראוה אלה שיצקו את יסודותיה.

ע ק י ב א ט ט

להמשיך, יותר קשה

כל התחלה קשה אך הרבה יותר קשה להמשיך. התחלה היא דבר מרענן, נוסך בטחון ואמונה שניתן להפוך עולם, לבנות קיבוץ ולכבוש אליו כל אדם — זאת ההתחלה. להמשיך, יותר קשה. יש המייעצים להתחיל כל פעם מחדש, אך כאן באה השאלה הביאולוגית, שאלת הדורות. היא פשוטה, אין מלחמת דורות, לא דור נלחם בדור, אלא דור מתעורר ונלחם נגד קיפאון, נגד שיגרה וניוון, מדרך הטבע עושים זאת הצעירים, אך לא רק הם, גם בני גילים אחרים עושים זאת. מתי עולה שאלת הגיל? היא עולה כשמתחילים לחשוב על ההמשך. פשוט, גילי לא יספיק לי כדי להמשיך באותה התורה מהתחלה, מחדש. זה טוב להתקומם, לעשות מהפכה וגם מלחמה, המלחמה היא לא רק נגד, היא גם בעד משהו — בעד התחדשות והתנערות. זה עניין של כלים ושל טכניקה המתפתחת ומשתנה עם הזמן. זה עניין שעולה וצף בכל פעם מחדש: איך אוכל להעשיר ולהחדש את החיים, לעשותם מעניינים יותר, צודקים יותר. הכלים משתנים אך המטרה נשארת. יש להילחם בכל הכוח, בכל המרץ ולגייס את כל הכלים לשם כך. אם לא נלחמים למען דבר, גולשים מהרעיון, מהעניין, מהאידיאה ולבסוף מותרים עליהם.

מ ש ה פ ו ר צ י ה

הימנעות מהתמודדות עם חלשים

שאלת הדורות בקיבוץ — שאלה של שילוב גילים היא, או של ניגוד אינטרסים? עלינו לראות את החברה שלנו כשלימות, כיחידה אורגנית, כלומר — כחברה, שאם גם המקורות מהם יגקה את חיותה שונים הם, הרי המטרה הסופית משותפת היא לכולנו. ואם אמנם האנשים החיים בצורת חיים זו, חיים מתוך טעם וסיפוק, נשאלת השאלה: האם הצלחנו ליצור לעצמנו את כל הכלים האירגוניים הדרושים לחברה יוצרת, בעלת ערכים? האם מיצינו את כל יכולתנו לשם מתן סיפוק לפרט שבתוכנו? האם הצלחנו לעצב ערכים תרבותיים והברתיים חדשים?

על הדור הצעיר הוטל תפקיד קשה. דור הראשונים, שהקים את המשק, בנה ויצר על רקע אחר. הם התמרדו נגד העיירה ויצאו מתוך הכרה למלא משימה שהם עצמם הציבו לפניהם. הדור הצעיר הוא דור המתלבט עם עצמו ועם עתידו. אינני בטוח שכל אותם צעירים, החיים בתוכנו, שלימים עם הדרך ועם צורת חיינו. האם הצלחנו ליצור בקרבם הרגשה מוחשית של סיפוק מצורת החיים הזאת? לדעתי, קיימת אצלנו הזנחה בנקודה זאת. הכניסה האוטומטית לחברות והקשר הבלתימספיק עם הבן בשעת שירותו בצבא — הם בעוכרינו:

ונקודה נוספת — נמנעים אנו מהתמודדות עם החלשים שבתוכנו. האם עשינו מספיק לבירור השאלות היומיומיות של המתלבטים בקרבנו? האם ניסינו לשכנע כאלה, העומדים על סף העזיבה, להמשיך עימנו בדרךנו?

צ ב י מ ל כ י נ

הדור הצעיר, „הכזיב“ לטובה

הקיבוץ לא פתר כל השאלות והאדם לא פתר את שאלותיו. לעתים עושה אדם את השבוננו אחר יום חול ותוהה: איפוא אנחנו עומדים? אנחנו, כלומר — התנועה הקיבוצית לאחר חמישים שנות קיימותה, איזו כבדת דרך עברנו? מה חלקו של כל אחד במערך הזה? מה היו התנאים שסייעו, מה היו הגורמים שעצרו? כשאני עושה השבון אישי הנני מסכם: הרבה דברים שחלמתי עליהם לא התגשמו ורבים, שלא חלמתי עליהם, התגשמו.

אדם המגיע לגיל העמידה חושב: מה יביא איתו הדור הבא? אין זו שאלה מיוחדת לנו. כל אדם בעולם עושה את השבון־החיים הזה: למי אנו עמלים? — אף שאלה זו אינה אפיינית לנו בלבד. בכל מקום בעולם שואלים אותה. אני שייך לאלה המאמינים שמצבנו לא רע, שהדור השני שלנו לא הכזיב, רבים מהחברים זוכרים משפט ציבורי על הנוער הארץ־ישראלי, שנערך בארץ לפני מלחמת השיחרור. הדור הוא שעמד במשפט קשה, הפתיע את שופטיו, „הכזיב“ לטובה, כשבאה תקופה, בה מצא סדן להתלהבותו — במלחמת השחרור.

הוויכוח בין הדור הראשון והשני מטרידנו לא מעט. אין זה נכון, שדור אחד, „הראשון“ עומד איתן ונאמן אידיאית — מול דור שני, המזלזל בערכים, בסתגלנות וקונפורמיזם יש להאשים בראש וראשונה את הדור הראשון. איננו טובים מבנינו. התופעות השליליות מקורן בתקופה, גם בהסתדרות ובתנועת הפועלים בארץ.

ישנם חברים וותיקים שטוענים: לנו יש שורשים ואילו הם, בני הנוער, חסרי שורשים. אני כופר בזה. יש טישטוש בדברים — אנו מחליפים את הנוסטלגיה לעיירה בשורשים וזאת טעות. דומים אנו בכך לחלק מהנוער הארץ־ישראלי, שאצלו קיימים געגועים לדור הפלמ"ח, השורשיות אינה חוצה את הדורות.

הבה, במקום „וויכוח הדורות“, נחפש קווי אפיון לכל דור ודור, התנועה נמצאת במצוקה, כי האידיאולוגיה המתהלכת בין רבים מחברינו היא „איש תחת גפנו“, או „ה' יילחם ואתם תחרישון“. גם הדור הראשון וגם הדור השני אינם נותנים מה שצריך ומה שביכולתם לתת. נבחון את עצמנו ונמצא, שחלקנו באדישות הציבורית ובחולשת־הרצון אינו נופל מזה של הדור השני.

יצחק פריס

תמורות בחיינו

רוצה אני לבחון כמה מהשינויים והתמורות שחלו בלוח־הערכים שלנו. כשאנו מנסים למצות מחשבה ולרכז אותה, נאלצים אנו לחזור אל לוח הערכים הזה. אדם שבגר וייצב את מחשבתו, זקוק לסיכום תמציתי, לאיזה לוח סמלי אך מופשט, באמצעותו הוא מבחין בערכים, בסגנונות חיים, בקשרי חברה, בתפיסות עולם ובתפיסות פוליטיות.

נתחיל במושג העבודה, דרכו ניתן לבחון מהויות סוציאליות וסגנון חיים. אפילו במושג „עבודת־כפיים“ חלה ללא ספק תמורה. עבודת־כפיים היום אינה עוד מה שהיתה במאות ה־18—19. מי שמדבר היום על עבודת־כפיים כעל ערך עליון ויחיד בתוך מסגרת החיים שלנו, מוציא מתוכה שיכבה גדולה מאוד של חברים שתרומתם, השתתפותם והשתלבותם היוצרת בחברה שלנו אין להן תחליף, אם גם אינם עובדים עבודת כפיים כפי שמקובל היה לכנות זאת. יש בקרבנו ציבור גדול של אנשי הוראה, הדרכה, ניהול, ביקורת, חשבונות, סקטור מקצועי שאינו צמוד בעבודתו רק למחרטה, אלא בוחן את הדברים על לוח־השירטוט ודרך תחשיבים וכו'. עבודת־כפיים כמושג ראשוני בתפיסה שלנו אינה עומדת עוד, והשימוש בה לצורך הבחנה בחיים הפנימיים שלנו, או שאינו מגדיר נכון את ההתפתחות הטכנית, השכלית, המקצועית המתחוללת בחברה ובעולם, או שהוא מעמיד אותנו מחוצה לה, בשוליה. המשקל החברתי של סקטור זה בקיבוץ אינו פחות־ערך מזה של אותה שיכבה הבאה במגע יומ־יומי עם העבודה הפיזית, עם מלאכת־הכפיים, שעל ערכה ומקומה בחיינו אין חולקים.

או נבחן את נושא קיבוץ העם מגליותיו. נקלטו בארץ מאז קום הקיבוץ מאות אלפי אנשים, גידול זה הוא ללא שום יחס למה שהקיבוץ היה מסוגל ומוכשר לקלוט. הם נקלטו בשטחים שהקיבוץ חשב כי מקומו בהם ויושבים בצורות התיישבות ובאירגונים לא־קיבוציים. אין זה אומר שעל הקיבוץ להדול

משאיפתו להיות גם בשבילם דוגמה אלטרנטיבית לדרך היים, אולם אל לנו לראות ככשלונות של הקיבוץ את ההתיישבות באזורי-פיתוח, במרחבי נגב, גליל והר, יש דרכים נוספות לפיתוח הארץ, לא דווקא קיבוציות, עומדת השאלה של תרומה והשראה של הקיבוץ עד כדי חינוך ועליה לדרכו, או שאלות אירגון, הנה אגחנו מסכמים אצלנו את עבודת וועדת האירגון, וסיכום זה מלווה בשאלה יסודית בחיינו: האם מסוגלת החברה לכוון את עצמה או שיש לקדם בודדים בתוכה שיכוונו אותה? האם חברה זאת די מבוגרת, די בשלה לפתור את בעיותיה בעזרת המוסדות הרגילים שלה, או שהיא עייפה מכדי לעשות זאת ומעדיפה להעביר סמכויותיה לצוות חושב, שינסה לתת תשובות ולהדריך את החברה בפעולותיה.

קלוסובה, אמנם, לא רצתה שמישהו ידריך אותה. היא הדריכה את עצמה, החברה יצרה את האידיאות וביצעה אותן. אך היום, כדי לכוון ולנהל דרוש יידע אחר, דרושה תפיסה כוללת יותר, דרוש יותר זמן, תשומת-לב אחרת, מסתבר, שכדי לנהל חברה קיבוצית לא די באסיפה הכללית. יכול אני לקחת ערך נוסף: שיתוף ושוויון. בשנים האחרונות הגענו לביסוס מחשבתי רעיוני רציני גם בבחינת מושגים אלה. יותר ויותר עוברים אנו למודד יחסי ולא אחיד, לא סטנדרט בצריכה, בלבוש, כי גם כיוון ע"פ בחירה וטעם במסגרת התקציב בסופו של דבר זה מקטין אמנם את השויוניות והאחידות, אך מקיים את השיתוף בתוכנו. גם בנושא זה חלו שינויים ברוב הזמן ותגובותיו. להשפעה האידיאית משקל מכריע בהכרעה האישית של כל אחד ואחד מאיתנו בדבר השתייכותו ליישוב. איש מאיתנו אינו יכול לומר שהכרעתו האישית להימצא במסגרת-חיים זו היא רק ריגשית. בין כל הקשרים שעלינו לטפח מחדש חשובה החברות האידיאית. תבירות שהיא גם אישית, גם בנויה על מכלול משותף של קשרים ריגשיים וגם — תבירות אידיאיות.

גם ביחסי האדם — נקודת מפתח לדרך

האם נוצרה בינינו כאן, בקיבוץ, ביגור שלנו, איזו ריקמת-חיים חדשה, אילו דפוסי-חיים בעלי משקל ואיכות שונים ממה שסביבנו? האם האידיאל הגדול שהצגנו בפנינו יצר כאן איזו איכות גבוהה יותר מתהדשות? האם בינינו כאן, ביחסים שבין אדם לאדם, בין אדם לחברה שבה הוא חי, נעלמו או נחלשו הקנאה, הנחיתות, חולשת הדעת, הרכילות, הרצון להסתדר אחד על השבון חברו, האמביציות? האם כל אלה נעלמו, נדחקו ובמקומם סיגלנו לעצמנו לוח-ערכים אחר שיש לו יותר טעם, יותר ערך? במשפט אחד: האם התהווה כאן טיפוס אדם חדש, שונה?

מורה גדול לדורנו אמר פעם: אושרו האמיתי של האדם הוא אושר קשריו האנושיים. ככל שיחסיו האנושיים עשירים יותר, כך גדול גם אושרו האישי. ובעצם, מסגרת חיים קיבוצית נותנת אולי את התשובה השלימה ביותר לאושר זה — מפגש רחב של תברים, אפשרות הידברות ללא קשר של תלות חומרית.

סוציולוג אחד סיווג שלושה טיפוסים אדם בחברה המודרנית: אחד שהוא נגד החברה בכל מהותו, מעשיו ואישיותו. שני הוא טיפוס החי בשולי החברה, אינו הולך בדרך-המלך החברתית אלא בצידה. השלישי הולך לקראת החברה. בחיים שבינינו, נדמה לי, שהקווים המפרידים הם — חתכים לאורך ולא לרוחב. חתכים העוברים בין יוצאי הגולה ומגיעים למחזור האחרון שסיים את בית הספר ביגור. זאת היא חציצה מהותית של טיפוס אדם, של נטייות, של תכונות, של שאיפות. יש בינינו מאבק מתמיד על מורשת תרבות ומורשת ערכים. אין ספק שהדור הצעיר מצמיח לו ערכים משלו ומתנגד לקבל מושגים שנוצרו במקום אחר. הוא מפתח לעצמו ראייה הצומחת מהקרקע הזאת, ומעצב לעצמו לוח ערכים הנושא איתו משמעויות אחרות וטעם חיים אחר.

החולשה המקוממת!

הבעייה שלנו היא הרגשת חולשה ואין דבר המעורר התנגדות אצל אדם צעיר, יותר מאשר מפגש עם חולשה, אין דבר מדכא יותר מאשר חולשה. הכמיהה הגדולה שלנו לאיחוד תנועת-הפרועלים, לאיחוד הזרמים ההתיישבותיים, המקור הפנימי העמוק שלו, לדעתה, הוא הרצון להישען אחד על השני, להוות יחד כוח, להוות יחד משקל, להוות יחד מנוף. אין ספק שאת כוחו האידיאית ואת כוחו המלכד כתבורה, קיבל הדור הראשון מאבות התנועה, ממשורריו וסופריו.

גם עלינו הבנים אפשר לאמר כי לא פחות ממרכס ואנגלס היננו ציורי קטנה קולביץ' והיתוכי העץ של פרנץ מסרל — השחור-לבן. או אותו משורר ישראלי צעיר שאמר: מי יודע משקלו של מי

בחיי הקיבוץ כבד יותר — שיריה של רחל או דבריהם של מורי התנועה. אין אמות-מידה לבחון מי משפיע, מי מעצב, יש סדר-הכל ערכים, אשר בהשתלבותם נוצרת האיכות של האדם בקיבוץ. בחרנו את הנקודות לשיחה ומיצינו את השאלות שהרגשנו כי הן מוקדי הוויכוח — מתוך ידיעה שעומדות גם שאלות אחרות.

הסופר אלברט קאמי תיאר פעם את המשל של סיוזופוס, שהיה צריך להעלות את האבן במעלה הר גבוה, ושאל — בעצם, מה דוחף אותו כל הזמן להתאמץ ולהעלות מחדש את האבן המידרדרת במדרון? האחריות היא המדרבנת אותו, אם האבן תתגלגל לתחתית הגבעה יודע הוא, כי שוב לא ימצא מי שיעלה אותה.

ישנה מילה אחת שהיא היפה ביותר בעולם — המילה להתחיל, ואילו המילה הקשה ביותר היא להמשיך.

אסף יגורי

רק קנאות

אינני גורס לא את המושג שיח בין דורות ולא שיח-דורות, גם אינני מקבל שיש מקום להאשמות כלפי הנוער ואף לא — כפי שזה נעשה כאן — כלפי המבוגרים. לדעתי אין כאן שיח של דורות, מפני שאני חושב שאנחנו, כולנו שייכים לדור אחד — למאה ה-20. והמציין אותה — תקופה של תהפוכות, של מלחמות וזעזועים, מהפכות ושינויים סוציאליים ופוליטיים, ובתוך כל אלה — אייזיביות האדם. יש מבוגרים שאינם עומדים במבחנים ויש נוער שאינו עומד במבחן, משוה קרה בתקופה שלנו, שלא פסח גם על איש הקיבוץ. אין הבדל אם זה איש העלייה השנייה או השלישית, שהוא בן חמישים שנה ומעלה, שעברו עליו מלחמת העולם הראשונה ונדודים דרך גבולות, זעזועים של שואה והרס של משפחה — או זה נער בן עשרים, שבגיל שלוש הורידו אותו למקלט. אל לנו לחשוב שכל זה עבר בלי להרות עקבות עמוקים.

אייזיביות זו, משפיעה על הפסיכולוגיה של האדם והיא גם סיבת אי-היציבות ביחס לערכים, לערכים היים, דברים שהיו מבוססים — נהרסו אצלנו. דברים חדשים טרם נתבססו, אוזכבו ממערב ואוזכבו ממזרח וזה השפיע על הנער ועל המבוגר בקיבוץ, דרושה לנו אמונה בעולם חדש, אמונה חזקה וקנאית, אך היא בינתיים איננה. ישנה התרופפות ומשום כך גם בחיים שלנו מורגשת הסתגלות לרוחות הזמן ולנעשה מסביב.

בת-שבע ז"ל אמרה פעם: „כל דבר רע שקורה מחוץ לקיבוץ — מגיע גם לקיבוץ אחרי 5 או 10 שנים“. חולשה, יאוש, חוסר אמונה — כל זה מגיע עתה גם אלינו.

מול הנעשה סביבנו, מול הרוחות המנשבות — רק קנאות. קנאות לחיים שלנו, לכל ערך, קנאות למוסר החיים שלנו. אין שום תרופות-פלא. יש להיות איש בעל הכרה, להאמין בצדקת הדרך ואז צוברים כוח ומתחזקים.

ראינו שאיש חי בקיבוץ (או עוזב אותו) לא בגלל רמת-חיים. לא המקופחים עזבו את הקיבוץ. מה שקובע זו אמת החיים, היסוד רעיוני, השקפת עולם, ראיית תהליכים והבנת ההיסטוריה היהודית. קשה לעבוד בבית-חרושת מבלי ללמוד פיזיקה וכימיה. קשה לבנות קיבוץ כשלא מבינים סוציולוגיה והיסטוריה, כשלא מבינים ספרות עברית, או לא עוקבים אחר המתרחש בעולם.

אייזיביות לבנות קיבוץ בלי ציונות. יכול אדם לקבל במשך עשר שנים השתלמות מקצועית גבוהה ולעזוב אחרי כן את הקיבוץ. אין ערך להשתלמות אם אין בה גם שלימות נפשית, רוחנית, רעיונית וקיבוצית. אנחנו חיים בתקופה של סילונים ו„ספוטניקים“, אך בפסיכולוגיה, בהתפתחות האדם אין קפיצות. להקנות ידיעה וערכים מוכרחים שעל-שעל. צריך משטר של לימוד וסביבה מחנכת ואלה אינם באים בכפיפה אחת עם עבודה שכירה.

עם כל מה שעובר עלינו — על מבוגרים וצעירים כאחד — אני חושב שאנחנו חוטאים, כשאנו מצביעים על תופעה שלילית לכיוון הנוער או לכיוון המבוגרים, גם אלה וגם אלה אינם עומדים לעתים במבחן חיינו. כולנו נפגענו בפגעי התקופה וכולנו זקוקים למרפא. הריפוי יעשה אך ורק על ידי היסוד, על ידי רעיון ואמונה. רק רעיון — אינו מספיק. רק אמונה — אינה מספקת. שניהם, כשהם שלובים — נותנים כוח.

אהרון ברדיצ'בסקי

חינוך לאחריות

אחת מגקדויות-המוצא החשובות ביותר היא — החינוך לאחריות. לא הדיגישו אותו כאן בשיחה ולא מדגישים אותו בצורה מספקת בחיי יום-יום. אני רואה בזה מפתח כמעט עיקרי לכל אותן תופעות שליליות שהוזכרו כאן.

אותם בני קיבוץ — שבמשק הם חסרי אחריות מספקת לגבי הגעשה סביבם ועל ידם — מגלים בצבא, או אפילו בחכרת הילדים, מידה לא מעטה של אחריות. ישנם בנים שאין להם מספיק אחריות לגבי היינו במשק, והדברים מתחילים כבר בגיל הצעיר ביותר, משרוך נעל, מפרוסת לחם ומגיעים לחוסר אחריות לחיי החברה במשק, לגורלו של כל עגף במשק, לקיום המשק עצמו, לקיום הקיבוץ כתנועה. גדמה לי שבית-הספר מקדיש מעט מדי לאידיאה הקיבוצית, לחינוך לאחריות על רכוש שנקנה בזיעת אפם של הורים וחברים. הבן חייב לדעת שעליו למלא כל שעת עבודה, ושבלעדיה למעשה לא יוכל להתקיים.

לאותם בנים, המצטרפים היום למשק, תהיה ההיקלטות בעבודה קצת קשה יותר מאשר לנו, אבל גם כיום מצפים הענפים לבנים.

יש להכשיר את הבנים וללמדם שדברים אינם נקנים בקלות. יש להקדיש לכך מאמצים. על כל בן לדעת כי הוא חייב להשקיע הרבה, כשם שהשקיעו בו. יש לשמור על כבודו ולדעת לדרוש גם מבנים עוזבים אחריות וכבוד לגבי דברים שנעשים פה. כאשר איננו מגיבים, אנו מורידים את ערך עצמנו וערך עבודתנו בעיני הבנים.

דוד כהן

איננו נרותים

החשש המתמיד שלי בשיחות אלו הוא שאנחנו עומדים בצל של עובדה אחת יסודית — עובדת העזיבה וכל מה שמתלווה אליה. אינני אומר שאין לנו להיות מודאגים מעובדות העזיבה או ההינתקות מעבודה, אבל אני חושב שלא פה עיקר המשבר. אילו היתה היום עלייה לקיבוץ כפי שהיתה בכל השנים עד להקמת המדינה (עם רזרבה הלוצית בחו"ל), לא היינו מדברים על בעיית הבנים בקיבוץ, ולא היינו מוסיפים את הסיום הכמעט פסימי — „עתידינו בבנים“. משום כך עומדים אנו תחת רושמו של הקיבוצית, אך במציאות רואים אנו בבנים כמעט רזרבה יחידה. משום כך עומדים אנו תחת רושמו של איזה משבר קשה, המביא למחשבות נוגות על הדרך שהלכנו בה, על מה שעשינו עד עכשיו, על ענייני חינוך ועבודה וכו'.

אם ננסה לסכם את דרכה של יגור, מפסקת אני אם יוכח שהדור החלוצי הולך ופוחת. ישנה אמנם התרופפות, אך היא קיימת בכל היישוב ולא רק בשיכבה גילית מסוימת. אני בכל זאת מוכרח לחלוק על דברי רוב קודמי. לא נראה לי שנכשלונו בעניין הזיקה של הצעירים לעבודה, במידה גדולה יותר מאשר נכשל בה דור המייסדים.

התלמיד הממוצע אצלנו איננו נופל, ואני בטוח שהוא עולה, ברבי-צדדיותו (בזיקה ללימודים ולחיי עבודה), על כל שיכבה גילית מקבילה בארץ, וזה הישג! וכשאנחנו באים לבדוק מה יש לתקן, לשפר, לשנות, כדי להתמודד עם הקשיים החדשים שצצו, לא צריך להצניע את הקציר שנקצר — להיפך, יש להעלות את ההישגים.

השאלה של התקשרות בנים לענפים והשתלבות אחרי הצבא נבחנת אף היא מאספקט לא נכון. חפיסות החיים, השקפות, אחריות וכו', אינן רק פרי של הרגלים והשכלה שניתנו בבית הספר. דברים רבים מעוצבים מעבר לגיל הזה של החינוך הריגשי או ההכרתי. גם השנים עושות את שלהן. כשם שאיננו מקבל ש„קלוסובה“ צריכה לשמש אידיאל לבני המשק, כך איננו מקבל שהמחוזרים הבוגרים הם „המילה האחרונה“ של בנים הקשורים למשקם. יש מחוזרים הרבה יותר צעירים, והם בנים הנושאים בעול, בנים שאיכפת להם. השנים עושות את שלהן וזה שחזור אחרי הצבא, זה שנקשר, הוא גם מתבגר ונוטל על עצמו אחריות יתר.

פעולה צנטרופוגלית

דבר שמעסיק אותי הרבה בזמן האחרון היא השאלה מדוע ביישוב גדול כזה, נוצר מצב של פעולה צנטרופוגלית, כאשר שוליים רחבים של הציבור מתרחקים מפעילות. בנים יוצאים לשנה שלישית: למלכיה, לקדמה או לכל מקום אחר. בנים העומדים זמן קצר אחרי גמר בית הספר וטרם התבשלו בנסיון משקי, מגיעים ליישובים צעירים, נפגשים עם שיכבה גילית מקבילה להם, שהגיעה דרך הכשרה, והם אינם מתחבאים בפניות — הם מוכיחים את עצמם יפה, הם אפילו מודים שאין רצון לחזור. „אם אחזור הביתה, מה אני שם? — פה יש לי הרגשה אחרת. פה אני מרכזני, או מרכז פעולה תרבותית. אני חשוב! אני תופס מקום. בבית — כאשר אני בא, אינני מעריך את עצמי כי אינני מרגיש את תרומתי. כאן, במקום הקטן, תרומתי היא בעלת ערך ובעלת משקל סגולי רב יותר“.

אינני מזלזל בערכו של קשר לענף ביצירת התחושה של שורשיות, אך אני חושב שאחד הליקויים שלנו נעוץ בעובדה, שדור צעיר שנכנס לחברות במשק — אינו מודרך למעשה. הבנים מסיימים את כיתה י"ב והליווי של כל המנגנון החינוכי בא לקיצו. בוקר אחד הם יחידיים, וצריכים להיקלט כיחידים. הקשר בזמן הצבא, לדאבוני הגדול הוא קשר של חבילות לחגים. אנחנו מוכרחים להקדיש תשומת-לב ומהשבה כדי ליצור בכל פרט ופרט הרגשה שאינו רק חלק אנונימי באיזה הזמן, אלא שיש לו חשיבות אישית. זאת בעייה של כל חבר החי כאן אך במיוחד של הצעירים.

יעקב שחר

יש לעודד השתלמות ולימוד

אולי יש בזה משום סמל, שאנחנו מקיימים שיחות כאלה בשנת ה-40 לקיימה של יגור, אחרי ארבעים שנות חיים משותפים. באנו לשוחח בינינו ולבחון מהם הדברים שדורשים תיקון, מהם הליקויים שישנם, ואפשר שכתוצאה מהדברים הללו ישתנה משהו באווירה הכללית ואולי גם במהלך חיינו.

קודם כל אני רוצה לומר משהו לחברים הוותיקים. עובדה היא שישנן תופעות של אישביעות רצון בקרב חברים, אם לנסות לנתח, אפשר להגיע לסיבות שונות הגורמות לכך. לי נראה, שמבחינה כלכלית אין מקום להתאונן על החיים בקיבוץ. יש אולי מקום לדבר על חיי חברה, או על חיי תרבות בלתי מספקים. נדמה לי, כי אנו לא טיפחנו מספיק את ההנאה התרבותית-אינטלקטואלית של כל פרט ופרט בתוכנו. בשטח זה שוררת אצלנו הזנחה רבה, שהשפעתה על כל פרט מורגשת היטב.

ארשה לעצמי לעשות השוואה בין התנועה שלנו, שהיא תנועה קטנה, לבין תנועת המהפכה ברוסיה. כולנו תמכנו במהפכה ברוסיה, ואף יודעים אנו את הסתייות ההמורות שסטתה מאז, אבל אם יש דבר, בו הצליחה המהפכה הרוסית, הריהו העלאת רמתו של הפרט למדרגות לא משוערות. אחוזי האנאלפבתים ברוסיה הגיע בזמנו ל-95% ואם הצליחו לבער את הבורות כליל ולהביא לידי כך שהם יכולים להתחרות עם העולם המערבי — זהו ההישג, המחזיק אותם ואת המשטר, ולא הכוח הצבאי או המשטרה. הסיפוק האישי של כל אחד ואחד בא עקב עלייתו ברמת ההשכלה וביידע.

אנחנו הזנחנו את הנקודה הזאת. היה זמן שלא יכולנו מבחינה כלכלית לאפשר הכשרה מקצועית וכללית. אבל גם כאשר יכולנו לא עשינו די. הגענו לכך שהחל בגיל מסויים עובד החבר פחות שעות. איזה פועל במדינה הזאת ובמדינות נאורות ומתקדמות ביותר מגיע לזה? אבל אנחנו לא ניצלנו את הזמן הפנוי הזה להתקדמות ולהשתלמות, אלא נהגנו בשיטה שאינה מתאימה לקיבוץ: חבר שזכה לקבל השתלמות והכשרה מקצועית, קיבל את כל הזמן הדרוש לו על השבון עבודה, על השבון הכלל. זוהי השתלמות יקרה שאינה מקובלת בעולם. גם אנשים עשירים, בעלי יכולת השולחים את בניהם ללמוד, אינם מרשים לעצמם לתת את הכול „על השבון אבא“. בדרך כלל מקובל, שלימוד דורש מאמץ אישי יחד עם עבודה לשם פרנסה, לשם קיום. השיטה בה נקטנו לא איפשרה לנו לתת הכשרה בהיקף רחב, אלא רק לבודדים. חשוב שניתן דעתנו על נקודה זו ונוציא מסקנות לעתיד.

באשר להשתלמות המקצועית — גם בשטח זה ישנם קיבוצים שעשו הרבה יותר מאיתנו. יש להבין ששליטה במקצוע, בצד הטכני, המקצועי, הכלכלי והחברתי נותנת סיפוק, יוזמה ומרץ לאדם. קריאת רומנים בלבד אינה דבר בעל ערך רב ואיננה מעלה את האדם ברמתו. יש לעודד השתלמות מקצועית

כי עדיין לא מאוחר. זאת נקודה קובעת בהי קיבוץ. חברות בקיבוץ מצריכה רמה תרבותית-חברתית מסויימת.

וכמה מילים לבנים. הענקנו להם מטען ידיעות והשכלה רחבה יותר מאשר למרבית חברינו. עם מטען של ידיעות תיאורטיות ונסיון בעבודה, יש להם ידיעה טכנית מניחה את הדעת. אולם יש לדעת שאין זה מספיק. בימינו, כל שנה שקולה בהתפתחותה ל-10 שנים במאה הקודמת. מה שלמדו לפני 10 שנים כבר אינו מספק את הדרישה וההתקדמות של היום. אם לא תהיה השתלמות מתמדת של הבנים, השתלמות מחייבת, לא נחזיק מעמד בקצב ההתפתחות המסחרר בכל שיטחי החיים. עלינו למצוא את ההיאות בין השתלמות ועבודה. אין זה גורם שצריך לפגוע בעבודה. להיפך, אדם בעל מטען ידיעות והשכלה, לא יתבייש לעבוד בעבודה שחורה כמו זה שאיננו על רמה גבוהה.

בבת צחוק ומתוך בימחון עצמי

גדמה לי כי לבנינו יש איזה רגש גחיתות וחוסר-ביטחון. זה מורגש ביחסם כלפי בנים העוברים למשק אחר וכלפי עוזבים. מדוע? האם הקיבוץ הוא באמת במצב כל-כך קשה? להיפך, מצב התנועה הקיבוצית כיום הוא פי כמה יותר איתן מאשר בשנים, שמישהו רואה בהן שנות זוהרי לקיבוץ.

היו שנים שהקיבוץ קלט עלייה רבה, מפני שבאו הרבה עולים שהיו מוכנים להיקלט ומפני שבארץ לא היו תנאי קליטה יותר טובים במקום אחר. כיום שונה המצב. אפשר להיקלט בכל מקום ומקום. גם לקיבוץ באים, אפילו בניהם של חברים שעזבו את הקיבוץ מסיבות שונות. יש ביניהם כאלה שמחנכים את בניהם לדרך ההגשמה, לדרך הקיבוצית. זה אומר משהו. איננו צריכים להיות כל-כך רגישים לגבי עוזב ולמגור מאחורינו את כל השערים. תנועה גדולה כמו שלנו צריכה לדעת שאין המשכיות מלאה, בשום מקרה ובשום מקום בעולם. לא אצל האיכר בעל המשק הפרטי ולא אצל הבנקאי. תמיד קיימת תנועה של אנשים, כי זה טבע האדם. אנחנו חרדים לכל בן ובת, אך אין להיבהל מעזיבות. ישנם קיבוצים בהם היהס לעוזב הוא אחר, נראה לי, שהגישה שלנו נובעת מתוך חולשה וחוסר ביטחון.

אם גם יש אכזבות, עלינו לעשות הכול למען קליטתם של הבנים בעבודה ובחברה. רק חברה הבטוחה בעצמה, איננה ממורמרת ויש בכוחה לקלוט. נחדל להתמרמר, נהג ברוח טובה, ובביטחון עצמי. כך נוכל להתגבר על המכשולים.

ש ל ו ם פ ר י ד מ ן

יש ברכה בשילוב דורות

אנחנו תנועה צעירה יחסית. בזמנו, לא חשבנו מהן בעיותיו של משק שחבריו מגיעים לגיל 60—65. כאן עולה גם עניין השוויון בעבודה. יש חברים המסודרים בעבודה והרגשתם טובה — לעומתם אחרים אינם מסודרים בעבודה קבועה ומתאימה ועליהם לדאוג יום-יום לסידורם בעבודה. זה גורם להתמרמרות המצטברת ומשפיעה על האוירה הכללית.

ישנה החלטה על הפחתת מספר שעות העבודה מגיל מסויים ומעלה, אך זה אינו הכל. האדם המבוגר צריך להיות משובץ במקום עבודה המותאם ליכולתו ולרצונו. אם אדם עובד במקום שאינו כזה, שעות העבודה אינן יעילות ואינן מנוצלות כראוי והפחתתן אין לה כל משמעות מעשית. לשאלה זאת — קייום היישוב הזה, כלכלית וחברתית, על שכבותיו הגיליות השונות, צריכה להיות מופנה מחשבתנו, וחמורה במיוחד היא בעייתה של החברה, הקשישה והצעירה. האוירה שתתפר כאשר לאדם יהיה עניין בעבודה ובגשמה במשק, זה יעורר אותו לפעילות ציבורית וליאכפתיות — זה יעלה את הפרט ואת החברה כולה.

*

הכול יודעים כי בלי לימודי ובלו הכשרה אי-אפשר היום, אך אני רוצה שכל אחד ישים את הדי על ליבו ויאמר: מה נקרא לימוד, לשם הכלל או לשם התכלית? האם הכוונה לצאת מעבודה קשה ולעבור ללימודים כדי להגיע לעבודה קלה, או שישנה כוונה להזור גם לאחר הלימודים לעבודה של ממש? יש לי הרגשה שחזרנו לאותה התקופה של ה"תכלית", שהאב והאם אומרים לבן: פלחה, רפת — זה לא מקצוע. צריך מקצוע של ממש — מנהל חשבונות, מהנדס, מורה. אם זאת הכוונה, הרי זה רע

מאד. אני מפתח מהלימוד הזה, השאלה היא אם אדם, לאחר שלמד, מוכן לחזור גם לעבודה הפשוטה, השחורה, הקשה ולא להיות רק מנהל עבודה בכיר ששכרו מזומן לו. האם זה החשבון של הלימודים?

*

ובאשר לצעירים ולשילוב דורות. הנה יש לנו נסיון מאלף — יד הנה, שגם אני שותף בו, נענינו לקריאת התנועה למרות התלבטויות וספקות רציניים ביותר גם מצד מוסדות המשק וחברים רבים והן מצד הצעירים עצמם ואם כי טרם הגיע הזמן לסכם, הרי מותר לנו לקבוע שהיה זה מבצע קיבוצי חשוב מאוד, לקחנו כיתה שזה עתה ירדה מספסל הלימודים, עשרים וכמה בנים ובנות ונוסף להם בוגרי צבא קרוב למגיון והם קיבלו על עצמם את המשימה לשקם — ולו גם באופן זמני, עד שיחליף אותם כעבור שנה המחזור הבא מיגור — את יד הנה. לא נפריזו אם נקבע שבמשך ארבעת החדשים שנשתנה בהרבה נוף המשק,

מצאנו את הנקודה במצב ירוד ביותר ואם כי באנו בסוף העונה החקלאית, בכל זאת הספקנו להציע את המשק החקלאי קדימה, בעיקר הודות למסירותם של הבנים והבנות. יחסם הרציני לעבודה ולעצם האחריות שקיבלו על עצמם, עמדו להם כאן גם הינוכס לעבודה, יכולתם והתמצאותם בכל מיני עבודות בכלל וברוב ענפי החקלאות בפרט. את העובדה הזאת קבעו גם אנשי הסוכנות, אשר אגב הראו מצידם יחס חם והושיטו עזרה רבה למשק הנבנה מחדש.

עם הגיענו למקום רשת החשמל הייתה מונחת, המוסך כמעט לא היה קיים, הביוב היה הרוס ועוד, הנוף הכללי — קוצים בלבד שהגיעו עד לחלונות ממש, והנה במשך זמן קצר יחסית הבנים הצליחו להשליט סדר, משטר עבודה וידם בכול. יש גם לציין את פעילות הוועדות שנבחרו על ידם כגון: מזכירות, סידור העבודה, וועדת תרבות ועוד, ושוב כל נשכח שמדובר בצעירים, שאף פעם לא התנסו בכגון אלה. הבנים והבנות גילו בגרות ועצמאות כאשר ניתנה להם האפשרות לכך.

יחד עם זאת הריני רואה חובה לעצמי להגיד לבנים על סמך הנסיון הקצר, מתוך יחס טוב ואובייקטיביות גמורה — שחשוב מאוד שילוב הדורות ויש להיזהר מזילוזל בנסיון והכמת חיים של חברים מבוגרים, שנתנסו במשך שנים וצברו נסיון רב בשטחים שונים והודות לגילם ונסיונם דעתם מאופקת ומיושבת יותר. רק בשילוב כזה יש ברכה ליוזמה של צעירים והתפתחותם לעצמאות מוחלטת לטובת הקיבוץ ולטובתם הם עצמם.

אברהם גלפר

זוחים את ההכרעה האישית

כל זמן שהכיתה שרוייה במסגרת בית-הספר, יש השפעה גדולה לחינוך התנועתי על גיבושה, על האווירה שבה ועל מעשיה החברתיים. אבל ברגע שהבן יוצא לצבא, ובעיקר זה בולט אצל הבנות — כל עניין ההדרכה נשאר מאחור. עובדה היא שרבים מהבנים העוזבים זכו לשנות הדרכה פוריות ולחינוך תנועתי רחב. אפילו אם בכיתות י"ב נרכשו ערכים, הרי עם היציאה לחיים אחרים, הדברים נשכחים.

אינני רואה עיקר בשאלה איך אנחנו, כבני-משק, כצעירים, בבית הספר, בצבא, או לאחר מכן במשק, הייתי מסתכל על הדברים במהופך, כלומר: איך המשק בנו, ופה הנקודה הכאוהבה, הדרכה פחות או הדרכה יותר — זה לא העיקר, הרבה מאוד בנים טרם עמדו בפני המבחן של הכרעה אישית. לא כל מי שחי היום בתוכנו, הכריע שזאת היא דרכו בחיים.

נדמה לי שאנחנו משתמשים הרבה ב"תירוץ" הזה של האווירה. אומרים: האווירה בעולם, האווירה בארץ, האווירה בנוער — הדברים לכאורה נכונים, אך למעשה אנחנו פוטרם את עצמנו בעזרת אמירה זאת מהאחריות למה שנעשה בתוכנו. בוודאי, גם הבנים בכיתות ההמשך ביגור מושפעים מזה שבכל העולם מדברים על מגאטונים, ודאי שהם מושפעים ממה שהם קוראים בעתונות הכללית ובעתונות הקיבוצית, מהדברים שאומר רקטור האוניברסיטה על הלימודים, על הצורך באנשי מדע ועל תפקיד הקיבוץ, ההולך ועובר מן העולם. הבנים מושפעים, אך זו אינה הנקודה העיקרית. נקודת התורפה היא חולשתנו מבפנים וכשאנחנו חלשים מבפנים, נוה לנו לעטוף את הדברים באותה "אווירה", ישנו הלך-רוח שהחיים שלנו הם בכלל מין פשרה בין מה שרצינו שיהיה — לבין מה שקיים, פשרה בין המצוי לרצוי. מתוך החולשה הכללית הזאת צומחת גם החולשה של הבנים.

לא אחת נהקלתי בבנים שלנו, שלא יכלו לעמוד בוויכוח עם אחד עירוני, שאמר להם: „תראה, אתה חי בלא-כלום. הדרך שלך היא נכונה והיא צודקת ואתה מאמין, אבל אתה מוכרח לקבל הכרעות של אנשים ואפילו אינך מסכים להן: אתה מוכרח לחיות כל החיים שלך בהרגשה, שאתה אינך מכריע בשום דבר.“ והוא מוסיף: „אני גומר את הצבא והולך בדרך שאני בעצמי בוחר בה.“ מובן, שאין זה בדיוק כך, אבל הבן שלנו — לא תמיד יש לו מה להשיב על הדברים. ההרגשה שהמסגרת החברתית שלנו היא כזאת, שרצון הפרט קובע בה אך במעט, מערערת הרבה פעמים את ההרגשה הטובה של הבן. האווירה בחוץ משפיעה ללא ספק, אבל אני חושב שהבן שלנו יוצא מהבית קצת חלש, ומשום כך הוא מתנדנד עם כל משב רוח קל. לא החטיבה ולא בית הספר אינם יכולים לעשות דבר ברגע שאנחנו בתוכנו, כולנו, קצת חלשים והאמונה שלנו נחלשת.

בית הספר אינו צריך להיות רק כשמו — בית ספר. לא צריך לשבת ורק לקרוא בספרים. המורים שלנו יודעים היטב את הומר הלימוד ומקנים אותו כראוי, אך יש להם הרגשה שקודם כל עליהם לחנך הברי משק, וכשהמורה, כחבר משק, המכיר את כל התופעות שהזכרתי לעיל, גם הוא מתלבט מאוד ומגיע למסקנה, שבית הספר היום והציבור הגדול — שני גורמי החינוך העיקריים במשק — אינם מכוונים כל צורכם זה לעומת זה — אז, כמובן, נחלש רצונו של המורה לנסות ולהחזיר בנוצר את עקרונות התנועה ואת הדרך הקיבוצית, אם אין לו תמיכה ציבורית ראיה לשמה.

ג מ ר ו ד ש מ ש י

היחיד לרשות בניין חברת העתיד

אינני יודע מה אצלנו דורות וספק אם אצליח להעמיד דור מול דור. אבל מה שנוכח הוא שבינינו ובין הבנים יש מרחק רב ולא רק מפני שאנו בני גילים שונים — והגיל איננו דבר פחות-ערך — אלא מפני שגם מבחינה היסטורית בני דורות שונים אנו. מאחורי הבנים שלנו, וספק אם הם יודעים להעריך זאת, לא נסחב אותו שובל של העבר היהודי בגולה. עבר זה הנסחב אחרינו, לא כיהודים ולא כבני גיל מסויים, הוא עבר יהודי של ערים ועיירות, של משפחות שטעמן הוא הפיזור והריצה לארצות חדשות מדורי דורות, ספק אם ניתן בכלל לחוש זאת בלי שאדם חי בכך. לכן, הרבה דברים יש לסלוח לבנים שאינם תופסים, אינם חשים או אינם מבינים זאת. המנטליות היא לא רק של גילים, היא באמת של דורות שונים, אם גם אין הכרה שתשרור איהבנה בין הדורות. מנטליות של דורות שונים — דורות של גולה ודורות של בנים, אשר לא טעמו טעם של גולה.

כאשר אני מנסה לעסוק בעניין זה, יש לי הרגשה שעלינו להפיש את המאחד אותנו כ בני-אדם. מבחינה זאת גרמנו תקלה לבנים. בחרנו לנו משהו המטיל עליהם עול שאלמלא אנחנו, יתכן וגורלם היה מותווה אחרת. עשינו זאת מפני שאנחנו מחפשים את המאחד לאדם, והמעשה שלנו הוא לא רק ציוני. מנקודת השקפה זו אנסה לבחון את הדברים.

כשאני סוקר את הבעיות בהן נעסוק בשיחות אלו, אני יודע כי אלה עניינים המטרידים אותנו מאוד, עד כדי כך, שפה ושם יש מי שרואה בהם גורל ממש. החל מדברים שהם, כביכול, לא כל-כך גדולים וגמור בגדולים, כגון: מפגש הדורות ממש, רציפות הדורות, המשכיות, בעייות עבודה, בעייות חברה שונות וכ'. ועל אלו אנחנו שוברים את הראש לא מעט ומדי פעם אנחנו חושבים בכנות שכאן טמון גורלנו, אם בסידורים חומריים של חיי יום-יום, בעבודה, או בבעיית החברה.

מדוע אינני רואה כרגע בכל אותן הבעיות את העיקר? יש לי הרגשה, שאנחנו שוכחים לעתים את המבדיל בינינו ובין העולם הגדול, בין הסובב אותנו. משום כך שוכחים אנו גם את הערכת עצמנו. לי נראה כי דרוש לנו לחפש את הערכת עצמנו, כלומר — לשוב ולראות במה עושים אנו מעשה גדול, משום שהעולם הסובב אותנו מנסה כבר מזמן לשכנע אותנו כי אין אנו שונים מן האחרים ואף בתוכנו, מתהלכת לעתים די קרובות ההרגשה שבעצם אין בינינו ובין האחרים הרבה.

האדם בחוץ יש לו עניין אחד, קנה-מידה אחד בחייו: ההצלחה. אינני יודע מהי ההצלחה הזאת, אבל אם משהו יטיל מבט על החברה בארץ הזאת, על התפתחותה באותן שנים שאנחנו מכירים אותה, יראה כי הצלחת היחיד, הצלחת הפרט, היא קנה-מידה לאדם בחברתו. לנו, גם בכל רגעי החולשה שלנו, יש בכל זאת קנה-מידה אחר. לא קנה-מידה של הצלחת יחיד, אלא קנה-מידה של בחירה יום-יום מחדש, לאור השקפה היסטורית מסוימת על גורלו של היהודי, על גורלו של האדם. לעתים

קרובות שוכחים אנו זאת ומזלזלים בערכנו, עלינו לשגן זאת יום-יום — אין אנחנו, עם כל חולשותינו, אלא הולכים לאור מבחן אחד והוא — אותה בחירה שבחרנו, לאורה אנחנו בוחנים את חיינו, בגדולות או בקטנות, כיום יכולים אנו כבר לנסות לבחון עולם אחר, נאמר את הקומוניזם. גם בזה ספק אם אנחנו יודעים להעריך את כוחנו. אין לנו משטר, אין לנו שלטון, אין לנו כוח להשליט מרות על האדם. חיינו מבוססים על אימון, על רצונו הטוב של האדם ועל יחס מוסרי לחיים שלנו. ויש לנו בתחום זה הרבה כשלונות, כל אדם אשר מוסריותו פגומה אפילו במידת מה, יכול להערים על כל החברה שלנו. הוא חזק יותר מכל החברה שלנו, מפני שאנחנו מוותרים על התערבות המשטרה, איננו רוצים משפט ואיננו רוצים כפייה, והאדם לאחר הכל איננו אלא אדם. בחרנו לנו חיים חתומים מן ההווה, העולים על מידת יכולתו המוסרית והנפשית של האדם המודרני (ואיננו רוצה להגיד אדם גרוע, אלא אדם שחברתו הינכה אותו לחיים כאלה ולא אחרים). החברה הזאת, אשר אנשים ראו בה פעם חלום יפה, אנחנו מנסים לסגל אותה לעצמנו, או להיפך — לסגל את האדם הרגיל, הנורמלי של החברה הסובבת, לחיים החורגים מתחום ההווה, וזוהי אמת, מפני שמעגל קסמים כאן, מה קודם למה — הקמת המשטר וכפייתו על אנשים או חינוך האדם עד שיהיה בשל לכך ויוכל לבצע זאת למעשה?

ענין זה, של חברה החורגת כמעט אבסולוטית מתחום יכולתו הנפשית והמוסרית של האדם בן זמננו, מוכרחה להביא בהכרח להתנגשויות וחיכוכים בין הדרך בה בחרנו לבין האדם, הפרט, ויש להוסיף כי כאשר התחלנו בכך בעידנא של התלהבות, שכחנו את היחיד לטובה או לרעה, שכחנו לדאוג לו ליחיד ושכחנו גם שהוא מכריע בגורלנו, שכחנו שאין איש שווה לרעהו, איננו דומה, לא כל אחד המצליח ולא כל אחד המוצלח, לא כל אחד המאושר ולא כל אחד הטוב, ומכאן בעיקר נובעת התחושה של חוסר יכולת להתגבר.

ניסינו פה ושם להעביר זאת לפסים של אירגון. האמת היא שהאירגון לא יועיל לנו. נזדקק לשם כך לזמן רב ואינני יודע איך מודדים זאת, אם לא בדורות — נצטרך להיאבק על כך הרבה כדי לסגל את האדם, והוא אצלנו מועט שבמועט, לחברה אשר הרגליה וסדרי חיה הם אחרים, וזאת, תוך נסיון לראות בכל אחד את הייחוד שבו וללכת לקראת הייחוד הזה. לספק את הצרכים בדרך חברתית-אנושית, ולנסות לבנות גם את מה שבחרנו לנו. יתכן שזה ענין לדורות, ומכאן נובע, כנראה, החשש לכשלון.

כשאני מנסה לבחון זאת לאורה של יגור נדמה לי כי אותה מנטליות, שקודם הזכרתי, עלולה לעתים להיות קובעת, יש פה ושם בתוך המנטליות שלנו איזו נטיה לחוסר מעשיות. זוהי אמת לאמיתה, כי הרי כל מה שאנחנו בחרנו לא היה מעשי בזמנו, ולא המעשי שבדבר הוא העיקר — גם כיום נראה לי שאם נצליח לארגן את חיינו על הצד הטוב ביותר, אך נישאר בכל הארץ הזאת ובכל העולם הגדול הזה רק כמה רבבות, זה יטריד אותי, אני אעמוד כל יום וכל רגע בפני תופעה זו ככלי ריק, מפני שאנחנו ראינו בדרך בה בחרנו, בכל מה שאנו מנסים לעשות פה, פתח לחיים אחרים, להרבה אנשים, אם לא לכל האנשים. רצינו להיות ראשוני הסוציאליזם ומבחינה זו אני בוחן את יגור. איננו יודעים לראות את גדלות המעשה הזה של הרבה אנשים, חרף כל הפרובלימטיקה שלא נפתרה, והבעיות שנשארו בעינינו, יש מישהו שבגלל הכשלון בפתרון בעיית מסוימות חושב שנכשלונו, עלינו ללמוד להעריך את העובדה שאלפי נפשות חיות במסגרת-חיים בה צריך האדם לבחון את עצמו יום-יום. אין זאת אמת שאנחנו חיים מתוך שיגרה. ייתכן שפה ושם חי מישהו מתוך מרירות, או מתוך רגש של הרטה על מה שעשה, ייתכן שמישהו חי זאת מתוך הרגשה של חולשה, אבל אי-אפשר להיות את חיינו מתוך שיגרה, כי יום-יום ניצב האדם מחדש בפני הבחירה.

יגור זאת בנתה את עצמה כדבר שהוא יציב לנצח. בפתרון בעיית היום-יום, באיזון בינן לבין המטרה העיקרית, המרכזית, הסופית, של העמדת היחיד לרשות בניין החברה, הצריכה להיות חברת העתיד, טמון סוד קיומה של חברתנו. ייתכן מאוד שיבואו ימים טובים, כאשר נהיה בשלים, יציבים, גדולים וחזקים נוכל ללכת בשקט ובלב שלם לקראת ייחודו של האדם, של הפרט, של היחיד. כיום, אם גם נעשה כל מאמץ אפשרי, רבות מן הבעיות לא נצליח לפתור. הדבר שעלינו להנהיל לדור השני, אינו פתרון הבעיות (ספק אם הם יצליחו בזה הרבה יותר מאיתנו), אלא תחושת השאיפה למטרה גדולה יותר, האדם אשר צריך לעמוד לרשות ולמרותה של מטרה גדולה. משגה חמור יהיה אם עיקר מעשינו של חברה כשלנו יהיה נתון לפתרון הבעיות המעשיות.

נחמן רבינוביץ

קשר נפשי או ביסוס אידיאלי?

אנחנו חיים במשק מפני שאנחנו אוהבים אותו, רגילים לחיות בו, יש לנו קשר לבית-הורים, קשר לחברה, להרגלי-חיים ואיננו מכירים משהו אחר. זה הבית שלנו, כשיוצאים לצבא או לתנועה, אין לנו במדה מספקת ביסוס אידיאלי לחיינו במשק. יוצאים בהרגשה שהיה טוב. הכול נשאר בתחום הרגש. אין זה נכון שהקיבוץ דורש מבן-אדם אופי מסויים כדי שיוכל לחיות בו. אמנם, לא כל אחד יכול לחיות בקיבוץ, אך יש לכך סיבות אחרות. במידה מסוימת אין זו מסגרת-חיים גורמלית, הואיל ובני-אדם קשורים אחד בשני, גם אם הם בעלי אופי מנוגד. מבחינה זו החיים בקיבוץ קשים מהחיים הפרטיים, ולא כל אחד מתאים למסגרת-חיים זו.

בחיינו מורגשת פחות מלחמת-הקיום, הממלאה את כל החיים מחוצה לנו, יש בינינו כאלה שאינם מוצאים שטח להתעניין בו ואז החיים פה כאילו קלים ומשעממים. אצלנו נדרש מאדם למצוא עניין בעצם חיי החברה, בעצם חיי היחד, האדם צריך להיכנס לפעילות חברתית, כי זה שאינו משתתף בה, מוציא את עצמו מאחריות — חיי-יחד בחברה דורשים אחריות הדדית. כשהלכתי לצבא, אחר שנת עבודה בתנועה, הייתי במצב אחר מאשר בת ההולכת לצבא מיד אחרי גמר בית הספר, אני לא קיבלתי מיכנית מה שאמרו לי. הרבה דברים נראו לי מצחיקים ומגוחכים. אני חושבת שזה בא לי מהשנה בתנועה, שנה שמבגרת, פוקחת עיניים ומחדדת את חוש הביקורת. בנות העיר בצבא הן אנטו — נגד דברים, לעומתן, בנות המשקים יש להן נטייה ללכת לקראת. האווירה החינוכית בקיבוץ מחנכת ליהודי. לבצע את הדברים כיחידה אחת, מגובשת, החותרת לקראת שלימות.

אני נזכרת בפגישה בעין-יהב עם בני מושבים (עד אז כלל לא הכרתים), יש הרגשה שבני-המושבים הם מין סינתיזה בין העיר והקיבוץ מבחינת שילוב של חיים פרטיים עם עבודה הקלאית, אצלם החקלאות משמשת בסיס הומרי. כשם שפועל בעיר הולך לבית-חרושת לעבוד ולהרויח לקיומו, כך עבודתם החקלאית אינה אלא אמצעי מחיה. כשאני משווה אותם לבני הקיבוצים אני נוכחת לדעת שבנינו הם הרבה יותר רחבי-אופק.

כרמלה אמית

לימוד מופשט והגשמה יום-יומית

הבנים בכיתות ההמשך שלנו, גדלים ומתחילים לראות דברים ולחשוב עליהם. הם אינם מקבלים הכל רק בצורה ריגשית. אין הם יכולים לחיות בתא סגור, והם מסתכלים קדימה, לנעשה ומתרחש בשיכבה הבוגרת יותר, משום כך יש חשיבות לצורת החיים של כל דור, של כל שיכבה. אי-אפשר להתעלם מכך, שהדור השני הוא דור של ממשיתים ולא דור של יצירה ראשונית. יש הבדל בין אנשים המרגישים יום-יום, שהם יוצרים משהו ראשוני-התחלתי ובין אלה שממשיכים, שנקלעים אל דברים שנעשים ושנעשו כבר, ומכאן שאלה חנוכית: — כיצד נחנך אנשים ממשיכים, האם בדרך המהפכנית, או שנקבל את המציאות על כל השלילה שבה? צריך לחפש את השילוב בין הלימוד המופשט ובין העבודה וההגשמה היומיומית. יש למצוא את הקשר בין הלימודים העיוניים בבית-הספר לבין הדברים הנעשים יום-יום במשק ובענפים השונים. דבר זה צריך להנחותנו בהתוויית הדרך החינוכית ובהיפוש הכלים והאמצעים החינוכיים.

ג'ורא ניר

מאבק בקיים נותן טעם לחיינו במשק

בין הבנים העוזבים את המשק אפשר להבחין בשתי קבוצות. האחת — מקרי נישואין של בנות או בנים (וזה דבר שעומד מעל לכל שיקול אחר) והשניה — אנשים שאינם מוצאים כאן סיפוק, שלא ניתנת להם כאן הזדמנות להתמודד עם דברים — אלה הבנים שהולכים ללמוד. הקיבוץ הוא צורת חיים, יש בה צורך להתמודד, נפשית ורוחנית, הרבה יותר מאשר בעיר. צרכיו של הקיבוץ תובעים התמודדות יום-יומית. מצד שני — אנשים, דווקא מפני שהם רוצים

להתמודד עם הדברים, הולכים מכאן. מדוע? לדעתי מוטלת האשמה על בית הספר בלבד. בבית הספר שלנו נרתעים וחוששים ללמד ולהראות את הקיבוץ כמות שהוא. בשטח ההומניסטי מלמדים תיאורטית התפתחות משטרים וכו', אבל מעדיפים שלא לצלם את הדברים לאמיתם, לא להתמודד עם בעייות אלא לעבור ולדלג עליהן. ויש לכך סיבה מובנת: החיים, האידיאה, אינם מתגשמים בקיבוץ כמו שהיינו רוצים שיתגשמו. תחושה זאת, שהקיבוץ הוא דרך נכונה יותר וצודקת יותר, צריכה היתה להיות נחלת כל אחד מאיתנו.

בית הספר של יגור צריך היה לחנך את בני כיתות ההמשך למלחמה בתופעות הרווחות במשק כיום. בית הספר צריך היה להאיר את החיים של החברה הגדולה. זה היה מחייב את המורים להתייחס לעניין הרבה יותר ברצינות, להעמיק ולחטט כדי להפגיש את הבנים עם הדברים ללא כחל ושרק. אך בית הספר אינו מגלה כוח לעשות זאת. אנשים המרגישים צורך להתמודד — להם דרושה גישה מציאותית, אפילו אם היא ביקורתית. מאבק כזה היה נותן טעם להיותם במשק.

עֵינֵי יִשׁוּרוֹן

בן המשק בצבא

אני שירתתי בנח"ל. היו איתי עוד שני בנים מיגור. יש הבדל אם הבן נמצא לבד או עם בנים אחרים ממשקו וכן יש הבדל בין מסגרת אחת בצבא, לשנייה.

מיד עם תחילת השירות מתגלה ההבדל בין בן-העיר לבן-הקיבוץ. הבדל זה ניכר הן בכושר, הן ביכולת והן ברצון. ביכולתנו הגופנית — עולים אנו על בני העיר וכן על חניכי תנועות הגוער, הרגילים במידה מסויימת למסעות, טיולים ויציאה לשטח. מבחינת הנכונות — יצאנו מהמשק בהכרה שהצבא אינו רק תקופה של שנתיים וחצי שיש לעבור אותה איכשהו, אלא חשוב גם איך וכיצד נעבור אותה. התקוממנו נגד השתמטות מאימונים ונגד חיילים שרצו לבצע את המוטל עליהם בצורה הקלה, אך לא הטובה ביותר. הוקענו תופעות אלה ושימשנו דוגמה בעשייה וברצון. נתנו דהף באימונים לכל הסובבים אותנו. לא חיפשנו את ההצלחה האישית בלבד, אלא את ההישג הקבוצי.

גורם נוסף שהבליט אותנו היו חיי החברה. הצבא הוא אחד המקומות בו קיים שוויון מוחלט בתנאים הגיתנים לכלל. פה בלטה יכולת העמידה שלנו. הבנים שבאו מצורות חיים פרטיות לא היו רגילים לחיות בצוותא. לגור יחד באוהל, להסתפק במועט, לעזור האחד לחברו, גם בדברים הפשוטים שבהם ניכרים אופיו והיגוכו של אדם, עלינו על בני-העיר ודוגמא בולטת זה עניין החבילות. כשהיתה מגיעה חבילה לבן-משק, היה נהנה ממנה הכלל: המחלקה, האוהל, בלי להתחשב ב"מוצא": בני-עיר, בני-מושב או בנים מיישובי-עולים. לעומת זאת מוכרים הכירסומים מתחת לשמיכה עם כיבוי האורות...

היתה בנו נכונות למלא חובתנו בצבא כתפקיד, כשליחות. ולעשות זאת על הצד היותר טוב. מדוע מתרחקים אנו מוויכוח על שאלות הקיבוץ? לדעתי איננו מסוגלים לעמוד בוויכוח כזה, משום שאף אחד אינו יודע בדיוק איך לבסס מדוע הוא חי דווקא בקיבוץ ולא במקום אחר. בחינוכנו יש הרבה אהבה למקום, לבית, לחברה. אנו שלימים עם צורת החיים הקיבוצית באופן "טיבעי" ומותרים על מתן ביסוס אידיאי לה. וכשהדברים מגיעים לידי וויכוח — קשה לנו לעמוד בו. הקשר עם הבית, עם הקיבוץ כתנועה כללית — אינו קיים בזמן הצבא. הוא לא מורגש.

דוד פורציה

העבודה בתנועה — לחינוך עצמי

החל מבית הספר איננו פועלים בהתאם לרצון האישי שלנו. לא הוא שמקדם אותנו. תמיד אנו שואלים את עצמנו כיצד רואה אותנו חברת המבוגרים, או מה דורשים מאיתנו המורים. שום פעולה שלנו אינה נעשית מתוך דהף אישי או יוזמה אישית. במקרה שאנחנו רוצים לזכות בהערכה בחברה, אנו משתדלים להצליח בפעולתנו.

אצל הבן מחוץ לקיבוץ ישנה תמיד התקדמות לקראת משהו. הוא יודע שהוא הולך לבנות לו חיים. זוהי מטרתו וזה שנותן לו מרץ לפעול. אנחנו רוצים לחזור לקיבוץ כי זה הבית שלנו. אבל הדבר היותר עמוק, (ואני מרגישה זאת גם עכשיו בבית), איננו. השלווה והאדישות נובעות רק מתוך כך שהאדם אינו פועל בעצמו, אינו הולך לקראת הדברים שהוא מרגיש צורך בהם. במשק הגדול

גומר האדם את יום עבודתו בענף, ואין זה משנה לו כל כך אם הדברים נעשו בלייקנות גמורה או אם נשאר משהו בלתי גמור. הוא הולך הביתה, יש מי שידאג לדברים — הקיבוץ כולו. מלמדים אותנו איך לארגן את חיינו: איך לפעול, איך לעשות. אבל הראייה הקיבוצית, הקשורה יותר באידיאה, היא שהסדרה לנו. בבית הספר אין נושא לימודי הנוגע לקיבוץ. הגעתי לתנועה הסרת-ידיעה כיצד לחגך לקיבוץ, טוב שהגעתי לתנועה הייתי צריכה „להעביר“ את נושאי-הקיבוץ — רק כך הגעתי לקריאה רצינית במקורות. בתנועה ראיתי גם הבדל ביני ובין המדריכים העירוניים. הם קנאים לתנועה, הם מוכנים ללכת, מחוץ למסגרת עבודתם, ולהשיג עוד חניכים לתנועה. השקפתם היא: צריכים כוח וזוהי תנועה שלנו — לכן כל מאמץ כדאי. גם אני הייתי נכונה לעבוד ולהשקיע בסניף מה שיותר וביסיון קיבלתי הרבה מאוד מזה וייתכן שקצת הקנאות שלהם חדרה גם אלי.

ריבקה רייסמן

גם משק הבית הוא מקצוע

אם לא נעזי לנגוע בבעיית האשה בקיבוץ ולדבר עליהן גלויות, בקול רם — לא נתחיל גם בחיפוש פתרונות.

בראשיתו של הקיבוץ היה היחס לעבודה אותו יחס שבוטא בתורתו של גורדון, וגם בעבודה שחורה מצאו התברים סיפוק של יצירה. יחס זה השתנה, כיום עלינו להפש דרכים חדשות, כדי להחזיר לאדם את הרגשת היצירה בעבודתו. זה דרוש לו ולטוביבתו על מנת שתהיה לו הרגשה טובה. האשה נופלת קרבן ראשון למצב זה. רוב חבירותינו עובדות ב„שירותים“ והמילה הזאת כשלעצמה משרה על העובדות הרגשה לא טובה. נשארה לאשה רק היצירה הביאולוגית, או הקדשת מירצה לפעילות בחברה. אשה שאינה מוצאת סיפוק בעבודתה, ממשיכה לחפש את סיפוקה בילד שלה, ומשפיעה עליו את כל טובה. טיפול זה מתנגם בחינוכו של הילד. גורם לפינוקו המופרז וכו'.

עלינו להודות ש„פינת האפייה“, המאפשרת לחברותינו יתר חופש ב„התעסקות בעוגות“, החזירה לרבות מאיתנו סיפוק כלשהו שביצירה. מובן, שעדיף היה לכוון מרץ זה לשטח רחב יותר, חשוב בהרבה, ונותן סיפוק רב יותר — השטח החברתי.

ובאשר לבת הצעירה, כל אדם, ובמיוחד צעיר, צריך למצוא את מקומו בעבודה, במקצוע. יש לאפשר לבת לרכוש מקצוע. האם באמת עומדים לבחירתה רק מקצועות של חובשת, מורה וגנות? האם מקצוע אפשר לרכוש רק בבית ספר מקצועי, כפי שחושבים רוב ההורים? והבישול, האם אין זה שטח יצירה של האשה, מדורי דורות? מדוע לא נראה את בנותינו בעבודה במטבח? יש לחבב את הבישול על ילדינו כבר בגיל בית הספר על-ידי הקמת מטבח לימודי, כפי שקיים ברבים מבתי הספר בארץ זה שנים. כמו כן יש ללמוד את מלאכת הבית, תורה שגם היא מבוססת כיום על מדע. אלה מקצועות לבנות ולבנים כאחד. לו התחלנו בכך בכיתות הגבוהות של בית הספר, כשחלק מהילדים (במיוחד הבנות) אינו מתעניין בלימודים הריאליסטיים הקשים, היו רבים מהם, במקום לבזבז את זמנם בחוסר עניין וללא תכלית, רוכשים לעצמם יסודות כלכליים והשקפה רחבה, מציאותית ונכונה על השירותים במשק, בהם עתידים הם לעבוד, גם הם וגם המשק היו נשכרים מזה.

כדאי לכוון את הבת מראש למקומות עבודה בהם עתידה היא להשתלב. אם יהיה יחס נכון לשירותים, לנקיון — תגבר האחריות לבית ותגבר הרגשת הבית אצל הכל: מבוגרים, נוער וילדים. אולי יגבר גם רגש האחריות של ילדינו כלפי רכוש המשק.

מדוע עוזבת הבת? יש בנות ההולכות אחר בעליהן, כשם שעדיין מקובל בעולם כולו. אולם יש גם כאלו שהשקפת איותיהן, המתגעעות לשוב ולהיות „עקרות בית“ כפי שזה היה בעיירה, דוחפת את הבנות לעזיבה. גם ההרגשה, שהאם לא מצאה את מקומה בעבודה, בחברה ואולי במשפחה משפיעה מאוד. אין זה נכון שהבת נמשכת לחיים יותר קלים, כי אין חיי האשה בעיר קלים יותר. גם החיקוי, הרצון „להיות כמו כולם“, מושך בשעה שחיי הקיבוץ דורשים „רגש מהפכנות“.

לבתי-קיבוץ יש בחוץ שם מצויין, וזו עדות לכך שהקיבוץ מעניק לילדינו חינוך טוב, למרות ההתלבטויות שלנו בענייני חינוך. הנקודה החלשה במערכת חינוך זו, היא לפעמים השפעת הדר ההורים. עלינו לחפש במשותף דרך לחינוך עצמי של מבוגרים וצעירים כאחד. יהיה זה פתח לפתרון בעיותינו.

מרים עוגן

כנגד זורעי מבוכה

שתי דרכים לעזיבה: העזיבה הממשית, היציאה אל מחוץ לקיבוץ, והעזיבה הפנימית הקודמת לה. במה זה מתבטא? החבר חדל מלבוא לאסיפות, איננו משתתף בחיים הציבוריים, מתבטא בצינינות, בביקורת ובזילזול בעניינינו. „עזיבה פנימית“ זו מצוייה בכל השכבות הגיליות — גם בין הוותיקים וגם בין הצעירים ויש להודות, שהביקורת ההרסנית של אלה אוכלת כל חלקה טובה בציבורנו. להרגשתו של ציבור הוותיקים יש השפעה מכרעת על השקפת הנוער. רק הוצאת המסקנות אצל הבן הצעיר היא חריפה יותר. יש לפעמים וותיק שאומר: אילו הייתי צעיר ב־20 שנה... ורומז: הייתי הולך בדרך אחרת. אין פלא איפוא שישנו גם צעיר האומר: אם סיכום חייו של החבר הוותיק איננו חיובי — למה אתחיל אני את חיי בדרך הזו?

נקודה חריפה, מסובכת ומדאיגה במיוחד היא בעיית הבת החוזרת מן הצבא. היא לפעמים נתקלת בחבירה מבוגרת, מאוכזבת המחפשת אחר מקום עבודה. בעיית האשה בקיבוץ בכללה דורשת בדיקה מעמיקה, הוצאת מסקנות ופעולה אירגונית נרחבת, לשם מציאת פתרון לבעייה זוועת, שהיא בעייתת של החבירה הקשישה והבת הצעירה כאחת.

מרים אורן

חזרה ל„אידיאל“ של עקרת בית:

בארצות מתפתחות מעריכים, כיום, את הרמה החברתית-תרבותית של המדינה על פי מעמד האשה בה. בעבר, העלתה התגועה הקיבוצית את האשה, בהראותה לה דרך למיזוג חיי אשה עובדת עם אימהות. בשנים האחרונות חלה אצלנו נסיגה בשטח זה, דווקא בשעה שבכל העולם המודרני הולכת וגוברת המגמה של יציאת הנשים לעבודה מחוץ לביתן.

מה קרה אצלנו? במרוצת השנים חזרנו ל„אידיאל“ הישן, שהטיל על האשה תפקיד של אם ומכלכלת משקביתה. האשה אצלנו, במקרים רבים, שוב איננה מרוצה מכך שילדה אינו נמצא בטיפולה הבלעדי. הלך-רוח זה גם הוא אינו תואם את המתרחש בעולם הרחב, בו התהליך הוא הפוך: האשה יוצאת מביתה ומסרת את הילדים לטיפולם של מוסדות ציבוריים. הרצון הזה לטיפול אישי בילדים מצוי בעיקר אצל הבנות הצעירות שלנו, שרבות מהן אינו מוצאות סיפוק בעבודתן, אינן מרגישות שהן חלק פעיל במעגל העבודה ומשום כך גם אינן מוצאות את הדרך לשילוב חיי אימהות וחיי אשה עובדת. עבודתו של הגבר ממלאה יותר את זמנו ומחשבתו מאשר עבודתה של האשה והוא זקוק פחות ממנה ל„מילוי“ השעות הפנויות. עדות לכך — פעולות התרבות בהן משתתפות נשים באחוז גבוה יותר מאשר גברים, בקיבוץ, כמו בכל ארצות העולם.

הכנת הבת לקראת החיים בתקופת הלימודים היא שיגרתית מדי. הבת שלנו חיה בבית הספר באשליה, שאחרי תקופה זו יעמיד בפניה העולם אותן האפשרויות שיעמיד בפני הבן, בעבודה ובחיי החברה, אך המציאות טופחת על פניהן. במציאות אין הדברים כך, והאשה מוגבלת יותר בבחירת עבודתה. אין להסתפק בכך שהבנות תבלינה את זמנן הפנוי באפיית עוגות, אם כי גם זה מתפקידה של אם המשפחה. עליהן לקבל בבית הספר הכנה לאותם מקצועות בהם תעבודנה בעתיד. אסור להשאירן במבוכה המגבירה את חוסר יציבותן והקשר שלהן לבית. על הבנות לנצל את כל אפשרויות הלמידה הניתנות להן במסגרת הצבא. אפילו במקצועות שכאילו אינם נחוצים היום — הם יהיו נחוצים מחר-מחרתיים.

שני התפקידים הנכבדים העומדים בפני הבת — עבודה ואימהות — ההכוונה וההדרכה לקראתם צריכה להתחיל כבר בבית הספר, ולא בדרך השיגרתית הנהוגה כיום.

יתרונו — „הנשמה היתירה“

בשיחות אלה גשמעת מפי כל המשתתפים חרדה גדולה נוכח העזיבות המרובות. יש להבחין בין כמה סוגים של עזיבות. עזיבת משפחות צעירות, אחרי מספר שנים של חיים במשק, אפשר להשוותה לעזיבת משפחות מבוגרות. עזיבות אלו נגרמות בשל אי-הסתגלות לתנאים מסויימים או מתוך סיבות ספציפיות כלשהן. לסוג עזיבה זה אין שורשים כלליים שאפשר לעמוד עליהם ולהילחם בהם.

אבל אם מדובר בנוער הצעיר, של שלוש שנים לאהר גמר בית הספר, זה שעוזב בזמן הצבא, לאחר הצבא, בזמן שנה שלישית או לאחריה — הנוער הזה עוזב מתוך סיבות כלליות: חברתיות, ציבוריות, תרבותיות, שיש באפשרותו לנסות ולהשתלט עליהן. לתנועה הקיבוצית אין שום סיכוי כיום להתחרות עם „מירוץ האמוק“ שישנו בעיר, עם האמריקניזציה בשטחי חיים רבים. אנחנו יכולים להתחרות רק בדבר אחד — בנשמה היתירה שבנו. יכולים אנו להתמודד ברמת החגים שלנו, ובעיסוק התרבותי שאנו מציעים לאדם המבוגר ולנוער שלנו בזמן הפנוי. אין לומר שבשטח זה כבר הגענו לשיאים. יש לעשות עוד הרבה כדי לפתח ולשכלל.

שולמית אמיתי

הפרט נבלע במעשה הכלל

אנחנו ממעטים להגיד דברי הערכה על המשק, כשם שממעטים לומר דברי הערכה אחד לשני. טרדות היומיום מבליטות תמיד את הדברים השליליים, שעה שהדברים החיוביים מתקבלים כמובנים מאליהם, ואין מדברים עליהם כלל.

בין משקי הקיבוץ המאוחד — אין עוד משק לרבות הצעירים — הבנוי לליכך טוב כמו המשק שלנו מבחינת הרכב ענפיו, היקף כל ענף וענף והשילוב בין ענפי החקלאות, התעשייה ועבודות-החוץ. הורינו הקימו משק גדול. אולם דווקא כאן מתגלית נקודת התורפה הגדולה שלנו: דלותנו בכוחות אירגוניים, אפשר לומר, שהנושא של כל המשק הגדול הזה נשאר מצומצם ביותר, ולא צמח עם המשק, מבחינת אירגון ענפים, מבחינה מקצועית ומבחינת אירגון התברה, נראה לי שהדרך היחידה לפתרון הבעיה היא השתלבות הבנים בתמונה, זה הסיכוי היחיד להתפתחות המשקים הוותיקים ולשמירת מקומם הנכון בתוך המסגרת הכללית בארץ.

יגור משק גדול וכל פרט נבלע בתוך הציבור, על-כן יש ליצור אצל כל חבר וחבר הרגשה שכל מה שהוא עושה, עושה הוא למען הכלל ואין מי שיעשה זאת במקומו. זוהי נקודת המפתח.

דניאל רביב

קפיאה על שמרים פירושה נסיגה

מדי פעם נשמעת אצלנו הערכה המציגה דור מול דור, לא יכולה להיות העמדה כזאת היות ושום דור אינו יכול לשמש אלטרנטיבה לדור הבא אחריו או לדור שקדם לו. ישנו דבר המאפיין ומבדיל את דור הראשונים במשק מן הדור השני, דבר שילך וייטשטש במשך הזמן והוא: המרחק הגילי, הבלתי טיבעי לגבי הברה שיש בה רציפות משנים והמולדת, או המקום בו נולד האדם. בני המשק שנולדו פה, ביגור, או במקום אחר בארץ, או אלה שבאו בגיל צעיר מהגולה — גדלו באווירה שונה לגמרי, הם לא פגשו בגולה. את הגולה פגשו בבית הספר, בספרים, ומאוחר יותר — בגלי העלייה, זוהי נקודה בעלת משמעות.

כאשר נתבונן לאחור ונבחון את הישגינו, הרי ברור שנבחון אותם כל אחד על פי טיבו, וכאן צריך להיות ברור שהרבה יותר קל לדור הראשונים לצפות לאחור, מאשר לדור הבנים. שני אובייקטים מנוגדים עומדים לעיניהם להשוואה — העיירה, הגולה וכל הכרוך בזה מול החיים העצמאיים, מול בגייה של משק על אדמת טרשים. בן-משק, ואפילו זה שהוא 12—13 שנים חבר במקום, חשבון הנפש שלו אינו יכול להסתכם כמו חשבון נפשו של החבר שעלה מן הגולה. זה מטיל מעמסה הרבה יותר כבדה על בן-המשק בהיפושו אחר סיפוק עצמי בשעה של חשבון-נפש.

זה שנים מספר קופא המשק על שמריו מבחינה מספרית. קליטת עלייה, במידה והיתה, היתה קטנה מאד ולא עלתה יפה. מ-1948 לא היוותה קליטת העלייה גורם בקידום המשק. הגורם היחיד שהפך להיות גורם מחדש במשק, הם הבנים. ונדמה לי שאת העובדה הזאת לא תפסנו בזמן.

יום אחד נוכחנו פתאום לדעת, שעודנו מחזיקים במחשבות ובתקוות, שלמעשה אינן יכולות להתגשם: שעה שדיברנו על היבנות מקליטת עלייה הונחנו את קליטת הבנים במשק. אי קליטת הבנים במשק גררה בעקבותיה עזיבת בנים, העמידה אותנו לפתע מול העובדה שכנראה לא הטענו את הבנים במטען מספיק, כדי לעמוד מול הקשיים של חיי משק לנוכח הפיתויים העומדים בפניהם בחוץ, או אולי יש כאן גורם יסודי אחר?

לתוצר הקיבוצי, שנקרא בן־משק יש בדרך כלל שם טוב בחוץ ויש לו ביקוש. לא אחת ניצבו בנים בפני הפיתוי הזה ולא עמדו בו. תופעה זו, שחשבנו כי היא נחלת יחידיים, לבשה ממדים שצריך להיפנות לה ולדון בה בתשומת לב. יש המוכירים בקשר לכך את השאלה של הכשרת בנים, של לימוד מקצוע ומנסים להיאחז בנקודה זאת כאחת הנקודות שגרמה וגורמת לעזיבת בנים. אני שולל השערה זו מיסודה ואני חושב שכל העובדות מוכיחות את ההיפך. פועלים כאן גורמים אחרים.

העבודה השכירה — הרסנית גם מבחינה משקית

היו ימים, עד שנת 1953 — השנה בה החליטו על היסול העבודה השכירה בחקלאות — בהם שלטה בקיבוץ־המאוחד התיאוריה, שיש ליצור יותר עבודה ממספר החברים במשק, על־מנת לקלוט עלייה. ב־1953 חוסלה העבודה השכירה בחקלאות באופן מוחלט. אולם מאז, לאט לאט, היא התחילה שוב להתגבש לתוכנו והולכת ומקבלת ממדים מדאיגים. היא הופכת לתופעה מדאיגה בראש וראשונה משום שהיא „פותרת” את הבעייה של „שואבי־מים וחוטבי־עצים”.

בשנים האחרונות נתונים אנו בעניבת־החנק וחוסר־אפשרות לצאת מן המיצר. אם בשנים הראשונות שלאחר היסול העבודה השכירה נקראנו למאמץ ולמתח יתר, הרי אינני סבור שאפשר שנים רבות לעמוד במזח זה ולבלום כך הכנסת עבודה שכירה. לו היו בתוכנו אותם הבנים שעזבו אותנו — לא היינו זקוקים היום לעבודה שכירה.

פיתחנו את המשק מתוך ראייה פרספקטיבית והערכתנו היתה מוטעית. ההיקף המשקי הולך וגדל והוא יילך ויגדל בשנים הבאות. השאלה היא אם יהיה לנו הכוח להתגבר על התרחבות זו או לא. השאלה היא מי יעבוד ואיך יעבוד. זו איננה שאלה משקית. מבחינה משקית אפשר לפתור את הבעייה פשוט מאוד. כל העולם עובד עם עבודה שכירה וגם אצלנו ניתן לפתור זאת. אגב, אני חושב שהעבודה השכירה אינה משתלמת אף מבחינה משקית.

אך הבעייה, כאמור, איננה משקית אלא חברתית. היא בעייה של הדור הבא, אותו דור הלומד היום בבית הספר ונפגש עם העבודה השכירה על כל הגילויים השליליים שבה. במידה וישנה הידרדרות כאן, היא עלולה ללכת ולגבור. אני נפגש עם בנים צעירים בעבודה, הציניות לגבי העבודה העצמית רבה והולכת וזה תהליך המתחייב מתוך המצב הקיים. עלינו לדעת, שהרזרבה היחידה שיש לנו היום במשק הם הבנים, ומתוך כך ולשם כך עלינו להתארגן ולפעול.

שאלת העבודה השכירה היא אחת הנקודות המבליטה את הפער שבין הדברים הנלמדים ובין הדברים שהבן הצעיר נתקל בהם בחיי יום־יום. הפער הזה הוא מסוכן ביותר משום שהוא מוליד ציניות. במידה שהדברים הנשמעים מתגלים כאינם הופסים את המציאות, מתהילים אנו לראות בהם מצוות אנשים מלומדה, דברים מן הפה ולחוץ.

גאווה על הבית

אם לגבי דור הראשונים ישנם דברים שהיו בעלי משמעות בעבר, הרי בדרך שלנו התחילו הדברים לשקוע ומשמעותם משתנה. יתכן שעלינו להפסיק לדבר על כמה מן הערכים הללו, אולם את הפער בין הדברים הנלמדים ובין המציאות שומה עלינו לצמצם. אחת מנקודות התורפה, בה הפער בולט ביותר, הוא חדר־ההורים, חדר־ההורים הממוצע. ישנו פער גדול בין דברים הנשמעים באסיפה הכללית בעניני גיוס וכדומה ובין דיבורים באותו נושא בתדרי ההורים, שם הם לובשים אופי של חשבונות אישיים, אי־סיפוק ומרירות. אינני שולל ויכוח עם התנועה. ישנן נקודות בהן חייבים אנו להתווכח עם התנועה, אך ננתק את עצמנו מן התנועה כליל אם בחדר ההורים תוצג זו באור שלילי, הביטוי החיובי לתנועה כמעט איננו נשמע במידה מספקת בתדרי חברים. יש לחנך את הבנים במפורש על הדברים האלה ולא להירתע מקונפליקט עם ההורים.

נקודה אחרונה שאני רוצה לגעת בה זאת תחושת הבית והגאווה על הבית של הבן. נפגשתי בזמנו, בצבא, עם בנים ממשקים רבים ואני נפגש עם הבנים שלנו. יש לי חשש שהבנים שלנו חסרים את הגאווה על הבית ואין זו האשמה נגד הבנים דווקא. אם זה נכון, עלינו לבחון מדוע זה כך. במקרים רבים, מומנט הגאווה על הבית שקול כנגד הרבה הרבה שעות של חינוך והכרה אידיאית. היכרות בנים במשקים, בהם לא היתה לנוער הכרה אידיאית עמוקה, אך מצאתי אצלם את הגאווה על הבית. וישנם פירות לגאווה זו.

י ו ח א י ש ל ם

על שלושה דברים

תחילה רצוני להטעים, לעומת דברי־משל שניטלטלו לכאן, שראייתנו את העולם ואת עצמנו בתוכו, היא מנוגדת בתכלית לאלה הרואים את העולם כאבסורד, כמבוך ואת האנשים שריים באפלה אטומה, מגששים לשוא לפתח מוצא, החיים שלנו הם חיי צוּתא, חיים של הידברות ושמיעה, האחד את זולתו. אנחנו מאמינים בידידות בין אנשים ובידידות עמוקה בין איש ואשה, החיים לנו סיכוי.

יש ממשות בדברים של „רוח“, שהריאליות תולה ברוח כפיכול. אנחנו חברי משק קיבוצי, זקוקים למה שנקרא אורירת חיים קיבוצית והיא מונחת, אנו עושים את המעשה היומיומי; את החולין אנחנו חיים כממשות, אבל יש צורך בחיים של התרוממות. אחת הצרות הגדולות, שאנחנו משלימים עם כך שאין בתוכנו התרוממות־רוח שלנו ואין אנו מחפשים אותה — זה שורש המצוקה. כשוך הרוח שלנו נפרץ תחום החיים למשבי־רוח זרה של שקיעה ודילדול המעשה וימי המעשה.

ואשר לנושא: שיה בין דורות. אנסה להבהיר קצת את המושגים של דורות ומורשת שעליהם ברצוני לייחד את הדיבור, יש בתוכנו דורות של גיל, יש פרובלימות של זקנים, בינוניים וצעירים, יש בעילות פסיכולוגיות ושל חינוך. יש „מתחילים“ ויש „ממשיכים“, יש דורות על דורות בתוכנו, יש דורות שבאו לפני המלחמה ויש שבאו אחריה. יש מחזור ראשון של בנים ויש כבר מחזור י"ה. כל מחזור וכל כיתה הם כעין „דור“ בפני עצמו.

נדמה לי שכאשר אנו מדברים על שיה של דורות — לא „לדורות“ אלא אנחנו מתכוונים. אינני מרגיש את החלוקה הזאת לדורות. אני שווה עם חברי הצעירים בעבודה או בכל מקום אחר, המחיצה הזאת שהיתה קיימת מתחילה לאושרנו ליפול. כשאני מדבר על שיה של דורות, אני רוצה להגיד שיש לנו כורח של שיה עם דורות. יש הכרח שאדם שחי היום לא ישוחח רק עם עצמו, רק עם דורו. היותו משוחח עם דורות — זה החשוב שבחיי האדם. אני מתכוון לכך שאנשים לא יחשבו שאפשר לחיות חיי הווה מבלי לשוחח עם העבר ואין גם יכולת לחיות את ההווה מבלי לעתיד. אין אדם עושה מעשה בהווה מבלי לראות לפניו את העתיד כן בשעה שהוא גהנה מחייו ואפילו בשעה שהוא מחרף את נפשו. לכולנו קוסם העתיד, גם כשאדם נמצא בשדה־קרב והוא נותן את חייו, הוא נותן אותם לעתיד, זאת גדולתו של האדם שכך הוא חי.

אינני רואה את הדורות כפי שתברים צעירים רצו לראותם, שיש בהם תחתיים ושנים ושלישיים מתחילים וממשיכים, לא כך אני רואה זאת, אני רואה את חיינו, כפי שאנחנו חיים אותם כיום — אנחנו חיים על כורחנו צמודים לעבר ולעתיד באותו הרגע. בשפתנו העברית אין הווה אחר, בחיים כתיקנם הווה הוא פעולה. האדם הפעיל שרוי בין עבר והווה; ואין הקו מאונך מלמטה למעלה, יש זמן שזורם והוא זורם בקו מעוגל — במעגל — שהיקפו גדל; וחיים של משמעות מלאה — הם בתוך המעגל — בתוך מעגל של דורות. האדם החי חיי אנוש מלאים, חי כחלק מעץ החיים. העץ יש לו בעפר שורשים ויונקות ומי יודע אימתי נבט הגרעין... ויש לו גזע משלו. העץ מצמיח גזע וענפים וכי יש לשאול — מי כוחו יפה? יש וודאי שנים של בצורת, ויש שנים של רוויה, יש שהעץ מתעבה מהר ויש תהליך איטי, יש דורות שונים.

יש בזה העזה להגיד שאנחנו יכולים לתבוע מאדם שיחיה לא רק כליכולו בשעתו, אלא שיחיה עם הזמן. וודאי יש להזהיר מפני אנשים החיים חיים מזוייפים, הם מטפסים על אנדרטות גבוהות של דורות והם חושבים שזוהי ישיבה נוחה להם, שהם מטפסים על צוק גבוה ומדברים גבוהה גבוהה, יש בזה מן הצבוע ומן המגוחך. ונכון הוא שנאמר: „לא תשא את שם ה' לשוא“ והכוונה לא רק זאת שלא תשקר בזמן שאתה משמיע את שם ה', כי אם שלא תשתמש בו סתם כשאינך לו צורך. יש להשתמש בשם לדבר האמת ואנחנו ציבור שראוי לו להשתמש באותו שם שהולם את חיינו.

אני רוצה לעמוד על כך: כיצד אנחנו חיים את חיינו, לבחון ערכינו שהם ערכים שקבעו אותם דורות, להוכיח שאין כאן מתחילים, עכ"פ קשה לדעת מי כאן המתחילים.

אני רוצה לקחת את הערך הפשוט ביותר של חיינו — את ה ע ב ו ד ה. העבודה לא כפרנסה, אלא כערך בחיים, ערך שמעמיד את חיי האדם — הרואה את טעם חייו בעבודה, זה איננו עניין של יחיד מבודד, זה עניין היסטורי, עמנו נלחם על טעם העבודה.

עצם המונח ע ב ו ד ה הוא חדש בעם היהודי, שנים רבות השתמשנו במילה אחרת שצייגה את העבודה, בשביל היהודים בימי הבית השני — העבודה, פירושה היה עבודה בבית־המקדש וכאשר אמרו שהעולם עומד על שלושה דברים: על תורה ועל עבודה ועל גמילות חסדים — הכוונה אז לא

היתה לעבודה, לפי מושגינו עתה; אז אמרו — מלאכה. המושג עבודה חודש דווקא בימי ההשכלה. כידוע היהודים לא היו תמיד עם של סוחרים, הם נאחזו בעבודה גם בגולה, ונדחפו ממנה ע"י האימות שבתוכן הם ישבו. לא נתנו להם להגיע לדרגה גבוהה של מלאכה. רק בין המאות ה-18—19 עברו היהודים מפרנסות יהודיות אל העבודה ואל המלאכה. זה נעשה בקושי רב, זאת היתה פרובלימה. ההשכלה ליוותה אז את המעבר הזה באידיאה של עבודה. המשכילים התביישו בזה שיהודים אינם עובדים, אבל הבושה שלהם היתה בזה שהעניים אינם עובדים. המשכילים עצמם לא חשבו לעבוד — הם הרי צריכים להיות משכילים. אלה שאינם משכילים — עליהם מוטלת חובת העבודה, כדי שיגיע להם כבוד מן הגויים. המתנגדים להשכלה היו החסידים, אבל גם החסידות לא הרימה את ערך העבודה. אמנם בחסידות היה האיש הפשוט, הדל, מכובד. החסידות נתנה ערכים חשובים מאוד, אך היא לא הרימה את הערך הזה כאורח חיים. היא השיבה לעם היהודי את השמחה, את השיר, את הריקוד, את הפאטוס. כל התנועות שבאו אחריה ירשו ממנה. גם תנועת הפועלים היהודית, אפילו הבונד ניוון ממורשתה. איך נמסרים דברים מתנועה לתנועה קשה לנו לדעת. יש תנועות מנוגדות בעם וגם להן „בית משותף“. תרבות העם וקשר הדורות קובע. לכן תנועת הפועלים היהודית הייתה את האידיאל הסוציאליסטי בפאטוס גדול יותר מאשר עמים אחרים. הפועל היהודי הוא שהרים את ערך העבודה ואת כבוד הפועל בעמו. מושג העבודה הורם כערך בחיי אדם, אני חושב שזוהי זכותה הגדולה של התנועה החלוצית שקירבה לעבודה אנשים בעם היהודי, שלעולם לא היו מגיעים לעבודה בלעדי התנועה; שלא היו מגיעים לעבודה כאנשים שחיים את חיי העבודה במלואם, ברגש וביחס עמוק. אך תנועה זו איננה המתחילה, ואינני חושב שהתחיל בעניין הזה הפועל היהודי. היו בעם היהודי הרבה לפני כן בעלי-מלאכה שהגנו על כבודם בתוך עמם.

אחרי דורות של זריעה ונביטה העניין הזה בערך העבודה מתרפה והולך. התביעה היא להתמסר לו שבין אותו במלואו, שזהו הערך שמעמיד את חיינו כעם, להמשיך במאבק הקשה על כך שדיוקנו החדש של העם היהודי איננו עוד של שיכבת-ביניים נדחקת אל תוך סדקי הכלכלה, כי איננו עם שמחפש לעצמו מפלט בין הגויים — כי אם עם המעמיד את עצמו בחיים חדשים בארצו, עם שמקיים את הערך הזה היום, בחייו, כעם צעיר מחדש — כזהו ערך העבודה, המבטיח לנו את העתיד. הערך הזה כוחו בליכוד, שאיננו חולק כיבודים לאנשים שאינם עובדים, אלא חולק כבוד לאדם שעובד והושב, לאדם עובד והוגה, לאדם שנלחם על שעות עבודה שלו ונלחם על שעות הקריאה שלו ורואה בזה את מהות האדם. האיש שנאבק על כך איננו רק ממשיך, הוא מקיים דבר גדול שעליו נלחמים דורות בישראל ושעדיין איננו נחלה כבושה.

אני רוצה לדבר על ערך אחר, על ערך השי"תוף. גם בערך הזה אנחנו איננו המתחילים. לא רק העלייה השלישית איננה המתחילה, אלא גם העלייה השנייה איננה המתחילה. אם נחפש למי זכות הכבוד של מתחילים בחיי שיתוף נגיע לעלייה הראשונה, אך וודאי שגם היא לא היתה המתחילה. מאוויי-השיתוף חיים בליברות אנשים וכאשר אנשים רוצים לעשות מעשה גדול הם רואים עצמם כשותפים, נראות להם צורות החיים של שיתוף כדבר טבעי, והייתי ממליץ לקרוא את תולדות העלייה הראשונה. כמה נאבקה עלייה זאת, ולא רק „הבילויים“, על חיי שיתוף.

אמנם העלייה השנייה לא ידעה את המילה קיבוץ, היא ידעה את המילה קבוצה. אבל העלייה הראשונה ידעה דווקא את המילה קיבוץ. אותם הפועלים שקראו לעצמם כך, לא נתקיים מעשה שלהם, כיוון שהיו בודדים. הם לא היו חיי תנועה ומאחריהם לא עמדה תנועה. לא היתה מאחריהם תנועת פועלים יהודית-סוציאליסטית ולא היה להם סירקין ולא היה להם בורוכוב, ולא היו להם תנועות שביססו רעיונית-אידיאולוגית את מעשיהם יום-יום.

לעלייה השנייה קדמה התפתחות ברחוב היהודי. טוב שכל רובדי אדם אלה הם בתוכנו. יש לנו האושר לחיות בחיים חברתיים ממש עם אנשים מדורות שונים, זה דבר גדול. אנחנו איננו ממצים בתוכנו הוויה זאת כחוויה עמוקה — שאנחנו עושים דבר משותף הרבה שנים. אנחנו שחיים יחד לא דברים שהם כתובים, לא דברים שהם רשומים בספר, אלא אנשים שהם שכם אחד — היום — מטפחים דבר משותף למשך הרבה שנים.

אינני יודע מי כאן המתחיל. אנחנו כולנו ממשיכים לשאת בגורליות שהוטלה עלינו כיהודים, אשר נאבקים על המשך קיום עמם. אכן יש מי שנאבק על העניין הזה של חיי עבודה וחיי שיתוף והייתי רוצה שלא נזלזל בכבודנו ונגיד לעצמנו הראוי להיאמר — שאנחנו כוח שנאבק על העבודה בהכרה, אנחנו נאבקים על שיתוף בהכרה. אמנם מעגל קטן, לא הרבה אנשים, העם היהודי כולו לא כל כך נדחף אל העבודה. ישנם המוני יהודים באמריקה שמה שמסמן את חייהם הוא ההליכה מן העבודה.

העם היהודי עכשיו שם פחות עובד מאשר היה לפני כמה עשרות שנים ואנחנו — כוח קטן, אך בכל זאת, הכוח שלוחם על זה, והוא צריך להילחם על-כך בהכרח. קודם כל לא בהזדללות ולא בהרגשת אפסות-כוחות. אנחנו נלחמים על דבר גדול ואין להפחית בערך הלוחם על הערך.

אני רוצה לדבר על דבר שלישי שבדיעבדו אשר היתה צריכה ללוות את המאבק הזה בתוך עמנו על קיום הרב, הטרבות העברית הכתובה אשר היתה צריכה ללוות את המאבק הזה בתוך עמנו על קיום העם היהודי. הרדה זו אין רבים נתפסים לה. ואם זכינו לספרות עברית כפי שכותרים אותה „ישראלים לעילא“ בשיד ובפרוזה, הרי חשוב גם לתרגם את ספרות יידיש לעברית, והיינו טועמים טעם חיים של יהודים שרונים בצערם. כאשר אני נפנה לקרוא בספרות יידיש הנני מצטער על כך שצעירינו, ילדינו אינם טועמים טעם של ספרות יהודית, שנכתבה ונכתבת עדיין יידיש. יש ספרות חדשנית שנכתבת בארץ, שאיננה יהודית ואיננה ישראלית במהותה. היא ספרות מתורגמת ממציאות חיים אחרת, אוניברסלית היא מ„העולם הגדול“ ואת עולמנו היא איננה הולמת. היא משתדלת להיות עם הזמן המודרני — בעידן החלל. ומה שמציין את החלל הזה בספרות הוא לא ביטוי לאנשים מעינים לעלות אל מרחב החלל, אלא לאנשים החיים את החיים כאילו לא היה שום דבר בעבר לפנייהם, כאילו שום דבר לא מחייב אותם לעתיד, כאילו חיים בחלל מרוקן. את החלל הזה עשו גם סוציאליסטים רבים שהפילו הרבה מאוד חללים חפים מפשע ויש סוציאליסטים שלא עשו כמותם, שמחדליהם הביאו את הסוציאליזם לחילול.

אנשים שחושבים שאפשר לברך על המוגמר ולכתוב עליהם הסוציאליזם פ.נ., משגנים לנו שאפשר להיות חיים כפי שהם, בחוסר אידיאה, בחוסר אידיאולוגיה, בחיים מיום ליום אם גם בהבלטה זו שהם הנושאים בסבל, שהוא הותם החיים. יש בכך מרירות ואפסות-קוהה, נצחייאוש בעולם של תוהו. צריך ל„הטריח“ לכאן את דור השואה, צריך להעלותו מחדש. ובוויכוח הזה על מה שקרה לנו בשואה, צריך להביא כדוגמה וכמופת את מי שמרד, את מי שיצא למלחמה נגד האויב. אפילו שאנחנו מכניסים את עצמנו לסכנה שע”כ כך שמעלים על נס את המורד, כאילו מזלזלים במי שלא מרד, והם הרוב והם יקרים לנו; אפילו שאנו מסבכים את עצמנו אין לנו ברירה אחרת. עם שחי בסכנה להמשך מפעלו והמשך קיומו הפיזי, איננו יכול שלא לבחור לו דוגמאות של מסירות-נפש בהיסטוריה, כי הן התקווה שלו לעמוד. אם לא יקה לעצמו מופת-חיים זה אלא דוגמאות אחרות, והן בהיסטוריה היהודית מרובות ביותר, אינני יודע אם יש לו פרפסקטיבה לקיים את עצמו.

דור התשי”ח ומופת המרד בגינו — הם תמרוי-חיים שלנו, זוהי המידה שהולמת אותנו כאנשים שחיים חיים חלוציים בארץ. המופת של גיבורים בישראל והמופת של קדושת-החיים ולא חילולם.

הספרות „הצעירה והנועזת“ הזאת מנמיכה את החיים, מביאה אותנו להרגשה של תימות ושל חושך, אפלה וחוסר-תקווה. זה בא לה משום שהיא ספרות שאיננה חיה במחוקר. היא איננה מתחברת אל הדורות, דורות של ספרות ותרבות עברית מעולם לא היו כאלה, אם היתה זו ספרות דתית, ואם היתה זאת ספרות חילונית, אם היתה ספרות השכלה ואם ספרות חסידית. סופרים המכירים בערכם ובהשפעתם, החושבים שיש משקל כבד למילה הכתובה הייבים לחרוד ולהיטהר וכך להנחיל לאנשים ספרות שיש איתה גם בדיקה אכזרית וגם יתד חזקה.

לדאבוננו הסופרים העבריים בארץ יש ביניהם רבים שנותקו מן התוסס ומתהווה, מתפתל ומתמלא ישות. עמידתנו, הכרתנו בעבודה החשובה אשר אנחנו עושים נותנת לנו את הזכות לתבוע מסופרים עבריים ספרות עברית שהולמת אותנו, כיוון שאנו מעריכים את הספרות כביטוי לאדם ולחיו ואנו זקוקים לה. ברכה בליבנו לכל ספר ולכל סופר שאיננו נגרף, שטובל בורם אחר — זרם החיים שחותמם אינו היאוש והאפיסות ללא אחרית.

נמשיך להיזון מספריהם של „ישנים“, ביאליק ודורו, והמצורפים אליהם, עגנון והזו, שלונסקי ואלתרמן ורבים רבים אחרים, שעוסקים באנשים חיים וביהודים חיים, בייסוריהם ובתקוותם וחלקם רב בצמיחה זו שיש לנו בארץ.

לשיחה כזאת של דורות אני מתכוון כשאני אומר שיח-הדורות. בממשות זאת שאני מדמה, הייתי אומר: ניתן עינינו בעץ הדורות. אלה כיבושים שאין לכושם על נקלה, הם עניינים שהיחיד בתוכנו צריך לחפש אהריהם לעצמו — להיות את חייו במחוקר לערכים שנוצרו: שהציבור שלנו צריך לחדש את החיבור אל שורשי חייו. אלה הם שורשים עמוקים וכוח אחיזתם גדול. זו צריכה להיות מחשבתם של רבים: שאם יש להם רצון גדול, הם יכולים לקיים את רצונם.

הירהורים

עם יובל ה־40 עומדים אנו בסיומה של תקופה אחת ובפיתחה של שנייה. לנגד עינינו עולה אותה כברת דרך ארוכה, בה עשינו בצוותא, הילדים, ההורים, המחנכים והיישוב כולו, על כל הסובב אותו. מה יקר זכר הימים ההם, ימי עמל, חבלי בניין של חברה מתהווה, כיבוש ושמחת-יצירה. עם התרחבות המשק והתגבשות החברה הונח הייסוד לבית הילדים. גל זכרונות יציפני. דרכם של הראשונים בבית התינוקות, בגן הראשון ובבית הספר היתה מלווה צער גידול בנים. מספרם המצומצם של הילדים גרם לכך שחיי החברה שלהם היו דלים ומשום חוסר הקביעות של המורים — גם הלימודים לא היו כהלכה. דרך פתלתלת, מעלות ומורדות, המוליכה מהתינוק הרך ועד לבגרות, אשר אותותיה חשים אנו עד היום. חלפו שנים ובמקום קבוצת הילדים הראשונה, שנאבקה בבידודותה על כל כיבוש חברתי קמה משמרת חדשה מתוכנו, חברת ילדים ובוגרים, רבת היקף ותנופה, מלאה מרץ ולהט-נעורים; פרי עמל שנים ועבודה מאומצת ובלתי-פוסקת בחינוך ילדים ונוער. הרי בחינוך הדור תלוי ההמשך לכן טוב לראות דמותו האמיתית של נוער זה, שכה מרבים לדבר בו. הדור הראשון בקיבוץ עבר מהפכה אישית גדולה — מרד בהווי החיים המקובל, מה שאין כן הדור השני. את דמותו מעצבים חיים, שהמהפכות שבהם היא — הכוח לשאת את היום-יום האפור, שאיננו מעניין ומושך תמיד, ואף על פי כן לראות בהמשכה. ועיקר העיקרים — תסיסת נעורים מהפכנית לתיקון ה"יש", לשינוי היום-יומי, ה"קטנות" שבחינו.

מה רבה הצפיה והתקווה לקראת דור הממשיכים. האם ימצא את הנתיב שסללו אבותיו וימשיך בו? היגשים את התקוות שתלו בו? היידע את דרכו?

מרים פרבר

נוער, שמע!

מישהו אי שם מחזיק את מאזני חיינו בידיו.
וכפות המאזנים עולות ויורדות, יורדות ועולות.
על הכף האחת — שואת ישראל, תקומת ישראל ומלחמת ישראל.
ועל הכף השניה: תככי מסחר ופוליטיקה והתככים — משקלם כבד מאד.

נוער זכור:

בבוא השעה, השלך עצמך על כף המאזנים. השלך עצמך בכוח ובאומץ!
זה יכריע, המאזן ישתנה!!

נוער, שמע!

יצחק שדה